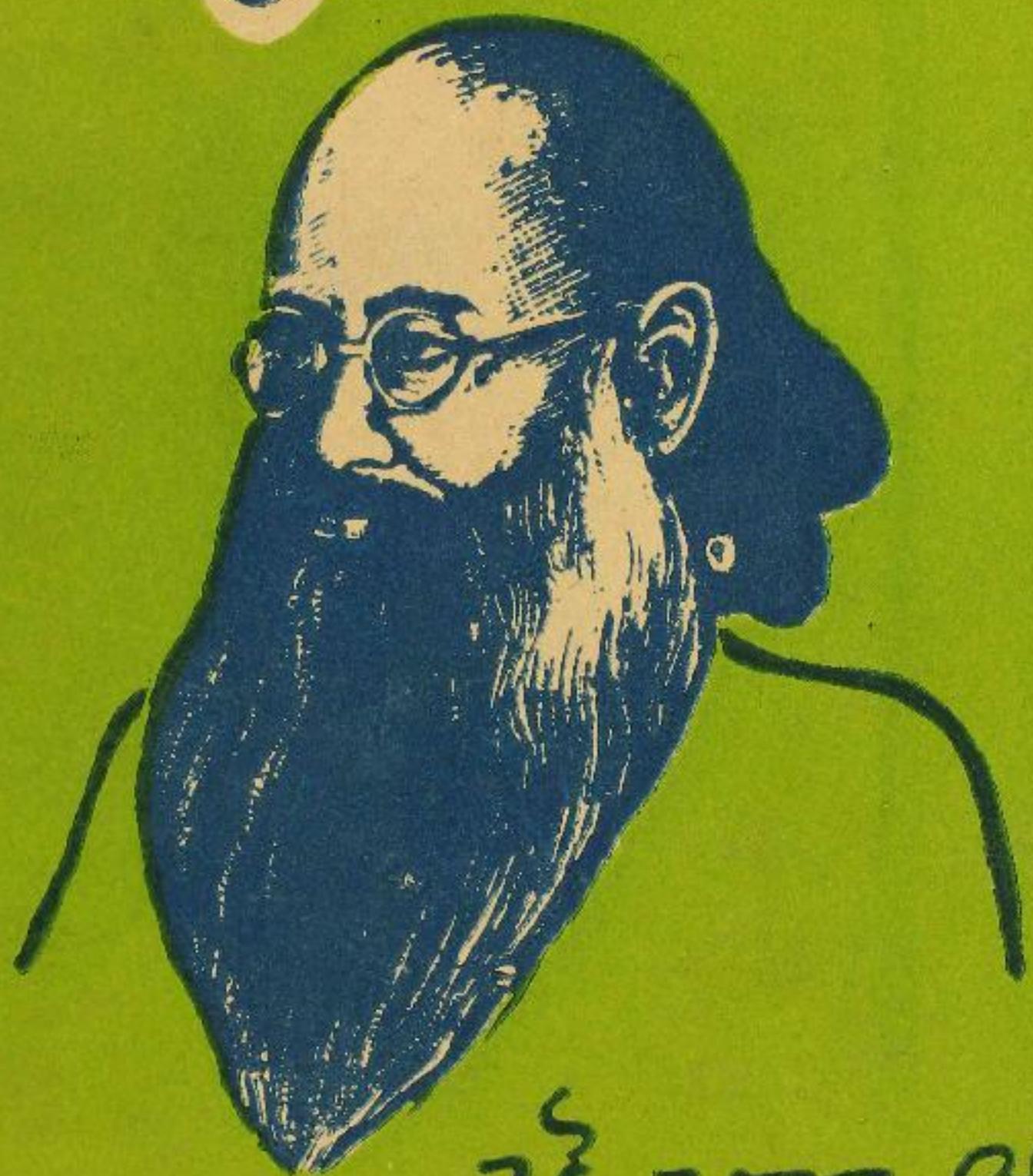

ਕੁਤੂਹਾਰ

ਪ੍ਰੰਨਾ ਸਿੰਘ

ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ

ਪ੍ਰੇਸ਼ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਚੰਡੀ

ਪ੍ਰਾਚੀ

ਅਗਸਤ, ੧੯੮੧

ਕੀਮਤ : 9/-

ਪ੍ਰਿੰਟਰ : ਸ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਐਮ ਏ.
ਲਾਹੌਰ ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਪਬਲਿਸ਼ਰ : ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਤਤਕਰਾ

ਭੇਟਾ	੧
ਮੁਖਬੰਦ	੨
ਭੂਮਿਕਾ	੨੪
ਨਾਮ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹੈ ?	੨੭
ਕਰਮ ਕਰਮ ਕੂਕਦੇ ਕੌਣ ਕਰਦਾ	੩੩
ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ	੪੨
ਫਲਸਫਾ ਤੇ ਆਰਟ (ਉਨਰ)	੪੫
ਪਾਰਸ ਮੈਂ	੫੪
ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਾ ਲੁਕਿਆ ਭੇਤ ਦੀਵਿਆਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਜਗਮਗ	੫੯
ਬੁੱਧ ਜੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ਧਿਆਨੀ ਬੁੱਧ ਧਿਆਨ ਦੀ ਧੁੰਦ ਜਿਹੀ	੬੧
ਐਲੀਫੈਟਾ ਦੀ ਤ੍ਰੈ-ਮੂਰਤੀ	੬੪
ਪਿਆਰੀ 'ਸਿੱਖ—ਮੈਂ' ਹੋਈ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਅੱਪਡਿਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਮੰਜ਼ਲ	੬੬
ਰੱਬ ਨੂੰ ਅੰਕੜ ਬਣੀ ਆਣ ਇਕ ਦਿਨ	੬੯
ਕਿਰਤ ਉਨਰ ਦੀ ਚੁਪ ਕੂਕਦੀ	੭੧
ਸੁਰਤਿ ਤੇ ਹੰਕਾਰ	੭੫
ਅੱਧੀ ਮੀਟੀ ਅੱਖ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ	੮੦
ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਸੁਰਤਿ	੮੪

ਭੇਟਾ

ਦਿਲ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ,
ਅੱਜ ਦਾ ਬਹੁੰ ਵੱਡਾ ਆਇਆ ਹੈ,
ਅਨੰਦਪੁਰੇ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਰਬਾਰ, ਦਿੱਸਦਾ,
ਦਿਲ ਦੀ ਟੋਹ ਨੂੰ,
ਉਹ ਰੌਣਕ ਇਲਾਹੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਕੰਗਿਗੀ 'ਤੇ ਵੱਜੀ ਹੈ,
ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਚਮਕ ਉੱਠਿਆ;
ਅਨੰਦਪੁਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰਾ ਮਿੱਤਰ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੁਣ ਰਿਹਾ !
ਕੌਮਲ ਉਨਰਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸਰਵੱਗਯ ਪਾਰਖੀ,
“ਠਹਿਰੋ ਭਾਈ ! ਜ਼ਰਾ, ਠਹਿਰੋ,
ਇਕ ਬਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਠੰਢ ਜਿਹੀ ਆਈ ਹੈ”
ਮੈਂ ਬਾਝ—ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆਂ,
ਤੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖੀ ਜਾ ਇਹ ਸੈਂਚੀ !
ਮੈਨੂੰ ਬਾਪੀ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੁਣੇ ਮਿਲੀ ਹੈ,
ਮੇਰੀ ਸੈਂਚੀ ਕਬੂਲ ਹੋਈ,
“ਇਕ ਬਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਠੰਢ ਜਿਹੀ ਆਈ ਹੈ”

੧ ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਮੁਖਬੰਦ

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਫਲਸਫਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਗਤ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਮਾਗੀ ਉੱਨਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੀ, ਚਲੀ, ਵਧੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਦਿਆ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਫਰ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਸੰਖੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਐਜ 'ਤੇ ਅਪੜ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਨਤ ਹਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹਿੰਦ ਦਾ ਹੈ, ਗੋ ਯੂਨਾਨ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਜਮਾਨੇ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਇਸ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧਵੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਦਮ ਮਾਰੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਦਸਣੇ ਵੀ ਜਿਲਦਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਰ ਦਾ ਸਾਰ ਕੇਵਲ ਨਚੋੜ ਵਾਂਗ ਦਸਦੇ ਹਾਂ, ਦੋ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ :

1. ਹਿੰਦੂ, ਯੂਨਾਨ, ਯੁਰਪ, ਚੀਨ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਆਦਿਕ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਚੋੜ ਹੈ ਕਿ : ਜਗਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ (ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਮਰਜ਼ੀ) ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਗੁਹਿਣ' (ਜਾਂ ਹਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ) (Assertion) ਨਾਲ ਰਚਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਹਉਂ ਜਾਂ ਗੁਹਿਣ ਵਾਲੇ ਰੁਖ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ (Denial) ਤੋਂ ਕਲਿਆਨ ਹੈ।
2. ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਨਿਟਸੇ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਖਿਆਲ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਉਂ ਨਿਵਾਰਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਹੈ। ਗੁਹਿਣ ਜਾਂ ਹਉਂ ਦਾ ਜੋਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਇਹੀ ਮੁਰਾਦ ਜਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਇਹੀ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਕਰਤਵ ਦਰਸਤ ਹੈ।

ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਗਤ-ਛਤ ਹੋ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੰਗ ਹੋਇਆ, ਇਹੋ ਖਿਆਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਧਰਮ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾਂ ਪੁਆ ਕੇ ਟੋਰਿਆ, ਉਹ 'ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਬਿਨਾਂ' ਤੇ ਕੇਵਲ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗੋਰਖਪੰਦਾ, ਖਿਆਲ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਵਾਲੋਂ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਇਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੋਮੇਂ ਤੋਂ ਫੁਟਿਆ ਅਮਲੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਲਹਿਰ ਤੇ ਰੰਗ ਰਸ ਨਾਲ ਬਰਕਦਾ, ਪਰਕਦਾ, ਗੋੜ ਮਾਰਦਾ ਉਮਲਦਾ ਤੇ ਉਛਲਦਾ ਕਰਤਵ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਤੇ ਅਸਰ ਅਮਲੀ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ 'ਇਨਸਾਨ' ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਕ ਅਮਲੀ 'ਇਨਸਾਨ' ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਫਤਤਸਫਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੇ ਤੁਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਦਰਸ਼ਕ ਇਨਸਾਨ' ਅਗਿਆਨ ਤੇ ਮੰਡਲ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜੋ ਗਲ ਕਿ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸਕ੍ਰਾਹਟ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੀ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਂਗੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਤੇ ਲਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ, ਜੋ ਆਤਮਾ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ, ਬੁੱਧ ਦੀ ਚਤੁਰਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਗੋਰਖਪੰਦੇ ਰਚ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਂਲੁਕ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਰਤੂਤ (Action) ਵਲ ਪ੍ਰੇਰ ਵੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਜਾਨ ਤੇ ਨਿਗਰ ਨੀਂਦ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਲਹਿਰ ਵਾਲਾ ਰੌ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਦਿਮਾਗ ਹੀਨ, ਬੁਧੀ ਹੀਨ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸੈਅ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਜੀਉਂਦਾ ਬੁੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜਾਨ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਜਾਗਰਤ ਤੇ ਅਨੰਤ (Infinite) ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਛੁਹ (Touch) ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਿਠ ਪਿਛੇ ਆਸਰਾ ਉਚੇ ਆਦਰਸ਼ (Ideal) ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਬੁੱਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਮਰਥਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਦਿਮਾਗੀ ਹਿਲ ਜੁਲ ਤੋਂ ਉਤਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਛੁਹ ਤੋਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਉਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਪਰਤੋਂ (Reflection) ਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਪਰਤੋਂ

ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੁਨਾਸਬ ਟਿਕਾਣੇ ਰਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮਲ (Action) ਦਾ ਆਜ਼ਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਨਿਰੇ ਫਲ-ਸਫਾ ਦਾ ਜੋ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਮਾੜਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਰੁੱਤੇ ਕੋਈ ਛੂਹ¹ ਆ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰਦੀ ਤੇ ਅਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਅਕਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਦੋਵੇਂ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਦੰਤ ਤੇ ਟੇਕ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਨਮ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਲਗ ਅਲਗ ਹੈ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਮੁਰਾਦ (Motive) ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਰਨੀ ਕਰਤੂਤ ਜਾਂ ਅਮਲ (Action) ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effect) ਤੇ ਤਾਕਤ ਵਖੋਂ ਵਖਰੀ ਹੈ ਤੇ। ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਅਮੌਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਵਿਚ ਸਾਂਖ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਆਦਰਸ਼' ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਛੇ ਕਹੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਦੋ ਖਿਆਲ ਜੋ [੧] 'ਹਉਂ' ਧਾਰਨ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਤੇ [੨] 'ਹਉਂ' ਨਿਵਾਰਨ ਜਾਂ ਨਿਖੇਧੀ' (Denial) ਵਾਲੇ ਨਿਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਾਂਖ ਯੋਗ ਵੇਦਾਂਤ ਸਾਰੇ 'ਨਿਵਾਰਨ' ਦੇ ਅਸੂਲ 'ਤੇ ਹਨ ਚਾਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਫਰਕ ਹੋਣ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਬੁੱਧ, ਜੈਨ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਇਸੇ 'ਨਿਵਾਰਨ' ਨੂੰ ਹੋਣੇ ਵਾਲਿਆਂ, ਚਾਹੇ ਸਿਕੰਦਰ ਵਰਗੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਚਾਹੇ ਨਾਦਰ ਵਰਗੇ ਧੂਤਿਆਂ, ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਦਿਸੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲ ਹਉਂ, ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਫਲਸਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਟਸੇ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਖਿਆਲ ਤੇ ਅਮਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਕਵਾਸੀ ਰੋਟੀ ਵਾਂਗੂ ਇਕ ਇੰਤਹਾ (Extreme) 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਮਾਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ਕ ਗੱਲ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਹਲ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਉੱਚੀਆਂ ਦਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਪੰਦਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪ ਬਸਰ ਕੀਤੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੂਕੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਉਹ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ-ਹੰਸੀ, ਪਰ

1. Intuition & inspiration.

ਇਹ ਰੋਜ਼ਿਆ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉੱਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਅਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਰਜੀਵ
ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਰਖਣ ਵਾਲੀ
ਸਪੱਸ਼ਟ ਇਕ ਸਤਿਆਵਾਨ ਮੂਰਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਘੋਟ ਘੋਟ ਕੇ ਪੈਦਾ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਜੀਵਨ ਰੋਂ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਅਨੰਤ ਛੁਹ (Intuition and
inspiration) ਨੇ ਅਕਸ ਪਾਂ ਕੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ,
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਰਕ ਰਹੇ¹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਅੱਖਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੇ
ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਸਤ ਵਾਲਾ ਅਮਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨਿੱਗਰ ਕਾਰਨ ਵਿਚ ਸੀ ਜੋ
ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਉਪਜਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਦਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ
ਉੱਜਲ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ (Feel)
ਕਰਾਣ ਲਈ 'ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਤਿਆ' ਜਗਾਉ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ
ਅਮਲੀ ਸਤਿਆ ਭਰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਰੋਜ਼ ਨੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਜਲ ਰੌਸ਼ਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤੀ
ਸਤਿਆ ਵਾਲੇ² ਕਰ ਲਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਤੇ 'ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਤਿਆ ਵਾਲੇ'
ਦਿਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਸੁਆਦ ਤੇ ਅਕਹਿ ਛੁਹ ਦੇ
ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰੀ ਅਮਲ ਕੀਤੇ ਤੇ ਇਸ ਅਮਲ ਤੇ
ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਾ
ਸਾਰਾ ਫਲਸਫਾ ਜਾਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਵਿਚਰਦਾ
ਰਿਹਾ, (Action) ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸਾਬਦਾਂ ਦੇ ਵਜੂਦ ਵਿਚ (In book
form) ਸੰਗੀਤ (Music) ਤੇ ਕਵਿਤਾ (Poetry) ਦੀ ਜੀਂਦੀ ਧਰਕ (Pulsation)
ਨਾਲ ਅੱਖਰਾਂ, ਪਦਾਂ ਤੇ ਬੀੜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ³ ਵੀ ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਤੇ ਮੁਤਾਲਿਆ
ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਚਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਦਿਮਾਗੀ ਫਲਸਫੇ ਵਾਂਗ ਛਣ ਛਣ
ਕੇ ਕਾਂਟਛਾਂਟ ਖਾ ਕੇ ਨਿਰੇ ਦਲੀਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ⁴ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ

1. Pulsating.
2. Feeling ਤੇ Realization ਵਾਲੇ।
3. ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ।
4. As a work of philosophy.

ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਨਾ ਜੀਵਨ ਰੰਦੀ ਬੁੜ ਆਈ ਕਿ ਨਿਰੇ
ਦਿਮਾਗੀ ਬੰਮ੍ਰਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ।

ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਦਿਮਾਗੀ ਹਨੇਰੀ ਜਗਤ 'ਤੇ ਝੁਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰ ਦਸੇ
ਅਮਲ ਤੇ ਜੀਵਨ ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣੀ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਦਲੀਲੀ ਲਹਿਰ ਦਿਲਾਂ ਦਿਮਾਗਾਂ
'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਵਾ ਉਪਰ ਕਹੀ ਰੰਵਾਲਿਆ¹ ਵਿਚ ਆ ਵੜੀ
ਹੈ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹੀ ਜਗਤ ਦਾ ਅਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਰੰਵਾਲਿਆਂ ਦੇ
'ਘਟੇ ਮਨ' ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ ਸਾਂਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿਟਸੇ ਇਹ
ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਕਰ ਇਹ ਕਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਲੈਟੋ ਇਹ ਕਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਬਿੰਦਰ
ਨਾਥ ਇਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਇਹ ਆਖਿਆ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡਾ
ਆਦਰਸ਼ ਦਿਮਾਗੀ (Intellectual) ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਦਸੇ । ਤਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਹੈ
ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਜੀਵਨ-ਸੋਮੇ' ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਜੀਵਨ ਰੰਗ ਤੋਂ ਲਾਭਵੰਦ ਹੋਣ
ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਗੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ—ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿਮਾਗ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਲਈ ਤੇ
ਅਮਲ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ
ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰ ਕਥਿਆ ਆਦਰਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ
ਹੋਣ ਲਈ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਫੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ
ਸਾਂਖ ਵਾਗੂ ਨਿਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਗਿਣਨੇ, ਘੜਨੇ ਤੇ ਘੁੱਟਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ
ਕੀਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਛੋਹ ਲਿਆਂਦੀ ਜੋ 'ਅਨੰਤ ਛੁਹ' ਆਖੋ, ਸੁਰਤ ਦੀ ਛੋਹ
ਆਖੋ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਆਖੋ, ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਮੌਜ ਆਖੋ, ਲਿਵ
ਆਖੋ, ਆਤਮ ਰਸ ਆਖੋ, ਸੁਰਤ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਆਖੋ, ਜੋ ਚਾਹੋ ਨਾਮ ਦਿਓ, ਪਰ ਉਹ
ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਕੇ ਜਗਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਇਕ
ਰੰਗ ਇਸ ਵਿਚ ਫੇਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਨੀਂਦ ਮਗਰੋਂ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦਾ
ਇਕ ਅਹਿਸਾਸ (ਪ੍ਰਤੀਤੀ) ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਜਿਹਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਗ੍ਰਤ (Awakening) ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ, ਕੁਝ ਉਡਾਰ ਜਿਹੀ

1. ਮੁਰਾਦ ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਉਚਿਆਣ (Elevation) ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹਲਕਾਪਨ ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਹੁਸਨ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਵਿਚ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' (Assertion) 'ਤਿਆਗ' (Denial) ਜਾਂ 'ਹਉ' ਧਾਰਨ ਤੇ 'ਹਉ' ਨਿਵਾਰਨ ਦਾ ਝਗੜਾ ਬਿਨਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਚੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਗਤ ਇਕ ਗੋਰਖਧੰਦਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਨੱਸਣ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਿਆਗ ਤੇ ਆਪਾ ਨਿਵਾਰਨ ਤੇ ਆਪਾ ਕੁਹਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਹ ਦਿਲਗੀਰੀ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ । ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਿ ਜਗਤ ਹੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ, ਐਸ ਕਰਨੀ, ਪਦਾਰਥ ਜੋੜਨੇ, ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਖਿਤ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਸਿਰ ਕੱਢ ਤੁਰਨਾ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਮੌਢਾ ਮਾਰ ਕੇ ਡੇਗਣਾ ਇਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਇਹ ਅਫਾਰਾ ਆ ਕੇ ਦਿਲ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਅੰਧੇਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ।

ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਉਲੱਝਨ ਘਬਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖਬਰੇ ਕੀ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ਰਚੇ ਗਏ ? ਕਿਉਂ ਆਏ ? ਪੀੜਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਹੈ, ਪੀੜਾ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਜਿਸ ਨੇ ਰਚਿਆ ਉਸ ਨੇ ਪੀੜਾ ਕਿਉਂ ਰਚੀ ? ਨਿਰਪੀੜ ਰਚਦਾ । ਪਾਪ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਪਾਪ ਦਾ ਦੰਡ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਐਉਂ ਹੁੰਦਾ, ਐਉਂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ ? ਪੜ੍ਹੀਏ, ਤਪ ਕਰੀਏ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੀਏ ? ਪਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । ਚਲੋ, ਜਾਣ ਦਿਓ ਜਾਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਤਾਂ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੈ, ਦਾਰੂ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਵੀਣੀ, ਨਾਦ ਵਾਲੀ ਗਲੇ ਦੀ ਨਾਲੀ ਜਾਂ ਤੁੰਬੇ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਵੀਣਾ, ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੱਤ ਛੇਕੀ ਪੰਗੀ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਤਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਸਰੋਸਟਤਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਮੇਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਲਗ ਗਈ, ਕੋਈ ਛੁਹ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਉਚਿਆਨ (Elevation) ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤੀ (Feeling) ਵਿਚ ਉਚਿਆ ਜਾਂਦੀ (Elevate) ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤਿਆਗ ਆਪੇ (Self) ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਬੰਮ੍ਰੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਉਚਿਆਣ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਐਸਾ 'ਜਾਗ ਪਿਆ ਇਨਸਾਨ' ਇਹ ਬੰਮ੍ਰੇ ਕਿਤੋਂ ਲਕੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੂਰਤ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤਪੀਆਂ, ਹਠੀਆਂ, ਤਿਆਗੀਆਂ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤ ਤੋਂ ਇਹ

ਬੰਸੇ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆਂ
 ਕੇ ਨਹੀਂ ਠੋਕਦਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਛੁਹ ਤੋਂ ਆ ਗਈ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਦ
 ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਇ ਬੰਸੇ ਆਪੇ ਲਗੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤੇਸ ਉਚਿਆਣ
 ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ
 ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਉਸ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਜਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਜੀਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ)
 ਇਕ ਅਕਹਿ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕੇਵਲ (ਨਿਰਾ) ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ
 ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਐਸਾ ਕੁਝ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਲੋੜਾਂ ਚੁਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ
 ਰਸਦਾਇਕ ਕਹੋ, ਸੁਆਦੀ ਕਹੋ, ਅਨੰਦੀ ਕਹੋ, ਕੁਝ ਕਹੋ, ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਆਪਣੇ
 ਜੀਂਦੇ ਰਹਿਣ ਮਾਤਰ ਵਿਚ ਸੁਖ, ਅਨੰਦ ਤੇ ਰਸ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਣਾ ਹੀ
 ਅਨੰਦ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ ਤੇ ਤਰਾਸ ਤੇ ਘੋਟੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਹ
 ਜੀਊਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਊਂਦਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵੇਹਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ
 ਉਪਰ ਤੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਿੱਚ ਹੋਰ ਉਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲਗ ਰਹੀ
 ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਖਿੱਚ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਸ ਜੀਊਣ ਦਾ ਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ।
 ਜਦ ਹੇਠਾਂ ਤੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਾਸੀ ਹੈ। ਜਗਤ ਹਰ
 ਛਿਣ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਏਥੇ ਹੈ, ਇਹ
 ਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਏਥੋਂ ਦੇ ਸੁਹਣੇ ਪਦਾਰਬਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ
 ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪੇ ਨੂੰ ਲਾ ਲਾ ਵੇਹਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਖਿਆਲ
 ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਪਰਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੋਹ, ਪਿਆਰ ਧਰ ਧਾਰ
 ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਤਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਾਊਂਦਾ ਹੈ,
 ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ
 ਹੁੰਦੇ ਉਹ। ਉਹ ਛੁਹ ਛੁਹ ਕੇ ਅਦਰੋਂ ਵਿਛ ਵਿਛ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ, ਪਰਖਦਾ
 ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਚ ਆਏ ਜੀਵਨ, 'ਰਸ ਸੁਆਦ ਵਾਲੇ
 ਜੀਵਨ' ਜਾਂ, 'ਜਾਗ ਪਏ ਸੁਰਤੇ ਜੀਵਨ' (Awakened and inspired)
 ਨੂੰ ਮੈਲ ਲਾਂਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਗ ਪਏ ਜੀਵਨ ਦਾ
 ਜੋ ਰਸ ਹੈ, ਉਹ ਉੱਚਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—ਅੈਥੇ ਚੰਗਾ ਹਾਂ,
 ਉੱਜਲ ਹਾਂ, ਰੋਸਨ ਹਾਂ, ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਸੁਆਦ ਹਾਂ, ਹੇਠਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਲੈਣਾ
 ਹੈ ? ਉਹ ਵੈਰਾਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਦਿਲਗੀਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ ਤਿਆਗ

ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਭ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ, ਪਰ ਉਹ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੋਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਵਿਚ ਦਿਸ ਰਹੀ ਮੈਲ ਇਸ ਤੂ ਉਪਰ ਵਲ ਨੂੰ ਧੱਕ ਮਾਰਦੀ¹ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪੇ ਦੀ ਉੱਜਲਤਾ ਉਪਰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਗਮ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਨਮਨ² (ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ) ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤਿਆਗ (Denial) ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ ਆਪੇ ਆਸਰਾ ਬਣਿਆ ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਸੋਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪੇ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇ ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਜੀਵਨ ਕਿਣਕਾ (ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਛੁਹ) ਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਦਾਨ 'ਜੀਅ ਦਾਨ' ਹੈ, ਇਕ 'ਛੁਹ ਦਾਨ' ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਲਦਾ ਦੀਵਾ ਬੁੜੇ ਦੀਵੇ ਜਾਂ ਅਨਬਲੇ ਦੀਵੇ ਨੂੰ 'ਛੁਹ ਦਾਨ' ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਛੁਹ, ਇਹ ਰੰਗ, ਇਹ ਦਸ਼ਾ, ਇਹ ਜਾਗੂਤ, ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਜੋ ਚਾਹੋ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨੋ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' ਉਪਜਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਛੁਹ ਦਾਨ ਲਭਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਇਸ ਛੁਹ ਦਾਨ ਨੂੰ ਅਗੇ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਇਸ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨੀਅਤ (Motive) ਤੇ ਸਾਹਸ (Courage) ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਖ ਬਣ ਕੇ ਫੇਰ ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅਮਲ (Action) ਫੇਰ ਜੋ ਸੂਰਤ ਤੇ ਵਰਤਾਰਾ ਪਕੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਹਉਂ ਧਾਰਨ (Assertion and affair motion) ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਤਿਆਗ (Denial) ਹੈ, ਨਾ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion), ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਥੰਮ੍ਹ ਤੇ ਖੜਾ ਇਕ ਅੰਦਰਲੇ ਦਾ ਉਚਿਆਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਨੀ ਤੇ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

1. ਉਹ ਰਸ ਆਵਾ ਇਹ ਰਸ ਨਹੀਂ ਭਾਵਾ । ਪੂਨਾ : ਜਿਹੇ ਰਸ ਬਿਸਰ ਗਏ ਰਸ ਅਉਰ ।
2. ਮਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਉਚਿਆਈ 'ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਣਾ ਜੋ ਹਉਂ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਉਨਮਨ' ਆਖਿਆ ਹੈ ।

ਉਸ ਦੀ ਅਮਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਵਸਥਾ ਹਉਂ (Assertion) ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਉਚਿਆਨ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਸਦਾ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਨੂੰ, ਜੋਰ ਪਾਣ ਨੂੰ, ਜੋਰ ਲਾਣ ਨੂੰ (Assertion) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਇਹੋ ਮੀ। ਸੁਪਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਟੀਕਾ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਉਂ, ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜੋਰ ਨਾਲ ਮਨੁਖਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ 'ਹਉਂ', ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜੋਰ' ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣੇ ਤੇ ਕਮਜੋਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ, ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੈਅ ਆਪੇ ਨੂੰ ਹਛਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਹਾਨੀ ਤੇ ਪਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਕਟਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨੀਜ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਗਤ ਦੇ ਜੋਰਾਵਰਾਂ ਦੇ ਬੇਸਮੰਡੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਫਲਾਸਫੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਹੋ ਨੁਕਸ ਹੈ। ਸੁਪਨਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਹੋਰ ਹੈ ਸੁਪਨਾ ਹੋਰ ਹੈ।

ਅਮਲ ਦੀ ਛੁਹ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸੀ ਉਚਿਆਈ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਿਆਈ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਧਰ (Level) ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ 'ਤਿਆਗ' (Denial) ਵਾਲੇ ਫਲਾਸਫਰਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਪਾਸ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਛੋਰੇ 'ਜੀਅ ਦਾਨ' ਦਿਤਾ ਨਿਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਤਿਆਗ ਮਾਰਗ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਅਮਲੀ 'ਜੀਅ ਦਾਨ' ਦਿਤਾ।¹

'ਜੀਅ ਦਾਨ' ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਉਹ ਉਚਿਆਨ ਆ ਗਿਆ, ਜੋ 'ਤਿਆਗ ਫਲਸਫਾ' ਵਾਲੇ ਨੂੰ 'ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਜਗਤ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਇਲਾਜ

1. ਜੀਅ ਦਾਨ ਦੇ ਭਗਤੀ ਲਾਇਨ ॥ ਪੂਨਾ :—ਕਿਨਕਾ ਏਕ ਜਿਸ ਜੀਅ ਬਸਾਵੈ ॥ ਤਾਂ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਗਨੀ ਨਾ ਆਵੈ ॥

ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਤੇ ਤਪਾ ਦੇ ਤਪਣ (Asceticism) ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਿਆ। ਸੁਪਨਾ ਤਿਆਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਨਿਰਦੁੱਖ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਗਤ ਦੇ ਮੋਹ ਤੇ ਰਾਗ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਜੋ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਦਿਲਗੀਗੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਜਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਵਖਰਾਪਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਫਰਸ਼ 'ਇਕੋ ਪੱਧਰ (Level)' ਤੇ ਖੜਾ ਰਿਗਾ, ਰੁਸੇਵੇਂ ਤੇ ਦਿਲਗੀਗੀ ਜਿਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ 'ਵੱਖ ਵੱਖ' ਭਾਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਖੇਵੇਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਅੰਨੰਦ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਮੰਨਿਆ। ਸੋ ਇਹ ਵੀ ਅਸਲੀ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਦਾ ਹੀ ਸੁਪਨਾ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਸ ਉਚਿਆਈ ਵਿਚ ਆਪਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ, ਪਰ 'ਉੱਚਾ', ਸਭ ਤੋਂ ਵਿੱਖ ਤੇ, ਪਰ ਸੁਖ, ਸੁਆਦ, ਰਸ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਇਕ ਵਾਂਛਤ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਪਨੇ ਵੇਖਣਹਾਰੇ ਨੇ ਵਖਰਾਪਨ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਲਭ ਲਿਆ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਨਾ ਲਭੀ। ਸੋ ਦੋਵੇਂ ਸੁਪਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਫਲਸਫਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਖੜੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਖਰ ਜਾ ਖਲੋਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਜੋਰ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੁਜੈਗੀ ਤੇ ਹੀ ਖੜੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੋਇ ਥੰਮੇ ਲਗੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰਲੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਜਾਗੇ ਉਚਿਆਨ ਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ 'ਹਉ' ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜੋਰ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਆਪ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ 'ਉਚ-ਪ੍ਰਤੀਤੀ' ਵਿਚ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ 'ਅਮਲ' ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਜੀਵਨ ਵਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1. ਇਸ ਉਚਿਆਨ ਤੇ ਵਖਰੇਪਨ ਵਿਚ ਫੇਰ ਇਕ ਮਟਕ ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਵਿਚ ਉਹ ਉੱਚੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ 'ਸਭ ਨਾਲ ਮੇਲ' ਵੀ ਵੈਂਹਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁਜੈਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਉਹ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਦੀਵੇ ਜਗਾਣਾ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਉਚਿਆਈ ਵਾਲਾ ਇਥੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਚਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨੀਵੇਂ ਪਧਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਸੱਚ ਮੁਚ ਹੈ ਹੀ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੋਂ ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਨੱਸ ਜਾਣ ਤੇ ਵਖਰੇ ਹੋ ਬਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ । ਸੋ ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਮਾਮਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਪੈਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਅਜਲੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤੇ ਹਉਂ (Assertion) ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਐਉਂ ਕਿ ਉਹ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੀਅ ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀਂ ਲੈਂਦਾ ਹਨ, ਉਟ੍ਰਾਂ ਦਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਏਸੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਗਿਆਨ ਵਾਲੇ । ਗਲਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦੇ ਭੈ ਮਾਰੇ, ਰਾਜਾ ਰਾਜਹਾਨੀ ਦੇ ਭੈ ਮਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਇਨਸਾਨ, ਝੂਠੀ ਉਚਿਆਨ (ਹੰਕਾਰੀਆਂ) ਅਗੇ ਲੰਮਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਇਹ ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ, ਆਨ (Attitude) ਇਸ ਜਾਗੇ ਮਨ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਉਪਜਾਂਦੀ ਤੇ ਘੇਰੇ ਪਾਈ ਹੈ, ਏਥੇ ਇਸ ਦੀ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਗ੍ਰਹਿਣੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ 'ਹਉਂ ਹੰਕਾਰ ਜ਼ੋਰ' ਦੀ ਸੁਪਨੇ ਵਾਲੀ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੀਉਂਦਾ, ਇਹ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਤੇ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਬਾਹਰੋਂ ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਤਾਊ 'ਤਿਆਗ ਸੂਪਨ' ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਹਾਰ ਜਾਣ, ਦਿਲਗੀਰ ਹੋ ਕੇ ਭਜ ਜਾਣ ਵਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਉਚਿਆਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ, ਦਿਲਗੀਰੀ ਵਾਲੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਸਦੀ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਉਚਿਆਨ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਝੂਠੀਆਂ ਉਚਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਛਤਹਿ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਰੱਬੀ ਇਨਸਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਅੜ੍ਹਕ ਹੈ, ਅੜੈ ਹੈ ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਪਿਆਂ ਤੇ ਪੂਰੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਥੰਮ੍ਹਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਉਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਥੰਮ੍ਹਾ ਹੈ ਉੱਚੇ ਰਹਿਣ

ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੁਤੇ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਡਾਢੀ ਮੌਟੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਣ ਵਿਚ ਪੇਕੇ ਘਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆਪੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅੰਦਰ ਉਹ ਉਚਿਆਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਉਚਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤੋਂ ਕੋਈ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਉਸੇ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਹੇਠਾਂ ਖਿੱਚ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰ ਨੂੰ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਦਾ ਉਚਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਉਸ ਦਾ ਮਾਮਲੇ ਆ ਪਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਅਮਲ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਭਾਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਤਿਆਗ (Denial) ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਸਮਝ ਕੇ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਮਲੇ ਆ ਪਿਆ ਤੇ ਜੰਗ ਤਕ ਅਪੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ¹, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਉਹ ਹਨੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਹੰਕਾਰੀ ਗ੍ਰਹਣ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੁਪਨੇ ਸਾਂਖ ਤੇ ਨਿਟਸੇ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਅੱਧਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਅ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਆਦਰਸ਼' ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਆਦਰਸ (Ideal), ਜੀਵਨ (Life) ਤੇ ਅਮਲ (ਕਰਨੀ Action) ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜਿਆ। ਇਸ ਆਦਰਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਜਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਲੀਲੀ ਘੋਟ ਘਾਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ (Music & poetry) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ² ਕਿਉਂਕਿ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਜਾਨਦਾਰ ਲਹਿਰੇ ਹਨ ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਹਰ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖੰਬਾਂ 'ਤੇ ਉਡਦਾ ਹੈ।

ਅਜ ਕਲ੍ਹੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਕਰ ਕੇ—ਕਿ ਦਿਮਾਗੀ ਇਨਸਾਨ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗੀ (Intellectual) ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਸਮਝਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ

1. ਇਹੈ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ। ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਭ ਮਨਮੰ। ਧਰਮ ਚਲਾ-ਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ। ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ।
2. ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਹੈ।

ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਉਚਤਾ ਦਿਸੇ ਤੇ ਫਰ ਰੁਚੀ ਉਪਜੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਤਲਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਾਹੋ ਪੈਣ ਜਿਮ ਤੋਂ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੂਰ ਹੋਣ - ਇਹ "ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ" ਦੇ ਨਾਮ ਹੋਠਾਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਕਰਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸਾਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਗਮਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮੁਖਬੰਦ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੋਠਾਂ "ਡੱਲਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ" ਦੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਜੋ ਥੱਡੇ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ "ਦੇਸਾ" ਨਾਮੇ ਪੱਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ। ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਤਾਂ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਡੱਲੇ ਤੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਤਚੀਤ¹

ਗੁਰੂ ਜੀ— ਡੱਲਿਆ ! ਉਦਾਸ ਨਾਂ ਹੋ, ਤੇਰੇ ਆਦਮੀ ਬਹਾਦਰ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਵਡੇਰਾ ਦੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਝੂਲ ਪਏਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਉਥੇ ਲੰਮੀ ਪੈ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਚੜ੍ਹਦਾਂਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉੱਚੀ ਜਾਂ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ ਤਦ ਤਨ ਜਾਏਗਾ, ਧਨ ਜਾਏਗਾ ਧਾਮ ਜਾਏਗਾ, ਸਰਬਸ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗੀ।

ਮਲੂਮ ਸਰੀਰ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵੱਡਾ ਮਨ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਦਾ ਮਿਡਲ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਖਿਆਲ ਵਿਚੋਂ ਪੀੜ ਜਿੱਤ ਲਈਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੂਰਮਾ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਘਾਊ ਖਾ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਪੀੜ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਸਤੀ (ਬਾਵੇਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ) ਚਿਖਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਪੀੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਖਿਆਲ ਵਿਚੋਂ ਪੀੜ ਤੇ ਫਤਹਿ ਲਈ ਖਿਆਲ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਏ। ਖਿਆਲ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਸਲੀ ਬਲਵਾਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮੀਖਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

I. ਦੇਖੋ ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਟਰੈਕਟ 'ਦੇਸਾ' ਨੰਬਰ ੬੭੨।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹੋ ਪਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਘਟ ਜੁੜੇ ਹੋ। ਬਾਣੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਤੀਰ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਛੋਕ ਪਾਂ ਕੇ ਮਨ ਵਿਨ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਠਹਿਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਰੱਬੀ ਰੋ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਥੋਂ ਤਾਕਤ ਲੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ—

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ”

ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਐਉਂ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤਲਵੰਡੀ, ਛੋਲੇ ਤੇ ਬਾਜਰਾ ਤੇਰੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇਰੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਰਨਾਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਝੂਟੇ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਫਲ ਬੂਟੇ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚਸਮੇਂ ਦੀ ਆਡ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਸਰੋਵਰ ਚਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਡੱਲਿਆ ! ਜਿਵੇਂ ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ¹ ਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾ।

ਹੁਣ ਸਮਝ ਡੱਲਿਆ ! ਜਦ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਪਰਦਾ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪਸੂ ਤੋਂ ਜੀਵ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਫਟਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਨੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਤਦ ਆਪਾ ਰੱਬ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰਦਮ ਜੁੜਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਾਲਨ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੇ ਸਮੱਰਖਾ ਬਲ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰ ਦਮ। ਦੱਸ ਇਹ ਆਪਾ ਜੀ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਨਾ ?

ਡੱਲਾ—ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ !

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਸਮਝ ਸਰੀਰ ਦੀ ਮੌਤ—ਇਸ ਜੀ ਉਠੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕੀ ਸੈਅ ਰਹੀ ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ। ਮਰਨ ਦਾ ਭਰਮ ਬਿਲਾ ਗਿਆ, ਭਰਮ ਬਿਲਾ ਗਿਆ ਭੈ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋ ਕੇ ਹਰਦਮ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਹ ਮੈਂ ਮਿਲਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ, ਆਹ ਜੋਤ ਜਗ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ

I. ਇਹ ਅਨੰਤ ਦੀ ਛੁਹ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ 'ਕਦੇ ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ' ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦਾ ਕੀ ਡਰ ਹੈ? ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਵਿਚ "ਮੈਂ" ਦਾ ਸੀ ਸੋ ਹੁਣ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਜਾਗ੍ਰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਉ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ¹। ਤਦ ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਡਰਦਾ ਹੈ! ਮੌਤ ਦਾ ਫਰ ਫਤਿਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਬਈ! ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅੰਦਰ ਆਤਮੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਜੋਤ ਨਾਲ ਜੋ ਜਗਿਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋ ਕਹੁ ਨਾ :

‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ’

ਹੁਣ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਦਾ ਹੋ ਗਿਆ²। ਜਦ ਇਹ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਮੌਤ ਜਿੱਤੀ ਗਈ। ਡੱਲਿਆ! ਲੈ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ—

‘ਖੰਡਾ ਪ੍ਰਬੰਧੇ ਸਾਜ ਕੇ
ਜਿਨ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਉਪਾਇਆ।’

ਸਾਈਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਖੰਡਾ ਸਾਜਿਆ, ਖੰਡਾ - ਖੰਡਣ ਵਾਲਾ ਸਸਤਰੁ। ਤਦੋਂ ਜਗਤ ਬਣਾਇਆ ਜਦੋਂ ਪਹਿਤਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਭੰਨਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਕੀਤਾ, ਪਹਿਤਾਂ ਮੌਤ ਰਚੀ, ਸੋ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਮੌਤ ਬਰਹੱਕ ਹੈ।

ਫੇਰ ਖਾਲਸਾ ਸੌਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਮਰਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਝੂਠੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ, ਚਲਾ ਬਦਲਣਾ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅਕਸਰ ਚੋਲਾ ਪੀੜਾਂ ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਦ ਆਪਾ ਜੋਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਫਿਰ ਪੀੜ ਕੀ ਤੇ ਮੌਤ ਕੀ? ਉਹ ਫਿਰ ਪੀੜ 'ਤੇ ਛਤਹਿ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਉਹ ਸੂਰਬੀਰ ਮੌਤ ਤੇ ਪੀੜ ਤੋਂ ਅਭੈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡੱਲਾ—ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਅਸੀਂ ਜਾਂਗਲੀ ਲੋਕ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਮਿਹਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਕ ਮੇਰਾ ਮੂਰਖ ਦਾ ਸਹਸਾ ਮੇਟਣਾ! ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਬਰਹੱਕ ਦਿੱਸੀ ਫੇਰ

1. ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟਮੈ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ।”
2. “ਜਹਿ ਅਬਿਗਤ ਭਗਤਿ ਤਹ ਆਪਿ।” “ਥਿਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੋ ਸੇਵਕ ਥਿਰੁ ਹੋਸੀ।”

ਕਿਉਂ ਸੁਰਬੀਰਤਾ ਕਰੇਗਾ, ਵੈਰਾਗ ਧਾਰ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂ ਸਮਾਧੀ
ਲਾਏਗਾ ? ਉਸ ਨੂੰ ਡਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਿ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ
ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਉ, ਕਿਸ ਆਸਰੇ ਰਹੇਗਾ ? ਮਨ 'ਤੇ ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਰਹੇ,
ਜਿੰਦਗੀ ਅੰਦਰੋਂ ਲੈਣ ਨੂੰ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨੂੰ, ਹੱਸਣ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਉਮੱਲ ਰਹੇ ਤਾਂ
ਹੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਲੈਣ ਲੈਣਾ ਦਾ ਚਾਉ ਹੀ ਤਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਈ
ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਦਿਲਗੀਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿੰਮੋਝੂਣ ਪਿਆ ਰਹੂ। ਜੀਣ ਦਾ
ਕੀ ਸਵਾਦ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ, ਮੈਂ ਜਾਂਗਲੀ
ਆਦਮੀ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਡੱਲਿਆ ! ਡਿੱਠਾ ਨਹੀਓ ਨਾ, ਤਾਹੀਓ ਪਿਆ ਆਖਦਾ ਹੈ
ਨਾ। ਜਦ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਭਾਂਬੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਲ ਪੈਣਾ, ਉਹ
ਸਾਡਾ ਅੰਦਰਲਾ ਜਗਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਅਨੰਤ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਉਸ ਦੇ
ਅਸਰ ਨਾਲ ਇਕ ਉੱਚੇ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਉੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਉ, ਇਕ ਉਚਿਆਣ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ
ਰਹੇਗਾ। ਉਹੋ ਅਸਲੀ ਸੱਤਿਆ, ਉਹੋ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਆਦ
ਦਾ ਰੰਗ ਭਰੇਗੀ। ਇਹ ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਏਗਾ, ਬਿਗਸੇਗਾ। ਸਾਈਂ ਅਨੰਦ
ਰੂਪ ਹੈ, ਇਹ ਅਨੰਦ ਰਹੇਗਾ। ਸੋ ਅਨੰਦ ਤਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਰਿਹਾ ਕੰਮ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸਾਈਂ ਸਰਬ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਮਰੱਬਾ ਇਸ ਵਿਚ
ਆਵੇਗੀ। ਸਾਈਂ ਨੇ ਜਗਤ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਸ ਸਾਈਂ ਦੇ
ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਕਾਮਾ ਬਣੇਗਾ। ਸੋ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸਾਂ ਖਾਲਸਾ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਚ
ਰੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰਲਾ ਪਿਆ ਜਾਗ, ਮੌਤ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਗਈ ਜਿੱਤੀ, ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਜੋ
ਸਾਈਂ ਨੇ ਦਿਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰੋ। ਸਰੀਰ ਉਸ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਇਹ
ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, 'ਆਤਮ ਉੱਧਾਰ' ਤੁਸੀਂ ਉਧਰੇ ਹੋ,
ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰੋ !

ਜਦ ਉਧਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਲੋਕੀਂ ਈਰਖਾ
ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਟੁਰਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ
ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ ! ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੱਚੇ

I Assertion,

ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਜੀਵਨ, “ਸੱਚੀ ਜਿੰਦਗੀ” ਦਿਖਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ! ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮਰ
 ਚੁੱਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ, ਮੁਰਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੇ ਧਨ ਤੇ ਪਲ ਰਹੇ ਲੋਕੀਂ,
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਅਾਂਚ ਮੁਕ ਚੁੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਘਬਰਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ
 ਦੀ ਸਰਧਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰਦਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਜੀਉਂਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਲ ਪਲਟਾ
 ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ! ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਦੀ
 ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਫੇਰ ਇਹ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁੱਤਾ, ਧੱਖਾ, ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ
 ਨਾਲ ਰਲਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲੇ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭੈ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ
 ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਏਕੇ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਰਾਜ
 ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰ ਦੇਣ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰ ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਸਖਤੀ
 ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਝਲਦੇ ਝਲਦੇ ਮਰ ਮਿਟਦੇ ਹਨ, ਐਉਂ
 ਜੋਤ ਜਗ ਜਗ ਕੇ ਬੁਝਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਗਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਬੁਝਦੀ ਹੈ । ਖਾਲਸੇ ਦੇ
 ਖਿਆਲ ਵਿਚ, ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਹੋਰਵੇਂ ਹੈ । ਉਹ ਇਉਂ
 ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਤਦ ਹੋਰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
 ਖਾਲਸੇ ਬਣਾਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਤਸਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਅੰਦਰਲਾਂ ਰੱਬੀ
 ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਰੋਕਾਂ ਪੈਣ, ਜੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹਿਣਾ
 ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਣਾ ਨਹੀਂ, ਭੱਜ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ,
 ਮਰ ਨਹੀਂ, ਜਾਣਾ ਸਗੋਂ, ਤਦੋਂ ਨਾਲ ‘ਨਿਰਭਉ’ ਰਹਿਣਾ ਹੈ । ਭੈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ,
 ਭੈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਰਤਿ ਉੱਚੀ ਹੋ ਕੇ ਦੁਖ ਝੱਲੇ, ਜੇ ਭਰਾਵਾਂ (ਜਾਗ ਪਿਆ)
 ਤੇ ਕਸਟ ਪਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਥਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੇ ਇਹ ਲਾ ਦੇਵੇ,
 ਇਉਂ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ ਸਰੀਰ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ, ਭਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ
 ਪਿਆਰ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਝੁਲੇਗਾ । ਇਹ ਹੁਲਾਰਾ ਹੁਣ ਖਾਲਸੇ ਨੇ
 ਵਰਤਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁਲਮ, ਮੂਰਖਤਾ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰਮ ਤੇ ਧਰਮੀਆਂ ਨੂੰ
 ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ । ਸੋ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਅਨਿਆਏ ਦੇ ਧੱਕੇ ਦੇ
 ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਸ਼ਤੇ ਧਾਰੀ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਮੁਰਦਾਪਨ ਦਾ
 ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਇਸ ਦੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਵਰਤਣਗੇ ।
 ਸਾਹਿਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਨੌਕਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਲੋਭ ਰਹੇਗਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ
 ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ । ਕਾਮ ਕਾਮਨਾ ਰਹੇਗੀ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-

ਆਤਮੇ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦੀ। ਕ੍ਰੋਧ ਰਹੇਗਾ, ਆਪੇ ਨੂੰ ਹਰ ਨੀਚਤਾ ਤੋਂ ਉਚੇ ਰੱਖਣ ਦਾ। ਮੋਹ ਰਹੇਗਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ, ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਲ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ, ਜੀਉ ਉੱਠਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ, ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ। ਹੰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ, ਅਭੈ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਵਿਚ, ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਥ ਨਾ ਪੈਣ ਦੇਣ ਵਿਚ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ, ਵਿਥ ਨਾ ਪੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਰਭਾਉਂ ਨਾ ਪੈਣ ਵਿਚ, ਜਗਤ ਵਲ ਨੂੰ ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ (ਫਨ ਖਿਲਰੇ ਭੁਝੰਗੀ ਵਰਗਾ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾ, ਪਰ) ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਫ਼ਉਲੀਅਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰੁਖ, ਸਦਾ ਸਾਖੀ ਤੇ ਛਾਇਲੀਅਤ ਰੁਖ ਵਿਚ ਰਹਿਣੇ ਦਾ। ਸੋ ਡੱਲਿਆ.....

ਡੱਲਾ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਬੁਧ ਮੌਟੀ ਤੇ ਠੁੱਲੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਸੌਖੀ ਕਰ ਦਸਾਂਗੇ। ਸੋ ਡੱਲਿਆ ! ਖਾਲਸਾ ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਤ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਰਹੇ, ਇਹ ਤੂੰ ਸਮਝੀਂ, ਫੇਰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਘਟ ਜੋਤ ਜਗਾਵੇ ਇਹ ਤੂੰ ਸਮਝੀਂ, ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਨਾਲ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹੇ, ਪਰ ਨਿਰਭਉ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹੇ। ਨਿਰਭਉ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜੰਗ ਤਕ ਨੰਬਤ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਯੁੱਧ ਆ ਪਵੇ ਤਾਂ ਆ ਪਵੇ, ਮੈਤ ਤੇ ਪੀੜ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕੇ ਜੋਗੀ ਸੂਰਮੇ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਜਗਤ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਪਣੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਉਤਸਾਹ ਵਿਚ। ਜੋ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਪਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਦੇ, ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਦੇ, ਪਰਵਾਰ ਦੇ, ਕੰਮ ਦੇ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਹਰ ਵੇਛੇ ਅਨੰਤ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਾਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਵਿਛੜਕੇ ਉਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੱਸਦਾ, ਖੇਲਦਾ, ਖਾਂਦਾ, ਪੀਂਦਾ ਉਛਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਰੋਂਦਾ ਤੇ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੋਦੀ ਦੇ ਬਾਲ ਵਾਂਗੁੰ ਉਹ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਡਾਢੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਨਾਲ, ਬਲ ਨਾਲ, ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ! ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਕਤ

1. Subjective attitude.

ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਲਿਵ, ਲਗਨ, ਲਗਾਉ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਬੜੇ ਸੂਰਮੇਂ ਹਨ, ਪਰ ਖਾਲਸੇ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਕਿਸੇ ਲੋਭ ਲਈ ਲੜਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਭੈ ਪਿਆਂ ਲੜਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜੂਝਣਗੇ । ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਤੌਂ ਬਲ ਵਧੇਰਾ ਪੈ ਜਾਏਗਾ, ਹਾਰ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ । ਜਦੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਗੇ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਗੱਡੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਗੇ, ਫਿਚ ਉਹੋ ਜੁਲਮ, ਧੱਕੇ, ਵਧੀਕੀਆਂ ਆਪ ਕਰਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ । ਫੇਰ ਉਹ ਜਗਤ-ਨਿਆਉ ਵਿਚ ਆਪ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੇ ਜੋਗ ਬਣ ਜਾਣਗੇ । ਜੇ ਡੱਲਿਆ ! ਉਹ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਵੀ ਹਾਰ ਦੇਣਗੇ, ਸੁਰਤਿ ਤੇ ਟੂਹ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਬੈਠਣਗੇ । ਮਨ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ, ਸਰੀਰ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਟੁਰ ਜਾਏਗਾ, ਐਉਂ ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀ ਕੌਮ ਮੁਰਦਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ।

ਹਾਂ, ਡੱਲਿਆ ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈ ਡਰ ਹਨ (੧) ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਤੌਂ ਵੱਡੇ ਹੰਕਾਰੀ, ਵੱਡੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਜੱਬੇਬਦ ਨਾਲ ਟੱਕਰਨਗੇ, ਤਦ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ ! (੨) ਹਾਰ ਕੇ, ਦੇਸ, ਧਨ, ਧਾਮ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਮਨਾਂ ਕਰਕੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਅੰਤ ਮੁਰਦਿਹਾਨ ਵਰਤੇਗੀ । (੩) ਜੇ ਜਿੱਤ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਜਾਲਮ ਧੱਕੇ-ਖੋਰ ਬਣਨਗੇ, ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਧਨ 'ਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਧਨੀ ਬਣਨਗੇ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਐਸਾ ਵਿਚ ਪੈਣਗੇ, ਐਸਾ ਤੋਂ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਮਨ ਅਸਤਕ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬਲ ਖੀਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਚੌਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸਚੇ ਨੁਹਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪਰਲੋਕ ਗੁਆਂ ਲੈਣਗੇ ! ਗੁਰੂ ਬਾਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ :

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥

ਅਧੇ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣੀ ਦੂਜੇ ਪਚਿ ਜਾਵਹਿ ॥

ਅਤਿ ਕ੍ਰੋਧ ਸਿਉ ਲੂਝਦੇ ਅਗੈ ਪਿਛੈ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰੁ ਨਾ ਭਾਵਈ ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ ॥

ਅਹੰਕਾਰ ਮੂਏ ਸੇ ਵਿਗਤੀ ਗਏ ਮਰ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥੯॥

ਸੋ ਨਿਰਾ ਹੰਕਾਰੀ ਜਿੱਤੇ ਚਾਹੇ ਹਾਰੇ, ਮਰ ਕੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਨਿਰਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੂਰਮਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸੂਰਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਖਾਲਸਾ ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਤ ਜਗੀ, ਸਦਾ ਜਗਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਪਦਾ. ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ
ਉੱਠ, ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗ
ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਘੁੱਸਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਿਆਗੀ ਵਾਂਗੂੰ ਢਰਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਨਾ ਹੰਕਾਰੀ ਵਾਂਗੂੰ ਜੋਰ ਜੁਲਮ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ
ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਖੇਡੇਗਾ, ਉਹ ਧਰਮ ਪਿਛੇ, ਨੇਕੀ ਪਿਛੇ, ਉਪਕਾਰ ਪਿਛੇ ਯੁਧ ਵਿਚ
ਜਾਏਗਾ, ਫਿਰ ਉਹ ਜਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੜੇਗਾ, ਉਹ.....

ਡੱਲਾ ਤੇ ਜੀ ! ਰੋਰ ਉਹ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਲੜੇਗਾ ? ਬਾਵਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ,
ਐਵੇਂ ਲੜੇਗਾ !

ਗੁਰੂ ਜੀ—(ਮੁਸਕ੍ਰਾ ਕੇ) ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲੀ ਹੈ,
ਜਿੱਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲੀ ਹੈ। ਸੋ ਜਿੱਤ ਸਦਾ ਰੱਬ ਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਸੀਂ
ਤੈਨੂੰ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਮੇਂ
ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਤ ਸਦਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲੀ ਜੋ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ
ਖਾਲਸਾ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਤੇ ਜਿੱਤ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ। ਤਦ ਜਿੱਤ ਤੇ ਖਾਲਸਾ
ਆਪੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਲਕ ਇਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਹੋਏ। ਸੋ ਜਿੱਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਹੋਈ, ਇਸ
ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੜਦਾ। ਖਾਲਸਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਿੱਤ ਮੇਰੇ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹਾਂ, ਜਿੱਤ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ
ਜਿੱਤਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਨਾਲ ਜੋ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ
ਅੰਦਰੋਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਾਈ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਜਿੱਤ
ਉਹਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਲ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਲੜਦਾ ਹੈ ਅਸੂਲ
ਲਈ, ਸੱਚ ਲਈ। ਸੱਚ ਤੇ ਅਸੂਲ ਜਦ ਜਗਤ ਦੇ ਜੁਲਮ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋਣ
ਲਗੇ, ਤਦ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ ਕਿ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਵੇ। ਜਗਤ ਦੇ
ਜੁਲਮ ਅਗੇ ਆਪਣਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਆਪਾ ਲੰਮਾ ਨਾ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ
ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਕੱਟ ਸੁੱਟੇ।

ਡੱਲਾ—ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੋਗੀ
ਬਣੇ, ਵਿਰਾਗੀ ਬਣੇ ਉਹ ਫੇਰ ਲੁਕ ਹੀ ਗਏ, ਤੇ ਜੋ ‘ਲੈ ਲੈਣ’ ਵਲ ਲਗੇ ਉਹ
ਜਰਵਾਣੇ ਡਾਕੂ, ਪਠਾਣਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਵਰਗੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮ ਬਣੇ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇ

ਜਾਲਮਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮੌਜਿਆ ਤੇ ਜਾਲਮਾਂ ਕਦੇ ਸੁਖ ਨਾ ਵਰਤਾਈ, ਨਿਆਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਗੀ ਹੋਵੇ, 'ਨਾਮ' ਤੇ 'ਬਾਣੀ' ਦਾ। ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਜੋ ਜਾਲਮ ਦੀ ਇੱਟ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਇੱਟ ਭੰਨ ਦੇਵੇ। ਆਪੇ 'ਤੇ ਛਤਹਿਯਾਬ ਹੋਵੇ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਤੁੱਢ ਸਮਝ ਕੇ ਡਰੇ ਨਾ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰੇ। ਹਰ ਇਕ ਸਿਖ ਜੋਤ ਜਗੀ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂ ਟੇਕ ਵਾਲਾ, ਨਿਰਭੈ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਭੈ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਰਵੈਰ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇੱਕਠ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਵੀ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਰੱਬ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਖੇਲ ਰਿਹਾ ਇਕ ਰੂਹਾਨੀ ਖਿਆਲ—ਧਿਆਨ ਹੈ, ਆਦਰਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦਾ ਖਿਆਲ ਟਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ¹ ਦੇ ਦੀਵੇ 'ਤੇ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਉਹ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਆਇਆਂ ਜਗਤ ਦੀ ਕਲਿਆਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡੱਲਾ—ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਮੌਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਦਸੋ, ਜੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਹਾਰ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਨਹੀਂ ਸੁਹਣਿਆ ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹਾਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਹਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਤਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਉੱਚੀ ਮੱਤ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੱਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਵਿਚ ਟੁਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਹਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਜਿੱਤ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਸਮਝਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਅਜ ਉਹ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਜਿੱਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਜਿੱਤ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੁਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਜ ਜਿੱਤ ਮਨਾਈ ਹੈ, ਇਹ ਜਿੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰੇਗਾ। ਹਾਂ ! ਜਿਸ ਦਿਨ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਛਡੇਗਾ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਲਹਾਮ² ਇਸ ਦੇ

1. Light house
2. Inspiration

ਅੰਦਰ ਨਾ ਰਹੇਗਾ, ਜੋਤ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਕਰ ਜਾਏਗਾ, ਤਦੋਂ ਫੇਰ ਜੋ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ
ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭੋਗੇਗਾ। ਜਦ ਤਕ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਗਿਜਾ
'ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ, ਭੈ ਦੇਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭੈ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ,
ਤਦ ਤਕ ਕੌਣ ਹਰਾਣ ਵਾਲਾ ਜੰਮਿਆ ਹੈ ? ਇਹ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਜਿੱਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ
ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਜਿਸ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਡਟੇਗਾ ਉਹ ਜਿੱਤੇਗਾ, ਕਦੇ ਕਿਵੇਂ, ਕਦੇ
ਕਿਵੇਂ ।

ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਪਹਾੜੀਏ ਰਾਜੇ ਜਿੱਤੇ ਹਨ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਤੌਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਪੀਡਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ
ਤੁਰਕਾਂ ਛਤਹਿ ਪਾਈ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ 'ਤੇ
ਕੁਹਾੜਾ ਆਪ ਮਾਰਿਆ ਹੈ । ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ,
ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਤੋਂ ਸਦਾ 'ਖਾਲਸਾ ਫਲ'
ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਿੜ ਉੱਗ ਪਏ ਹਨ । ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੇ ਖਾਲਸੇ 'ਤੇ
ਛਤਹਿ ਪਾਈ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੱਟੀ ਗਈ ਹੈ ।
ਜੜ੍ਹ ਕੱਟ ਜਾਣੀ ਛਤਹਿ ਹੈ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੁੱਲੇ ਨੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਡੇਗ ਘੱਤਣਾ ਹੈ ।
'ਸਾਈ' ਨਾਲ, ਜੁਝਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੇਖ ਤਰੁੱਟ ਗਈ ਹੈ । ਖਾਲਸੇ
ਦਾ ਯੁੱਧ ਧਰਮ ਰਖਿਆ ਲਈ ਸੀ, ਧਰਮ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਝਾੜ ਝਾੜ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ
ਉੱਗਮਗਾ । ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਖਾਲਸੇ ਸਜਣਗੇ ! ਜਿਸ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਵਜੀਦਾ ਮੁਕਾ
ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਾਲਮ
ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕੇਗੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜਾਲਮ ਮੁਗਲ ਅੰਨ ਮੰਗਦੇ
ਦਿੱਸਣਗੇ, ਤਖਤ ਤਾਜ ਹੁਕਮ ਹਾਸਲ, ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਮੈਂ ਢਾਡੀ ਉੱਚੇ, ਆਲੀਸ਼ਾਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਰਤਾਰ ਦਾ,
 ਅਜ ਮੇਰਾ ਗੀਤ ਸਿਖ 'ਅਮੈਂ' ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ,
 ਮੈਨੂੰ ਕੋਮਲ ਉਨਰੀ ਕਿਰਤ, ਧਿਆਨ ਦੋਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦਰਬਾਰ ਪੁਚਾਉਂਦੇ,
 ਫਲਸਫੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਹਾਰੇ ਸਭ,
 ਬਾਬਾ ਜੀ ਗੱਲਾਂ ਥੀਂ ਹੋੜਦੇ, 'ਥੀ', 'ਥੀ' ਅਸੀਸ ਇਹ,
 ਕਰ ਕਿਰਤ ਉਨਰੀ, ਹੋ, ਹੋ ਜਪ, ਜਪ, ਸਿਮਰਨ ਸਿਖਾਉਂਦੇ,
 ਕਿਰਤ ਲਗੀ ਸੁਰਤਿ ਧਿਆਨ ਬੱਝੀ ਸੁਰਤਿ ਉਨਰ ਕਰਤਾਰੀ,
 ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਕਮਾਲ ਮੈਂ ਅੱਜ ਗਾਉਂਦਾ,
 ਇਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮਾਇਆ ਦੀ, 'ਅਮੈਂ' ਹੈ ਧਿਆਰ ਦੀ, ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੀ,
 ਸੁਹਣੱਪ ਆਸ਼ਕੀ,
 ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਹੋਈ ਇਹ ਵਿਰਲੀ ਵਿਰਲੀ, ਪਰ ਰੂਹ ਕਦੀ ਕੋਈ,
 ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭਿਖੂ ਸੁਹਣੇ, ਬੋਧੀ ਸਤ੍ਤ੍ਵ ਲੋਕੀ ਸੁਹਣੀ ਕਿਰਤ ਇਹ ਪਛਾਣਦੇ,
 ਧਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਇਹੋ ਗੀਤ ਗਾਵਿਆਂ,
 ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾਹੀਂ,
 ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ, ਕਿਰਤ-ਜੀਵਨ ਲੋੜ ਹੈ !
 ਜੀਵਨ-ਉਨਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਦਮ ਕਦਮ ਸਿਖਦੀ, ਦਮ ਬਦਮ ਦਸਦੀ ਪੱਕਦੀ,
 ਫਲਸਫਾ ਮਾਰੇ ਸੁਰਤਿ, ਨਿਰਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਉਨਰ ਵੀ ਮਾਰਦਾ,
 ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਦੀਵਾ ਘਟ ਬਲੇ ਜਦ,
 ਤਦ (ਉਨਰ) ਆਰਟ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸਵਾਰਦਾ,
 ਬਿਖਰੀਆਂ ਜੁਲਫਾਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਂਦਾ, ਨਈ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦਦਾ, ਮਹਿਕਾਂਦਾ, ਵਨ, ਵਨ
 ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਲਟਕਾਂਦਾ, ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਉਹ ਸਭ ਲਟਕਦੀਆਂ
 ਜੁਲਫਾਂ ਤੇ ਕਲੀਆਂ ਲਟਕਦੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ।

'ਮੈਂ' ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਨਿਤਸੇ,
 ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਥੀਂ ਵੀ ਵੱਖਰਾ,
 ਮੇਰਾ ਗੀਤ ਹੋਰ ਹੈ,
 ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਦਾ ਗੀਤ ਹੋਰ ਵੱਖਰਾ,
 ਉਪਨਿਖਦਾਂ ਦੀ ਬੁਹਮ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਗੀਤ ਨਾਂਹ,
 ਮੈਂ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ 'ਅ + ਮੈਂ' ਅੱਜ ਗਾਉਂਦਾ !
 ਮੈਂ ਨੂੰ ਫਲਸਫਾ ਮਾਰਦਾ,
 ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰ ਸੁਟਦਾ, ਇਹ ਇਕ ਜਹਿਰ ਹੈ,
 ਬੋੜਾ, ਬੋੜਾ, ਜੀਵਨ ਨਾਲ, ਅੱਧਾ ਇਕ ਘੁੱਟ ਜਿਹਾ ਭਰਨਾ ਠੀਕ ਵੀ,
 ਫਲਸਫਾ ਸਾਰੇ, ਆਰਟ ਸਾਰੇ,
 ਅੰਦਰ ਜਗੀ ਜੋਤ ਬਿਨਾਂ ਸਭ ਹਨੇਰਾ ਹਨੇਰਾ,
 ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ, ਸਿਖ-ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਕਿੰਜ ਖੇਡਦੀ ਆਦਮੀ ਬਣਾਨ ਨੂੰ,
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗ ਜੁੜੀ
 ਜੋਝਿਆਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ,
 ਵੇਖ, ਵੇਖ ਮੈਂ ਚੀਖ — ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ,
 ਸਿਖ 'ਅਮੈਂ' ਦਾ ਗੀਤ ਸਾਰਾ ਗੁੰਜਦਾ,
 ਦਿਲ ਭਰਦਾ ਮੇਰਾ, ਵਾਂਗ ਵਾਦੀਆਂ,
 ਜਿਥੇ ਚੱਲਣ — ਭਾਰੀ ਗਾਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ,
 ਅੰਦਾਜ਼ ਮੇਰੇ ਗਾਣ ਦਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ,
 ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ, ਵਾਜ ਨਿਕਲਿਆ,
 ਪੂਰਾ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਫੌਸਿਆ, ਸੁਰਾਂ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਨਿਕਲੀਆਂ,
 ਇਸ ਟੁੱਟੀ ਭੱਜੀ ਜਿਹੀ ਸਾਬਤੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਮੇਰਾ ਛਿੜਿਆ ਹੈ,
 ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸੱਚੀ,
 ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਛਿੜਿਆ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਕੁਕਦਾ,
 ਗਲੇ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ,
 ਮੇਰੇ ਇਸ ਗੀਤ ਦਾ ਅਲਾਪ ਪੂਰਾ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆ ਦਿੱਸਦਾ,
 ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪੂਰਾ ਵੱਸਦਾ,

ਆਪ ਦੇ ਗਲੇ ਤੇ ਦਿਲ ਵੱਸਦਾ,
 ਆਪੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ, ਕੱਢ ਗਾਉਣਾ,
 ਆਪ ਦੇ ਗਲੇ ਦੀ ਲਿਫਾਣ, ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਤਾਨ ਕੁਝ ਠਹਿਰੀ, ਠਹਿਰੀ, ਮੰਗਦਾ ।
 ਇਹ ਗੀਤ ਸਾਰਾ ਉਤਰਿਆ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵੱਸਦਾ,
 ਕਿਸੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਛੁਪੀ ਤਾਰ ਥੀਂ, ਜਿਹੜੀ ਕੰਬਦੀ, ਕੰਬਦੀ, ਰਾਗ ਦਾ ਦਰਿਆ
 ਲੰਘਿਆ ਅੰਦਰੋਂ,
 ਹਾਲੇ ਵੀ ਅੰਦਰ ਇਕ ਇਲਾਹੀ ਗੁੰਜ ਨਾਲ ਭਰਿਆ,
 ਰੋਮ, ਰੋਮ, ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ, ਤਾਰਾਂ ਖੜਕਦੀਆਂ ।
 ਹੋਰ ਬਸ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਤਰਬ ਦਾ ਕਾਂਬਾ ਜਿੰਦਗੀ,
 ਜੇ ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਤਾਰ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਇਲਾਹੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ।

ਗਵਾਲੀਅਰ
 ਅਗਸਤ ੧੯੨੨

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਨਾਮ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹੈ ?

੧.

ਮੁੜ, ਮੁੜ, ਪਿੱਛੇ, ਅੱਗੇ, ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ,
ਨਾਮ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਧਰੂਕਦਾ,
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦਾ ?
ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ ? ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾਮ ਹੋਵੇ,
ਫਰਕ ਕੀ ਹੈ ?
ਮੈਂ ਅਚਰਜ ਹੋ ਵੇਖਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਨੂੰ,
ਮੁੜ, ਮੁੜ ਵੇਖਦਾ ਇਹ ਕੀ ਹੈ ?

ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਗੁਲਾਬ ਸਦੇ,
ਭਾਵੇਂ ਭਾ, ਭਾ ਨਾਮ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ?
ਖੁਸ਼ਬੋ ਪਿਆਰ ਦੀ,
ਲਾਲੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ,
ਭਾ ਅਰਸ਼ ਦੀ,
ਜਿੰਦ ਬੂਟੇ ਦੀ,
ਧਰਤ ਦਾ ਸੁਫਨਾ - ਬੱਸ, ਇਹ ਗੁਲਾਬ ਹੈ ।
ਮੇਰਾ, ਗੁਲਾਬ ਵਾਂਗੂ 'ਗੁਲਾਬ ਗੁਲਾਬ', ਨਾਮ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ?

ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦਾ ਮੋਤੀ,
 ਅਰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਕਤਰਾ,
 ਲੱਖਾਂ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਜਿਹੀ,
 ਸੁਹਣੇ ਮੂੰਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੀ ਬਿਜਲੀ,
 ਰੌਣਕ ਕਿਸੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਇਕਬਾਲ ਦੀ,
 ਨਾਮ ਆਪਣਾ ਪੁੱਛਦਾ,
 ਪੁਲਾੜ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਰਥ ਜਿਹੀ ਚੀਖ ਹੈ ।

੨

ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋਇਆ,
 ਮੈਂ ਜਦ ਬਾਲ ਸਾਂ,
 ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਂ ਨਵੇਂ ਜੰਮੇ ਫੁੱਲ ਦੀ,
 ਲਾਲੀ ਪੂਰਬ ਦੀ, ਨੀਲਾਣ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ,
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਡਲੂਕਦੀ ਡਲੀ ਸਾਂ,
 ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਚੰਨ ਮੂੰਹ,
 ਮਾਂ ਦਿਤਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਸੀ,
 ਮੈਂ ਸਾਂ ਨਾਮ 'ਤੇ ਗੀਝਦਾ !
 ਸਭ ਅੰਦਰ ਸੀ ਮੈਂ ਮੇਰੀ,
 ਨਾਮ ਬਾਹਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ,
 ਪੈਂਦੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ, ਰੂਹ ਪੁੱਛਦੀ,
 ਬਾਹਰ ਕੀ, ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ,
 ਬਾਹਰ ਕੌਣ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ?

ਗੀਝਦਾ ਸਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਨਾਮ ਉਹ,
 ਪਿਆਰ ਵਾਂਗ ਰੰਗੇ ਲਾਲ ਖਿਡਾਉਣੇ,
 ਤੇ ਨਾਂ ਲਵੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮੇਰਾ

ਝਟ ਬੋਲਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ :

ਝਟ ਬੋਲਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ :

ਹਾਂ ਜੀ ! ਹਾਂ ਜੀ ! ਅਗੋਂ ਹੱਥ ਜੋੜਦਾ,

ਖਲੋਂਦਾ ਹੱਥ ਬੱਝੇ,

ਜਿਵੇਂ ਵੱਛਾ ਇਕ ਗਊ ਦਾ ਰੱਸੀ ਬੱਝਿਆ ।

ਕੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਵੱਰਗ ਸਾਰਾ, ਮਤੇ ਮੈਂ ਉੱਡ ਨਾ

ਜਾਂ, ਡੱਡ ਉਹਦੇ ਪੰਘੂੜਿਆਂ !

ਗੋਰਾ ਜਿਹਾ ਬਾਲ ਕਾਲੇ ਧਾਰੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ।

ਪਰ ਜਦ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖਣ ਸਿੱਖੀਆਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ,

ਤੇ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਨਜ਼ਾਰਾ ਭੁੱਲਿਆ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦਾ,

ਅੱਕ ਥੱਕ ਪੁੱਛਦੀਆਂ— ਨਾਮ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ?

ਮੁਠ ਵਿਚ ਨੱਪ, ਨੱਪ, ਮੁੜ ਖੋਲ, ਖੋਲ ਆਖਣ—

ਦੱਸ ਨਾਮ, ਤੇਰਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ?

ਨੈਣ ਮੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ— “ਤੂੰ ਕੈਣ ?”

ਤੇ ਮੈਂ ਵੇਖ ਵੇਖ ਹਾਰਦਾ-ਵੱਤ ਮੈਂ ਕੈਣ ?

ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਦਿੱਸਦੇ,

ਫਿਰ ਵੱਖਰੇ, ਵੱਖਰੇ ਕਿਉਂ,

ਫਿਰ ਵੱਖਰਾਪਨ ਕੀ ਹੈ ?

੩

ਆਦਮੀ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ,

ਸਾਹ ਸੱਤ ਭੀ ਇਕ ਹੈ,

ਨੁਹਾਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਲਹੂ ਮਿਲਦਾ,

— ਹੈਵਾਨਾਂ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਾ, ਪੰਡੀਆਂ,

ਛੁੱਲਾਂ ਦਾ, ਪੱਤੀਆਂ, ਜਵਾਹਰਾਤਾਂ ਦਾ—

ਫਿਰ ਅਚਰਜ ਇਹ ਰੰਗ, ਹਰ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ !

ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਲਾਰਨਾ ਮੇਰਾ, ਸਭ ਦਾ, ਇਕੋ,
ਨੈਣਾਂ ਦਾ ਝਮਕਣਾ ਤੱਕਣਾ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਹੈ,
ਹੋਠਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਉਹੋ ਚੁਨੀਆਂ ਵਾਲੀ,
ਤੇ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸਣਾ ਮੇਰਾ, ਗੁਲਾਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੈ !
ਦਿਲ ਦੀ ਪੜਕ, ਕੀੜੀ ਦੀ, ਹਾਬੀ ਦੀ, ਸੇਰ ਦੀ, ਮੇਰੀ,
ਛੁੱਲ ਦੇ ਸੂਅਸਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਮੇਰੇ ਸੂਅਸਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ,
ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ, ਹੀਰਿਆਂ ਵਿਚ,
ਜਲਾਂ ਵਿਚ, ਬਲਾਂ ਵਿਚ,
ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਸ, ਹੱਡ, ਚੰਮ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਹੈ !

ਕੀ ਫੇਛਾ ਵਾਲੇ ਉੱਡਦੇ ਪੰਖੇਰੂ ਵਖ ਮੈਂ ਥੀਂ ?
ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ?
ਪਰ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਅੱਖਰੂ,
ਤੇ ਹੰਸਣੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਰਦ —ਬਿਹਾ ਮੇਰਾ ਹੈ,
ਡਾਰਾਂ ਥੀਂ ਵਿਛੜੀ ਕੁੰਜ ਦਾ ਰੋਣਾ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ,
ਤੇ ਚੌਗ-ਚੁਗਾਂਦੀ ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੁੰਝ ਵਿਚ,
ਦਿੱਸੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ !

ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਵਖੋ ਵਖ ਦਿਸਦੇ,
ਪਰ ਦਿਲ ਮੇਰਾ, ਜਾਨ ਤੇਰੀ,
ਆਸਾਂ, ਨਿਰਾਸਾਂ, ਪੜਕ, ਸਹਿਮ,
ਕਾਂਬਾ, ਉਭਾਰ, ਉਤਾਰ ਮੇਰਾ,
ਸੁਖ, ਦੁਖ, ਭੁਖ, ਨੰਗ,
ਮੌਤ ਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਮੇਰਾ,
ਹਾਏ ! ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿੰਜ ਮੇਰੇ ਥੀਂ ਵੱਖ ਹੈ ?

ਇਉਂ ਤਾਂ ਨਾਰ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਹੋਰ,
ਮਰਦ ਹੋਰ, ਕੁੜੀ, ਮੁੜਾ ਵਖ ਹੈ,
ਚੋਲਾ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਹੈ,
ਪਰ ਜੀਣ ਮਰਨ ਮੇਰਾ ਸਾਂਝਾ ।

ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਦਾ,
ਸੱਦ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਥੀਂ ਛੁਡਾਉਣਾ !
ਇਹੋ ਬਜ ਪਾਪ ਮੇਰਾ,
ਇਹੋ ਕਰਮ, ਮੇਰੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਮੌਝਿਆ ।
ਇਹ ਵਹਿਮ ਜੇ ਦੀਨ ਵਾਲਿਓ ।
ਫਸੀ ਮੈਂ ਵਹਿਮ ਥੀਂ ਕੱਢੀਓ ।
ਦੰੜੀਓ ! ਇਸ ਰੱਸੀ ਦੀ ਫਾਸੀ ਬਣ ਪਈ ਹੈ !
ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਦਾ,
ਲੋਕੀਂ ਖਿੱਚਦੇ, ਟੋਰਦੇ, ਬੁਲਾਂਦੇ, ਹੱਕਦੇ,
ਲਿਜਾਂਦੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ, ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ,
ਜਿਧਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ,
ਮੈਂ ਖਿਚੀ ਖਿਚੀ, ਹਫ ਹਫ, ਦੰੜ ਦੰੜ ਅੱਕਿਆ,
ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਅਣਹੋਈ ਜਿਹੀ ਜਵੜੀ ?

ਮੈਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪੁੱਛਦਾ,
ਨਾਮ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ?
ਕੁੜ ਮਾਂ ਪਿਓ ਲਾਈ ਲੀਕ ਮੈਨੂੰ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੋਈ; ਸਾਡੀ ਮੱਤ,
ਇਹ ਕੀ ਵੜਦੇ ਸਾਰ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ?

ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼—‘ਹੈ ਨਾਂਹ’ ‘ਹੋਈ, ਨਾਂਹ’ ਉਸ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ।
ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਕਰ ਮਾਰਿਆ !

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖੇਡ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਲੰਘੀ, ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲਦੇ, ਸ਼ਹਿਰ,
ਸ਼ਹਿਰ ਫਿਰਿਆ, ਮੁਲਕ ਮੁਲਕ ਘੁੰਮਿਆ, ਹਫਿਆਂ, ਨਾਮ ਦਾ ਫੁਰੋਰਾ
ਉੱਚਾ ਉੱਚਾ ਲਹਿਰਾਂਦੇ !

ਨਾਮ ਇਕ ਵਹਿਮ ਸੀ,
ਉਮਰ ਸਾਰੀ ਵਹਿਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹਾਰੀ ।

ਮੈਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਾਂ,
ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਨੁਹਾਰ ਪੂਰੀ,
ਦਰਿਆਵਾਂ, ਪਰਬਤਾਂ, ਘਾਹਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਸਦੀ,
ਛੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਮੇਰਾ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ !
ਹੱਡੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਹਿਮਾਲਾ ਦੀ ਕੜੀਆਂ, ਸਿੱਧੀਆਂ ਗ੍ਰੈਨਾਈਟ (ਬੱਜਰ) ਦੇ ਹੱਡਾਂ
ਨਾਲ ਵਜ ਵਜ ਕੂਕਦੀਆਂ—“ਇਹ ਮੈਂ ਹਾਂ”—
ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੇ ਘਾਹ
ਮੇਰੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪਏ ਲੈਂਦੇ,
ਕੰਨੀਂ ਸੁਣੀਆਂ ਮੈਂ ਸਭ ਕੰਨਸੋਆਂ !
ਰਾਤ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਮੇਰਾ, ਮੇਰਾ ਸੁਫਨਾ,
ਅਸਗਾਹ ਨੀਲਾਣ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਮਨ-ਗਗਨਾਂ ਦਾ ਝਾਵਲਾ !
ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੰਤ ਜਿਹਾ ਦਿੱਸਦਾ,
ਸਾਰਾ ਜਗ ਮੇਰੇ ਸੁਫਨੇ ਦੇ ਪੇਂਚ ਵਿਚ
ਜਗ ਥੀਂ ਵੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹਾਂ,
ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਾਮ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ,
ਸਭ ਥੀਂ ਕੱਟ ਕੇ, ਪਾੜ ਕੇ, ਚੀਰ ਕੇ, ਲੀਰ ਜਿਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਨਾਮ
ਦੀ ਨਿਕਾਣ ਵਿਚ ਮੁੜ, ਮੁੜ, ਰੱਖਿਆ ! ਮੁੜ ਮੁੜ ਢੱਕਿਆ !
ਇਹ ਕੀ ?

ਕਰਮ, ਕਰਮ ਕੂਕਦੇ, ਕੌਣ ਕਰਦਾ ?

੧

ਕਰਮ, ਕਰਮ, ਕੂਕਦੇ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ?

ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਨੰਤ ਹਾਂ, ਜਗ ਸਾਰਾ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਸਾਰਾ,
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਚਲਣ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ
ਉੱਠ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਚੁਕ ਚੁਕ ਮਾਰਦੇ,
ਇਹ ਕੀ ? ਕਰਮ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ?

ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੋਹੇਸ, ਕਾਲ-ਫੜਿਆ, ਬੇਸੁੱਧ ਜਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ
ਥਹੁੰ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ?

ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਇਉਂ ਵਗਦੀ,
ਦੂਜੀ ਉੂੰ ਵਗਦੀ, ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿਉਂ ਵਗਦੀ,
ਪਵਨ ਦੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਉੱਠਦੀਆਂ,
ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ?

ਹਵਾ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਕਿਉਂ ਕੰਬਦਾ ?

ਜੇ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾੜਦੀ ਕਰਮ-ਗਿਣਤੀ,
ਮਿੱਤਰੇ ! ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿਠਾਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚੇ ਕੌਣ ?
ਕੌਣ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ,
ਸਕਲਾਂ ਹਰ ਸਾਨੀਏ ਲੱਖ, ਲੱਖ ਵਖਰੀਆ !

ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ, ਤੇ ਬਣਾਦਾ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ, ਤਲਾਉੜੀਆਂ,
ਗਲੀਆਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਰੇਤ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਟੂਰਦੇ,
ਤੇ ਪਾਣੀਆਂ ਤੇ ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਕਣੀਆਂ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ,
ਤੇ ਬੂਦਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵਿਛਾਏ ਜਲਾਂ 'ਤੇ ਬੁਦਬੁਦੇ ਬਣਨਾ,

ਘੜੀ, ਘੜੀ ਬਣਨਾ, ਬਿਨਸਨਾ, ਮਰਣ ਜੀਣ ਤਾਂ ਇੱਕੇ ਘੜੀ ਅਕਹਿ ਜਿਹਾ
ਨਾਚ ਬੁਦਬੁਦਿਆਂ ਦਾ ! .

ਉਹ ਨੱਚਣਾ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ, ਉੱਠਣਾ, ਭੱਜਣਾ ਪਾਣੀਆਂ ਟੁਰਦਿਆਂ 'ਤੇ

ਹੋਣਾ-ਨ-ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਹਰ ਪਾਸਿਓ,

ਤੇ ਮੁੜ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਬੁਦਬੁਦੇ ਦਾ ਨਾਚ ਅਪਣਾ,

ਇਨ੍ਹਾਂ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਕਨ ਲਈ,

ਇਸ ਦੁਖ-ਸੁਖ, ਜੀਣ ਮਰਣ, ਦੇ ਮਿਲਵੇਂ ਅਨੰਦ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇ ਕਰਮ ਲਈ

ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਸੁਹਣੀ ਜਿਹੀ ਫਾਂਸੀ ਕਰਮ ਦੀ ਲਟਕੀ ਪਈ ਹੈ !

ਤੇ ਕਿਸ ਲਟਕਾਈ ਹੈ ?

੨

ਹੀਆ ਵੱਡਾ ਲੋੜਾਏ,

ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਕਰਮ ਲਿਖਣੇ ਨਹੀਂ ਸੌਖੇ !

ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਮੈਂ ਕੈਣ ?

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪੂਰਾ, ਪੂਰਾ ਥਹੁ ਦਿਓ,

ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ 'ਸਿਆਣ' ਦਿਓ,

ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ, ਅੱਜ ਦੀ, ਕਲੂ ਦੀ, ਭਲਕੇ ਦੀ ।

ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ, ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ,

ਸਾਰਾ ਰੱਬ ਦਾ ਹਾਲ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਨਾਹ,

ਬੋੜਾ ਵੀ ਮਲੂਮ ਨਾਹ,

ਕੈਣ ਆਖਦਾ : "ਮੈਂ ਕਰਦਾ"

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੈਣ ਕਰਦਾ,

ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਦੱਸੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੈ ਪਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ,

ਹਾਂ ! ਕਿਸ ਮੀਂਹ ਦੀ ਕਣੀਆਂ ਦੀ ਬੁਦਬੁਦਾ—ਖੇਡ ਮੈਂ ?

ਹਾਂ ! ਕਿਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਲੀਲਾ ਦਾ ਮੈਂ ਰੰਗ ਹਾਂ ?

ਇਸ ਦੱਸੇ ਕੈਣ ?

ਪਤੇ ਵਾਲਾ ਵੀ, ਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿੰਜ ?
ਹੀਆ ਵੱਡਾ ਲੋੜੀਏ,
ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਕਰਮ, ਧਰਮ, ਮੜ੍ਹਨ ਨੂੰ !

੩

ਓ ਸਾਈਂ ਵਾਲਿਓ !
ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪਈ ਹੈ,
ਮੈਂ ਕੂਕਦਾ, ਦੱਸੋ ਕੀ ਇਲਾਜ, ਸੱਜਨੋਂ !
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ ਜਾਣਦਾ,
ਦੱਸੋ ਮੈਨੂੰ ਕੌਣ ਹਾਂ ?
ਜਿਸਮ ਮੈਨੂੰ ਅਨੰਤ ਜਿਹਾ ਦਿੱਸਦਾ ਮੇਰਾ,
ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ
ਤੇ ਨਾਮ ਨੇ ਵਖਰੀ ਕੀਤੀ ਇਸ ਵੱਡੇ ਜੁੱਸੇ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕਾਟ ਜਿਹੀ ਪਈ ਹੈ।
ਕਤਰਿਆਂ, ਕੱਟਿਆ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਪਿਆ ਦਿੱਸਦਾ !
ਕੀ ਬੱਸ ਇਹ ਮੈਂ ਹਾਂ—
ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਖਰੇ, ਨਿੱਕੇ ਕੱਟੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਤੋਰਦਾ ?
ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕੋਈ ਭੇਤ ਹੈ ਵਖਰੇਪਨ ਦਾ ?
ਕਿ ਇਸ ਨੁਹਾਰ ਦਾ, ਰਤਾਕੁ, ਬੱਸ ! ਰੀਣ ਕੁ, ਹਵਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵਖਰਾ ਇਕ ਰੰਗ,
ਭਾ, ਬੱਸ ! ਇਹ ਵੱਖ ਹੈ ?
ਤੇ ਇਹ ਮੈਂ ਮੇਰੀ, ਵੱਖਰ ਸਭ ਮੇਰੀਅਤ (ਮੇਰਾ ਪਨ) ਹੈ ?
ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਨ ਦਿੱਸਦੀ ਗੱਲ,
ਮੈਂ ਤੱਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੀ 'ਮੈਂ' ਮੇਰੀਅਤ ਵੀ,
ਲੱਖਾਂ ਵੇਰੀ ਉੱਡ ਛੱਡ ਇਸ ਵੱਖਰੇ ਵਕਸ਼ ਤੇ ਨਕੂਸ਼ ਥੀ,
ਮੇਰੇ ਤੱਕਦੇ, ਤੱਕਦੇ ਨੱਸੀ ਫੰਝ ਲਾ,
ਇਸ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ;
ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਕਦੀ ਜਦ ਚਿੱਸੀ ਇਸ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੈਂ ਮੋਈ, ਉੱਡੀ, ਭੱਜੀ, ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਤੱਕ ਕੇ ਆਖੇ :

"ਬੱਸ ਮੈਂ ਇਹ ਹਾਂ,
 ਜਾਹ ਉਹ ਨਹੀਂ,
 ਇੱਥੋਂ ਰਹਿਸਾਂ, ਉਥੇ ਨ ਮੁੜਾਂ ਕਦੀ,
 ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਾਸਾਂ ਇੱਥੇ,
 ਛੱਡ ਮੈਨੂੰ, ਛੇੜ, ਮਰ ਤੂੰ, ਜਾਹ,
 ਹੱਟ, ਛੱਡ ਜਾਹ, ਮੈਨੂੰ,
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਂ,
 ਉਹ ਵਹਿਮ ਸੀ,
 ਮੈਂ ਬੱਸ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਰਹਿਸਾਂ ।”
 ਲੱਖ ਵੇਰੀ ਹੋਝਿਆਂ ਇਸ ਨਟਣੀ ਜਿਹੀ ਨੂੰ,
 ਪਰ ਹਰ ਵੇਰੀ ਉਧਲਦੀ, ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਹਣਾ ਆਣ ਗਲ ਲੱਗਿਆ ॥

ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੇ,
 ਅੱਗਾਂ ਵਿਚ ਉੱਠ ਨੱਸੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਕਾਲੀਆਂ,
 ਸਦਾ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਹਾਂ,
 ਸਦਾ ਟੁਰਦੀ, ਨਿਤ ਉੱਠ ਨਸਦੀ,
 ਘੜੀ ਘੜੀ ਲੁੱਛਦੀ ਵਾਂਗ ਜਲ ਬਿਨਾਂ ਮਛਲੀਆਂ,
 ਵੇਖ ਵੇਖ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਸੁਹਣੱਪ ਦੀਆਂ ।

ਛੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰੀਝੇ ਇਰ
 ਬਰਫਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ੍ਹੂ, ਤੇ ਠੰਢ 'ਤੇ ਮਰਦੀ,
 ਧੁੱਪ ਲੋਚੇ ਅੱਗ ਲੋਚੇ, ਦਿਨ ਲੋਚੇ ਰਾਤ ਵੀ,
 ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਦੂਰੋਂ ਦਿੱਸਦੀ ਸਪੇਦੀ ਲੋਚੇ,
 ਸੋਨਾ ਲੋਚੇ ਹੇਮਖੰਡ ਦਾ,
 ਲਾਲ ਰੰਗੇ, ਕਾਲੀ, ਸਾਮ ਦੀ,
 ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀਆਂ ਦੀ ਨੁਹਾਰਾਂ ਦੀ ਦੀਦ ਮੰਗੇ,
 ਕਦੀ ਵਾਰੇ ਘਰ ਬਾਹਰ, ਘੁਮਿਆਰ ਦੀ ਗਰੀਬ ਟੁਲ ਅੰਗਣੀਆਂ ਦੀ

ਸੁਹਣੱਪ 'ਤੇ;
ਹਵ ਦੀ ਚੁੰਮਦੀ ਛੋਹ ਨੂੰ ਬੱਚੇ, ਦੇ, ਦੇ ਚੁੰਮੀਆਂ;
ਜਲਾ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਜੀ ਆਸ਼ਕ ਮਰੇ, ਮਾਰ ਮਾਰ ਚੁੱਗੀਆਂ,
ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਉੱਠ ਨੈਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਪੀਆਂ,
ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੇਦ, ਗੇਦ ਖੇਡਦੀ,
ਪਨੇ ਮੰਗੇ, ਹੀਰੇ ਮੰਗੇ, ਚੂਨੀਆਂ, ਪੰਜ ਗੀਟੜਾ ਇਹ,
ਰੀਝੇ ਕਦੀ ਅਜਨਬੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਗੀਤ ਇਹ
ਕਦੀ ਮੰਗੇ ਕੰਡਿਆਂ ਦੇ ਦਿਤੇ ਜਖਮਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹ ਇਹ,
ਛੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਟੋਲਦੀ,
ਕਦੀ ਸੂਲੀ ਸਹਾਰਦੀ ਕੰਡੇ ਜਿੰਨੀ ਪੀੜ੍ਹ ਨਾਂਹ,
ਕਦੀ ਛੁੱਲ-ਸੱਟ ਉੱਤੇ ਚੌਰਦੀ,
ਰੀਝੇ ਕਦੀ ਕਿਸੀ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਅਦਾ 'ਤੇ,
ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਠੋਕਰਾਂ ਮਾਰਦੀ,
ਹੋਣਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਹਸੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਡੱਬਦੀ ਕਮਲੀ ਬਿਨ ਪਾਣੀਆਂ,
ਕਦੀ ਕਿਸੀ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ਫਕੀਰ ਜਿਹੀ ਹੋਵਦੀ,
ਬਰਦੀ ਬਣਦੀ ਕਿਸੀ ਸੁਹਣੈ ਦੀਦਾਰ ਦੀ,
ਤੇ ਤਖਤਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਲੰਘਦੀ ਸੋਖ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ,
ਕਦੀ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦੀ ਖੜੀ,
ਕਦੀ ਅੱਖਰੂਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਚਲਦੀ,
ਰੀਝੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਲ ਨੀਝ ਲਾ;
ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕ, ਤੱਕ, ਬਲਦੀ, ਸੋਖਦੀ।
ਕਦੀ ਹਿਸੇ (ਬੁੱਝੇ) ਇਹ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਦੀ ਇਕੱਲ ਵਿਚ,
ਇਉਂ ਲੱਖ ਵੇਰੀ ਮੈਂ ਤੱਕਿਆ,
ਇਹ ਆਪਾ ਟੁੱਕ, ਸੁੱਟਦੀ,
ਕਹਿੰਦੀ—ਵਾਰੀ, ਵਾਰੀ, ਘੋਲੀ ਘੋਲੀ, ਲੱਖ, ਲੱਖ ਵੇਰੀਆਂ, ਇਕ, ਇਕ
ਰੂਪ ਦੀ ਕਿਰਨ 'ਤੇ,
ਕਿਸੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਮੋਈ ਇਹ,

ਸਾਧਣੀ, ਬੈਰਾਗਣੀ, ਯੋਗਣੀ,
ਭੋਗਣੀ, ਸੋਖ, ਚੰਚਲ ਪਰੀ ਇਹ !

੫

ਕਦਮ, ਕਦਮ, ਦਮ ਬਦੰਮ,
ਆਪਾ ਛੱਡ ਇਹ ਨੱਸਦੀ,
ਦੂਇਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦੀ,
ਆਖਦੀ ਹਾਲਦੀ ਜੀਭ ਨਾਲ,
ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੀ,
ਚੁੱਪ, ਬੁਲਦੀ ਵਾਂਗ ਮੰਦਰ ਦੇ ਧੂਪ ਦੇ, ਉਦਾ, ਉਦਾ ਧੂਆਂ ਦਿਲ ਥੀਂ, ਉੱਠਦਾ
ਉੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਵਾਂਗ ਅਰਦਾਸ ਦੇ !

ਇਉਂ ਸੁਹਣੱਪ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ;
ਇਕ ਇਕ ਦਮ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਖ, ਲੱਖ, ਮੈਤਾ, ਮਰਨ ਲੱਖ, ਲੱਖ ਹੁੰਦੇ
ਇਹਦੇ ਪਰ ਮਰਨ ਨਾਂਹ ਪਛਾਣਦੀ,
ਮੌਈ ਸਦਾ ਦੀ, ਹਰ ਘੜੀ,
ਸਦਾ ਜੀਉਂਦੀ, ਮਰਦੀ ਨਾਂਹ ।
ਮੈਂ ਕਦੀ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਨਾਮ-ਨਹਾਰ ਵਿਚ ਨਾਂਹ ਤੱਕਿਆ,
ਜਦ ਆਈ, ਮੁੜੀ ਪਿੱਛੇ,
ਝਲਕਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਵੱਜਿਆ,
ਮੁੜ ਉਧਲੀ, ਇਹਦੀ ਕਦੀ ਖੈਰ ਨਾਂਹ !

ਲੱਖਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ, ਇਸ 'ਤੇ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੀਆਂ,
ਛਪੇ ਜੇ ਕਦੀ, ਇਹਦਾ ਆਹਲਣਾ ਟੋਲਦੀ ਆਂ, ਟੋਲ ਟੋਲ, ਇਹਦੇ
ਆਹਲਣੇ ਛੂਕਦੀ ਆਂ,
ਇਸ ਬਾਵਲੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ !

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਇਨ੍ਹੀ ਬੇਸਬਰ ਇਹੀ ਚੀਜ਼ ਇਹ, ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ-ਨੁਹਾਰ
ਨਾਲ, ਵੱਖਰਾਪਨ ਜਿਹੇ ਵੰਨ ਨਾਲ; ਕਿਸੇ ਪੱਕੀ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਗੱਸੀ
ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ;

ਨੱਸ, ਨੱਸ ਜਾਂਦੀ, ਮਰਦੀ, ਡੁੱਬਦੀ, ਸੜਦੀ, ਉੱਡਦੀ,
ਪਰ ਮਰੇ ਨਾਂਹ, ਡੁੱਬੇ ਨਾਂਹ, ਸੜੇ ਨਾਂਹ, ਸੁੱਕੇ ਨਾਂਹ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਥੇ ਆਉਂਦੀ,
ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਵੇ ਪਾਣੀਆਂ ਥੀਂ ਥੱਕਿਆ, ਸਾਗਰਾਂ ਵਿਚ ਚਲਦਾ
ਨਿੱਕਾ ਜੋ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ !

ਮੈਂ ਹੈਵਾਨ ਦੇਖਦਾ,
ਇਹ ਡੁੱਲੂਣਾ, ਵਗਣਾ, ਵਹਿਣਾ,
ਮਰਨਾ ਛਿਣ ਛਿਣ ਦਾ ਮੇਰੀ ਮੈਂ ਦਾ, ਇਕ ਅਚਰਜ ਜਿਹਾ ਰੰਗ ਹੈ !
ਇਹ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਭੇਤ ਹੈ ?
ਇਹ ਲੱਖਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਨ੍ਹਾਤੀ ਧੋਤੀ ਆਬ ਨੂੰ,
ਮੇਰੀ ਮੈਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰੰਗ ਮਿਲਵਾਂ ਮਿਲਵਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੂਹੱਣਪਾਂ ਦਾ,
ਇਸ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਡਲੂਕ
ਰਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੱਬਤਾ ਨੂੰ ਛੋਹਦੀ,
ਅਨੰਤਤਾ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਹ ਹੈ,
ਸਭ ਨਾਲ ਲਗ, ਲਗ, ਪਿਆਰ-ਜੱਫੀਆਂ ਵਿਚ ਪਲਦੀ,
ਵਗ, ਵਗ ਠਹਿਰਦੀ, ਠਹਿਰ ਠਹਿਰ, ਵਗਦੀ,
ਨਿਸਰਦੀ; ਉਚੀਂਦੀ, ਥੀਂਦੀ
ਇਹ, 'ਨਾਂਹ', 'ਨਾਂਹ' ਹੋ ਕੇ ।
ਇਹ ਕੀ ਅਦਭੁਤ ਜਿਹੀ ਖੇਡ ਹੈ ?
ਅਨੰਤ, ਅਮਿਤ, ਅਤੋਲ, ਅਮੋਲ, ਅਡੋਲ, ਅਗੌਮ, ਅਬਾਹ, ਅਸਗਾਹ, ਜਿਹੜੀ
“ਉਹ” ।
ਇਉਂ ਖੇਡ ਜਿਹੀ ਵਿਚ, ਅੰਤ, ਮਿਤ, ਤੋਲ, ਮੋਲ, ਡੋਲ, ਗੱਮਤਾ, ਬਾਹਤ
ਗਾਹਤਾ ਜਿਹੀ 'ਇਸ' ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ, ਵੱਸਦੀ, ਹੱਸਦੀ ਹੁੰਦੀ,
ਅਚਰਜ ਹੈ !

ਕਰਮ ਮੈਨੂੰ ਫੜਨਗੇ,
ਫੜਨ !

ਹੱਥ ਮਾਰ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ,
ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਮੈਂ ਨੱਸਦੀ !
ਫੜੋ ! ਆਓ ਲਾਓ ਜੋਰ ਮੈਂ ਨੱਸਦੀ !
ਪਰ ਦੱਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ? ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹੈ ?
ਉਹ ਨਾਮ ਲੋਕੀਂ ਜਿਹੜਾ ਲੈਂਦੇ,
ਢੂੰਢ, ਢੂੰਢ ਬੱਕਿਆ,
ਜੀਵਨ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਨਾਂਹ ਲੱਭਿਆ !

ਕਰਜ਼ ਦੇਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ,
ਫਰਜ਼ ਦੇਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ,
ਨੱਸੇ, ਦੌੜੇ ਸੁਣ ਮੈਂ ਆਖਿਆ,
ਫੜਿਆ ਮੈਨੂੰ, ਜੋਰ ਨਾਲ,
ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਠੀਕ ਫੜਿਆ,
ਤੇ ਘੁਟ, ਘੁਟ, ਮੁੱਠਾਂ ਵਿਚ ਨੱਪਿਆ,
ਮੁੱਠ ਖੋਲੀ ਸਾਰੀ ਖਾਲੀ ਦੀ ਖਾਲੀ,
ਜੱਫੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਲੀ !
ਹਾਂ, ਆਖਣ ਉਹ ਗਿਆ ਕਿਥੇ ?
ਜਿਸ ਸਾਡੇ ਫਰਜ਼ ਦੇਣੇ ਇੰਨੇ ਢੇਰ ਸਾਰੇ,
ਜਿਸ ਸਾਡੇ ਕਰਜ਼ ਦੇਣੇ ਇੰਨੇ ਢੇਰ ਸਾਰੇ,
ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਝ ਲਾ ਨਾਂਹ ਤੱਕਿਆ,
ਸੀ ਵੀ ਕੁਝ ਕਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ? ਠੀਕ ਸਿਵਾਣ ਨਾ ਸਕਿਆ ।

ਗਾਇਆ ਸੀ ਮੈਂ ਬਹੁੰ ਸੁਹਣਾ,
 ਸੋਨੇ ਦੇ ਗੀਤ ਰੰਗੀਲੇ ਫਬੀਲੇ,
 ਖਲਕ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਡਿੱਗਦੀ ਵਾਂਗ ਪਤੰਗਿਆਂ,
 ਗੀਤ ਦੇ ਦੀਵੇ ਜੋ ਬਾਲੇ ਮੇਰੀ ਸੁਰਤਿ ਹੈ
 ਦੌੜੀ ਸਾਰੀ ਖਲਕ ਆਈ,
 ਲੰਕਾਈ ਕੂਕਦੀ, ਗਾਣ ਵਾਲਾ ਕਿਥੇ ?
 ਕੀ ਇਹ ਬਲਦੇ ਦੀਵੇ ਪਏ ਗਾਊਂਦੇ ?
 ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਇਹ ਵੇਖੋ ਇਹ ਹੈ ।
 ਫੜ, ਫੜ, ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਭਰਦੇ,
 ਜਿਵੇਂ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਗਾਣ ਵਾਲਾ ਲੱਭਿਆ,
 ਅੱਖਾਂ ਖੋਹਲ ਤੱਕਿਆ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਥੇ,
 ਮੁੱਠ ਖੋਹਲ ਖੋਹਲ ਤੱਕਦੇ,
 ਖਾਲੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਖਾਲੀ ਖਾਲੀ !

੮

ਓਏ ਮੈਂ ਉਡਾਰੂ ਜਿਹਾ ਰਸ ਹਾਂ,
 ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਆਲੀ ਉੱਚੀ ਸਰਕਾਰ, ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਢਾਡੀ,
 ਪੈਰ, ਹੱਥ, ਨੈਣ, ਦਿਲ, ਜਿਗਰ, ਜਾਨ ਵਾਲਾ ਪੂਰਾ,
 ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਕਿਉਂ ਲੱਗੇ ?
 ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗਲੀ ਲੋਕੀਂ ਖੇਡਦੇ ।
 ਮੈਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਖੇਡਦਾ,
 ਕਰਮ ਮੇਰੇ ਉਹ ਉੱਡਦੇ ਵਾਂਗ ਟਿੱਡੀਆਂ;
 ਦਿਨ ਦਿਤਾੜੀ ਹਨੇਰਾ ਪਾ ਮੈਨੂੰ ਡਰਾਊਂਦੇ,
 ਪਰ ਛਿਣ, ਪਲ ਵਿਚ, ਜਦ ਮੈਂ ਡਰ ਡਰ ਮਰਦਾ,
 “ਮਰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ” ਛੱਡਦਾ ਤਿਲੀਅਰ ਆਪਣੇ, ਅਧ ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉੱਡਦੇ,
 ਰੱਬ ਮੇਰਾ ਭੇਜਦਾ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ,

ਉਹ ਕੁਟ, ਕੁਟ, ਟੁਕ ਟੁਕ, ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਮਾਰਦੇ !
 ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ! ਉਹ ਤਲੇ ਪਏ ਲਗਦੇ । ਮੋਈਆਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੇ,
 ਓਏ ! ਤੈਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਕੀ,
 ਗਗਨਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਛੁਪੇ ਲੁਕੇ ਪਛੀ ਅਂਦੇ, ਮਾਰ ਮੁਕਾਂਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ,
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਸੁਣਦਾ ਸੁਹਣੀ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਾਟ ਨੂੰ,
 ਸੁਹਣੀ ਟੁਕ, ਟੁਕ, ਹੋਂਦੀ ਜਦ
 ਓਏ ! ਮੌਤਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਕਿਹਾ ਪੈਂਦਾ, ਮੌਤਾਂ ਡਿਗਦੀਆਂ, ਤਿ੍ਹੁ ਤਿ੍ਹੁ,
 ਮੌਤਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵੱਸਦਾ, ਤਿ੍ਹੁ, ਤਿ੍ਹੁ, ਤਿ੍ਹੁ ।

ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ

[ਜਗਤ ਸਾਰਾ ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ, ਬੁੱਤ ਸ਼ਾਲਾ]

੧

ਘੜਤਾਂ, ਬਨਤਾਂ, ਸਕਲਾਂ, ਘਾੜਾਂ,
 ਚਿਤਰ, ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਨੁਹਾਰਾਂ
 ਅਨੇਕ ਸਾਈਂ ਘੜਦਾ,
 ਘਾੜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਵੇ,
 ਸਾਈਂ ਹਬੰਡਾ ਵੱਜਦਾ,
 ਜਗਤ ਸਾਰਾ ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ, ਬੁੱਤ ਸ਼ਾਲਾ ਰੱਬ ਦੀ,
 ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ ,

ਬੇਜਾਨ ਸਾਰੇ, ਬੁੱਤ ਸਾਰੇ ਚਿਤਰ ਸਾਰੇ,
 ਹੱਥ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜਦ ਲਗਦਾ,

ਦਮ, ਜਾਨ ਭਰਦਾ, ਜਿੰਦ ਚਲਦੀ,
 ਇਸ ਬੁੱਤਖਾਨੇ ਕਮਾਲ ਵਿਚ ।
 ਉਹਦੀ ਕੋਮਲਾਂ ਥੀਂ ਕੋਮਲ ਉਨਰੀ ਕਰਤਾਰਤਾ,
 ਉਹਦੀ ਵਾਹੀ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਭੇਤ ਗੂੜ੍ਹਾ;
 ਅਗੱਮ ਦੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਪਾਉਂਦਾ,
 ਲਕੀਰਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਜਗ ਚਮਕਦਾ,
 ਉਹਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ, ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਲਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ
 ਸਮੂਹ ਸਾਰਾ,
 ਸਭ ਟੂਪ, ਰੰਗ ਰਾਗ ਹੈ ਕਰਤਾਰ ਦਾ,
 ਉਦਾਸੀ, ਖੁਸ਼ੀ, ਚਾਅ, ਜੀਣ, ਮਰਣ,
 ਥੀਣ, ਅਥੀਣ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਦੋਵੇਂ,
 ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਲਮ ਦੀ ਛੋਹ ਦੀ ਲਮਕ, ਛੁਟਕ, ਝਿਜਕ, ਉੱਠਕ,
 ਵਗਕ, ਵੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਜਿਹੀ, ਜਿਹੀ ਬੱਸ ਹੈ !
 ਇਹੋ ਕਰਤਾਰੀ ਛੁਹ ਜੀਣ ਜਗ ਦਾ ਸੂਸ ਹੈ ।
 ਇਹ ਵੱਖਰੀ, ਵੱਖਰੀ ਨੁਹਾਰ,
 ਏਹ ਸਭ ਨਾਨਾ-ਵੱਖਰਾਪਨ,
 ਅਨੰਤ, ਅਮਰ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਰੰਗ ਭਾਵੇਂ, ਨਾਨਾ, ਨਾਨਾ ਜੀ ਹੈ ।
 ਠੀਕ ! ਇਹ ਨਿੱਕੀ, ਨਿੱਕੀ ਅਨਹੋਂਦ ਜਿਹੀ, ਹੋਂਦ ਹੋ ਦਮ ਭਰਦੀ ਰੱਬ
 ਵਾਲਾ, ਕਹਿੰਦੀ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛੋਹ ਦੀ ਸਾਰ ਹਾਂ ! ਰਸ ਦੀ
 ਕਣੀ ਹਾਂ, ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਮਣੀ ਹਾਂ, ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਬਣੀ ਹਾਂ, ਹੁਣ
 ਅਬਣ ਨ ਸਕਦੀ !
 ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਚਮਕ ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀ ਕਾਹਦੀ ਉਹਦੀ ਛੋਹ ਦੀ ਕਰਮਾਤ ਸਾਰੀ,
 ਗਗਨ, ਗਗਨ ਚਮਕ ਸੀ,
 ਕਲਮ ਅਗੱਮ ਦੀ ਲਿਖੀ ਲਿਖੀ ਰੇਖ ਮੈਂ, ਹੁਣ ਕੌਣ ਮੇਟਸੀ, ਕਿਰਨ ਵਾਂਗ੍ਹੀ
 ਕੰਬਦੀ ਵਾਹੀ ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਮੈਂ,
 ਗਾਈ ਹੋਈ ਸੁਰ ਹਾਂ ਰੰਗੀਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ, ਸਾਰਾ ਕਾਲ ਗਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਤੀ
 ਧੂਨੀ ਗਾਉਂਦੀ, ਨਾਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ, ਸਿਮਰ, ਸਿਮਰ ਹੋਰ ਹੋਂਦੀ,

ਸਦਾ ਬਸੰਤ ਜਿਹੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਰੰਗਦੀ, ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਮੈਂ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਠੰਢਦੀ
ਮੁੜ, ਮੁੜ ਤਪਦੀ, ਅੱਕਦੀ ਨਾਂਹ, ਮੁੱਕਦੀ ਨਾਂਹ, ਬੱਕਦੀ ਨਾਂਹ ਮੈਂ
ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ ।

ਮੈਂ ਜਿੰਦ ਹਾਂ, ਨਿਰਜਿੰਦ ਹਾਂ, ਮਿੱਟੀ ਹਾਂ, ਪੱਬਰ ਹਾਂ, ਦੁੱਧ ਵਰਗੀ ਚਾਨਣੀ,
ਸੁਫਨਾ ਹਾਂ, ਕੀ ਜਾਣਾ ? ਉਹਦੇ ਉਨਰ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ,
ਹੱਥ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਛੋਹ ਦੀ ਏਕਤਾ,
ਮੈਂ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ ਨਾਨਤਾ, ਸਬੂਤ ਮੇਰੀ ਮੈਂ ਹੈ ।

ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਨੁਹਾਰਾਂ ਦਾ ਫਰਕ —

ਹੈਵਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਨਰਾਂ ਤੇ ਨਾਰੀਆਂ, ਜਲਾਂ ਵਿਚ,
ਬਲਾਂ ਵਿਚ, ਹਰਿਆਵਲਾਂ, ਸੋਕਿਆਂ, ਤਾਰਿਆਂ ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ,
ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚ, ਜੜਾਂ ਤੇ ਤੱਨਾਂ ਵਿਚ, ਚਰਾਂ ਵਿਚ,
ਅਚਰਾਂ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਾਂ ਹਨੇਰਿਆਂ ਵਿਚ,
ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਤੀ ਅਮੁੱਲ, ਨਾਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਤਾ,
ਇਹੋ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ ਦਾ, ਸ੍ਰਾਦਲਾ ਨਾਨਾ—ਵੰਨਪੰਨ ਹੈ,
ਇਹੋ ਤਾਂ ਰਸੀਆਂ ਦੀ ਆਸ ਭਾਰੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਮਰਨ, ਮਰਨ ਹੈ,
ਇਹੋ ਤਾਂ ਰਸ ਦਾ ਜੀਣ ਬਾਬਾ, ਇਹੋ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ ।

ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਲਟਕੀ ਹੈ, ਚਮਕੀ ਤਾਰ, ਤਾਰ ਨਾਲ, ਖਚੀਂਦੀ ਤਾਰ ਕਿਰਨ ਹਾਰ,
ਬੂੰਦ, ਬੂੰਦ ਖੇਡਦੀ, ਇਹੋ ਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਸਦੈਵਤਾ ਨੂੰ ਛਿਣ, ਛਿਣ ਦੇ
ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ, ਸਦੈਵਤਾ ਖੇਡਦੀ !

ਇਹੋ ਤਾਰ ਪ੍ਰੇਂਦੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਜਿੰਦਤਾ ਨੂੰ, ਅਣਹੋਈਅਣ ਹੈ—ਅਣਹੋਸੀ
ਨਿਰਜਿੰਦ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ, ਬਸ ਜਿੰਦਤਾ ਖੇਡਦੀ, ਵਾਹ ! ਵਾਹ !
ਸਾਈਂ ਕਰਦੇ—ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ !

ਫਲਸਫਾ ਤੇ ਆਰਟ (ਉਨਰ)

੧

ਫਲਸਫਾ ਜਿੰਨਾਂ ਆਰਟ ਰੂਪ ਹੈ,
ਉਹ ਕੁਝ ਇੰਜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਜ਼ਮੀਂ ਵਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਦਾਣੇ
ਪਾਂਦਾ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਬਿਨਾਂ ਜਾਣੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਹਲੀਆਂ,
ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਉਤੋਂ ਜਿੰਨੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ, ਫਲਸਫਾ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਆਉਂਦਾ
ਜਿਵੇਂ ਨਿੱਕੀ ਇਕ ਬੱਤੀ ਫੜੀ ਹੱਥ ਵਿਚ, ਲੰਮੀ ਹਨੇਰੀ ਜੰਗਲ-
ਵਾਟ ਟੁਗੀ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ, ਨਪ, ਨਪ, ਕੱਟਦੀ!
ਇਕ ਵਾਰ ਜੱਟ ਇਕ ਸੋਚਾਂ-ਵਹਿਣ ਪੈ ਗਿਆ,
ਹਲ ਛੁੱਡਿਆ, ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਗ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਸੈਂ ਗਿਆ,
ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਬੀਜ ਕੋਲ੍ਹੂੰ, ਬੀਜ ਕਿਉਂ ਉੱਗਦਾ ?
ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ? ਬੀਜ ਫੜ ਸੁੱਕਾ ਹਰਿਆਂਵਦੀ, ਜਿਬੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ,
ਉਬੇ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਂਵਦਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਕੌਣ ਛੁਪਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਕਣਕ
ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ, ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ, ਪੱਤਰ ਕੱਢ, ਕੱਢ, ਚਿਤਰ ਜੀਂਦਾ,
ਜੀਂਦਾ ਖਿਚਦਾ, ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਬੀਜ ਹੈ ?
ਪਿਆ ਵਹਿਣ ਨਵਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ ।

ਜੱਟ ਸਾਰੇ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਆਖਦੇ ।

ਓ ! ਆਲਾ ਸਿੰਘਾ !

ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਕੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ?

ਨਾਂਹ ਹਲ ਮਾਰਦਾ ?

ਦੂਜਾ ਜੱਟ—ਮਰਲਿਆ ! ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ, ਲੱਸੀ ਪੀਂਦਾ ਸਭ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ, ਪੈਲੀ
ਵਿਚ ਲੇਟ ਲੇਟ ਪਿਛਲੇ ਦਾਣੇ ਸਾਰੇ ਗੰਦੇ ਕਰਦਾ, ਓਏ ! ਕਿਰਤ
ਬੀਂ ਛੁੱਟੜਾ ।

ਤੀਜਾ—ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੋ ਭਾਈ ! ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਸਾਧ ਹੋ ਗਿਆ ਜੇ ।

ਚੰਬਾ—ਲੈ ! ਵੇਖਾਂ ਸਾਧ ਹੋ ਗਿਆ ਏਂ ਉੱਲੀ ਲੱਗੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਸਾਧ ਥੀਂਦੇ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਆਲਸ ਦੀ ਉੱਲੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ, ਸਚ ਜਾਣੀਂ ! ਸਾਧ

ਤਾਂ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ ਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ !

ਪੰਜਵਾਂ—ਭਰਾ ਸਾਡੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਨ ਦਾ ਰੋਗ ਲਗਾ ਏਂ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੱਸ

ਖਾਂ ! ਦਾਣੇ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇ ਕਿੰਜ ਲਗਣ, ਤੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਇਕ ਵੀ ਗੁੰਵਾ
ਲਿਆ ਏਂ ਭਰਾਵਾ ! ਇਸ ਸਾਲ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਮੁਕਣੇ !

ਇਹੋ ਨਾਂਹ ਬਸ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ :

ਹਲ ਵਾਹੋ, ਰੂੜੀ ਪਾਓ, ਜਾਂ ਖਾਦ ਬਣੀ ਹੱਡੀ ਪਾਓ, ਲਹੂ ਪਾਓ,
ਪੈਲੀ ਵਾਹੋ, ਪਸੀਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਬੀਜ ਪਾਓ, ਮੁੜ ਵਾਹੋ, ਬੀਜ ਚੰਗਾ
ਚੁਣੋ, ਮੁੜ ਚੁਣੋ, ਫਿਰ ਚੁਣੋ, ਇਹ ਸਭ ਠੀਕ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ
ਸਮਝਦੇ ! ਪਰ ਸੋਚਾਂ ਕੀ ਸੰਵਾਰਦੀਆਂ !

ਫਲਾਸਫਰ ਬੋਲਿਆ :

ਹੈਂ ! ਕੀ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹੀ ਲੰਘ ਗਿਆ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਇਥੇ ਅਪੜਿਆ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਦੀ ਹੀ
ਚੀਜ਼ ਨਾਂਹ,
ਹਲ ਕਾਹੂੰ ਮਾਰਨਾ ! ਮੀਂਹ ਪਾਣਾ ਜੋ ਵਸ ਨਾਂਹ ਸਭ ਕੰਮ ਕਸ਼ਤਰੇ।
ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਨਿਹਫਲ ਜਿਹਾ ਦਿੱਸਦਾ !

ਸਾਰੇ — ਓਏ ! ਆਲਾ ਸਿੰਘਾ !

ਬੱਸ ! ਇਸ ਅੰਕੜਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਪਿਆ ਹੈਂ, ਅਸਾਂ ਕਿਹਾ ਕੋਈ
ਸੁਹਣੀ ਗੱਲ ਸੋਚਦਾ ! ਕਮਲਿਆ ! ਚਲ, ਉੱਠ, ਹਲ ਜੋੜ, ਮੀਂਹ
ਪੈਸੀ ਨਾ ਪੈਸੀ ਸੋਚਦਾ ! ਨਾਂ ਪਿਆ ! ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ ਪੁੱਟ ਤੇਰੀ
ਪੈਲੀ ਖੂਹ-ਪਾਣੀ ਦਿਆਂਗੇ, ਉਠ ਕਮਲਿਆ ! ਹੱਕ ਬਲਦਾ !

ਬੱਸ ਠੀਕ ! ਇਉਂ ਜਦ ਆਰਟ (ਉਨਰ) ਦੀ ਕਿਰਤ ਥੀਂ, ਸੋਚ ਨਿਕਲ
ਲਾਂਭੇ ਜਾਂਦੀ, ਫਲਸਫਾ ਬਣਦੀ, ਇਹ ਫਲਸਫਾ-ਸੋਚ ਮਾਰਦੀ,
ਆਰਟ ਵੀ ਉਠ ਮਾਰਦਾ ਜਦ ਨਿਰੋਲ ਫਲਸਫਾ ਬਣ ਆਉਂਦਾ,
ਅਤੀ ਚਿੰਤਨ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜੱਟਾਂ ਬੁੱਝਿਆ, ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉੱਲੀ ਲਾ ਮਾਰਦਾ,
ਆਦਮੀ ਕੁਝ ਮੁਸਿਆ, ਮੁਸਿਆਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਦਬੂ ਆਉਂਦੀ !

ਧਰਮ ਮਜ਼ੂਬ ਸਾਰੇ ਆਰਟ ਹੋ ਅਰੰਭਦੇ,
 ਮੁੜ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਫਲਸਫਾ ਬਣਦੇ ਮਾਰਦੇ,
 ਜੀਂਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਬਚਣਾ ਫਲਫਲੇ ਦੀ ਮਾਰ ਥੀਂ, ਕਿਰਤੀ ਕਿਸੇ ਸੰਗ ਵਿਚ,
 ਹਾਂ ਧਰਮ ਕਰਮ ਥੀਂ ਬਚਣਾ ਮਜ਼ੂਬ ਥੀਂ ਵੀ ਬਚਣਾ ਜਿਥੇ ਰੱਬੀ ਆਵੇਸ਼
 ਹੋਇਆ, ਆਣਾ ਬੰਦ ਹੈ !

੨

ਫਲਸਫੇ ਥੀਂ ਮੈਂ ਅੱਕਿਆ,
 ਤੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਤੇ ਰਖੇ ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਤੇ ਮਜ਼ੂਬ ਜਿਹੜੇ ਕਿਰਤੀ
 ਨਹੀਂ ਹਨ !
 ਲੋਕੀਂ ਵੀ ਸਾਰੇ ਅੱਕੇ ਪਏ ਹਨ,
 ਧਰਮ ਇਕ ਫਾਹੀ ਜਿਹੀ ਲੱਗੀ ਸਭ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ,
 ਸਰਮ ਮਾਰ ਕੂਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ,
 ਪਰ ਛੱਡ ਦੇ, ਛੱਡੀ ਬੈਠੇ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਸਭ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀਆ !
 ਇਕ ਕੂੜ-ਵਹਿਮ ਵਿਚ ਫਸੇ ਨਿਕਲ ਨਾ ਸਕਦੇ,
 ਸੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਦਾਈ ਦਾ ਉੜਿਆ,
 ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਤਾਲੀ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਨਾ-ਵਹਿਮ ਥੀਂ ਨਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ,
 ਕੋਈ ਬੁਲਾਏ ਮੈਨੂੰ ਕੰਨ ਵਾਂਗ ਘੋੜੀ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੜੇ ਕਰ ਸੁਣਦਾ,
 ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ, ਹਿਣਕਦਾ ਖੋਤਾ,
 ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਘੋੜੀ ਘੋੜੇ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਆਈ
 ਹਾਲੀਂ ਤੱਕ,
 ਉਹ ਤਾਂ ਬੋਲਦੇ ਜਦ ਮਾਲਕ ਸੀਟੀ ਮਾਰਦਾ,
 ਉਹ ਹਿਣਹਿਣਾਂਦੇ ਜਦ ਜਦ ਸਾਈਂ ਕਦੀ ਦਿੱਸਦਾ,
 ਤੇ ਮੈਂ ਹਾਲੀਂ ਖੋਤੇ ਦਾ ਖੋਤਾ, ਕੋਈ ਪਰਖ ਨਾਂਹ, ਸਿੰਘਾਣ ਨਾਂਹ !

ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਠੱਗ ਲੈ ਜਾਣਾ,

ਰੱਬ ਦੇ ਬੁੱਤਖਾਨੇ ਥੀਂ ਕੱਢ ਕਿਸੇ ਗੁਫਾ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਵਾੜਨਾ,
 ਇਹ ਗੁਵਾਂਦਾ ਰਾਹ ਮੇਰੇ ਅਸਲੀ ਵਤਨ ਦਾ,
 ਲੋਕੀਂ ਭੁੱਲੇ ਫਿਰ ਟੋਲਦੇ ਸਦੀਆਂ, ਰਾਹ ਨਾ ਲੱਭਦਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ,
 ਗੁਫਾ ਹਨੇਰੀ, ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀਆਂ, ਭੁੱਲ ਭੁਲੱਈਆਂ !
 ਮਾਰਾਂ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਖਾਂਦੇ,
 ਭਨਾਂਦੇ ਸਿਰ, ਢਹਿ ਢਹਿ ਮਰਦੇ,
 ਫਿਰ ਉੱਠਦੇ ਫਿਰ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ,
 ਰੰਗ ਇਹ ਛਲਸਫਾ !

ਤੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ ਪੈਂਦੇ,
 ਉੱਥੇ ਭੂਤ ਵੱਸਦੇ,
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਲਾਮੀਆਂ ਕਰਦੇ,
 ਪਾਣੀ ਢੋਂਦੇ, ਲੱਕੜਾਂ ਕੱਟਦੇ,
 ਕੋਟੜੇ ਖਾਂਦੇ, ਕੁਝ ਬਣ ਨਾ ਪੈਂਦਾ,
 ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ ਬਾਹਰ ਆਣ ਨੂੰ,
 ਮੁੜ ਮੁੜ 'ਰੱਬ' ਰੱਬ' ਕਰਦੇ, ਮਤੇ ਕੁਝ ਬਣੇ,
 ਧਰ ਅਮਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ,
 ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇੰਨਾ ਵੀ ਜਿੰਨਾਂ ਦੋ ਪੈਸੇ ਦੀ
 ਅਡੀਮ ਵਿਚ, ਇਕ ਪਿਆਲੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ,
 'ਰੱਬ' 'ਰੱਬ' ਕਰਦੇ ਬੇ-ਰਸਾ, ਬਹੁੜੀ ਕਿੱਧਰੋਂ ਕੋਈ ਨਾਂਹ,
 ਆਖਰ ਖੱਪ, ਖੱਪ ਰੱਬ ਥੀਂ ਮੁਨਕਰਦੇ,
 'ਈ ਨਾਂਹ ਖੇਡ ਧਰਮ ਥੀਂ ਅਧਰਮ ਹੋਣ ਦੀ,
 ਬਿਨਾਂ ਰਸ ਦੇ ਜੋਗ ਥੀਂ ਭੋਗ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ,
 ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਿਆਲੇ ਪੀ, ਪੀ, ਜਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਗਲੇ ਲੱਗਦੇ, ਮੌਏ ਹੋਏ ਮੋਈਆਂ
 ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ, ਕੀੜੇ ਕਤੂਰੇ ਵਧਦੇ, ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਵਧ, ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨ ਨੂੰ
 ਭੂਤਾਂ ਦੀ, ਕਿਰਤ ਥੀਂ, ਛੁੱਟੜ ਲੋਕੀਂ, ਮਾਰੇ ਛਲਸਫੇ ਠੱਗ ਨੇ !

ਪਰ ਟੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕੀਂ ਪਏ ਉਸੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹਨੇਰੀਆਂ !
 ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ, ਵਿਅਰਥ ਸਾਰੀ ਹਿੰਮਤ,
 ਬਾਹਰ ਆਣੇ ਕੌਣ ਸਾਰੇ ਅਫੀਮਚੀ,
 ਤੇ ਕੋਟੜੇ ਪੈਂਦੇ ਨੰਗੇ ਪਿੰਡਿਆਂ ਤੇ ਉਸ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਭੂਤਾਂ ਦੇ,
 ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਬੁੱਤਸਾਲਾ, ਚਿਤਰਸਾਲਾ ਥੀਂ ਨਿਕਲ, ਮਨ ਦੀ
 ਕੋਠੜੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ "ਮੈਂ" "ਮੈਂ" ਦੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ,
 ਕਦਮ ਸਭ, ਬੱਸ, ਉਲਟ ਪੈਂਦੇ, ਧਿਆਨ ਸਾਰਾ ਉਲਟਾ, ਜੋਗ ਉਲਟਾ ਪੈਂਦਾ,
 ਭੇਗ ਵੀ ਪੁੱਠਾ ਹੋ ਮਾਰਦਾ, ਧਰਮ ਬਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ, ਰੱਬ ਵੈਰੀ
 ਦਿੱਸਦਾ;
 ਜੀਣਾ ਮਰਨ ਥੀਂ ਵਧ ਦੁਖਦਾਈ,
 ਮਰਨ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
 ਮੁੜ ਮੁੜ ਡਿਗਦੇ ਮਨ-ਘੜਤ ਛਲਸਹੇ ਵਿਚ, ਉਲਟੀ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਿੱਸਦੀ,
 ਜੀਵਨ ਸਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦੇ ਜੂਏ ਵਿਚ ਹਾਰ ਹੱਥ ਝਾੜਿਆ !
 ਜਵਾਰੀਏ, ਚੋਰ ਸਾਰੇ, ਹਾਰ, ਹਾਰ ਮਰਦੇ !

ਗੀਤਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹਨ,
 ਉਪਨਿਸਥ ਪੜ੍ਹਨ, ਪੁਰਾਨ ਸਾਰੇ,
 ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ, ਰੱਬ ਥਾਂ ਭੁੱਲਿਆਂ,
 ਇਸ ਕਾਈ ਭੂਤ—'ਮੈਂ' ਨੂੰ ਪਾਲਦੇ
 ਕੀਤੇ ਵਧਦੇ, ਕਤੂਰੇ,

ਧਿਆਰ ਨਾਲ ਨਿਉਂ ਸਾਰਾ ਟੁਟੀਦਾ.
 ਸੁਹਣੱਪ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ,
 ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਛੋਹ ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਵਿਚ ਉਹ ਪਥਰੇਂਦੀ, ਹਾਂ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ,
 ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਣੀ ਅੰਵਾਈ, ਵਿਅਰਥ ਗੁੰਮਦੀ,
 ਦਿਲ ਖਾਲੀ ਸੱਖਣਾ ਸੱਖਣੇਪਨ ਕਾਲੇ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਆਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ
 ਛਲਸਫਾ ਸਿਖਾਂਦਾ,

ਮਨ ਵਿਚ ਕੈਦ ਲੋਕੀਂ,
 ਮਨ-ਘੜਤ ਗੱਲਾਂ ਕਦ ਜਗਾ ਸਕਣ,
 ਹੋਰ ਮਾਰਦੀਆਂ, ਹੋਰ ਫਾਂਹਦੀਆਂ,
 ਮਨ ਦੀਆਂ ਚੰਚਲਤਾਈਆਂ ਤੇ ਕੈਦੀ ਸਭ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ
 ਸਮਝਣ ਹਨੇਰੇ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਟੁੱਟੀਆਂ,
 ਉਹ ਹੋਰ ਹਨੇਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ।

੩

ਇਉਂ ਆਖਰ ਫਲਸਫਾ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੈ,
 ਸਦੀਆਂ ਲੰਮੀ ਰਾਤ ਪਾਉਂਦਾ,
 ਸਾਰਾ ਧਰਮ ਕਰਮ ਮਾਰਦਾ ।
 ਧੰਨ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਪਾਪ ਘੋਰ ਪਾਪ ਹੋਵਦੇ,
 ਮੌਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ?
 ਦੁਖ ਇਹ ਮੌਤ ਤੇ ਹੈ !
 ਕੌਮਾਂ ਮਰ ਮੋਈਆਂ,
 ਸੂਅਸ ਸਾਰੇ ਬੇਸੂਾਦ ਜਿਹੇ,
 ਦੁਖੀ ਜਿਹੇ, ਛਿੱਥੇ ਜਿਹੇ ਪੈਣਾ, ਮਰਨ ਬੱਸ ਇਹ ਹੈ ਮੇਰਾ, ਤੌਰਾ,
 ਹੋਰ ਮੌਤ ਕੋਈ ਨਾਂਹ,
 ਮੋਇਆਂ ਮਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਜਿਵਾਉਣਾ !

ਉਹੋ ਧਰਮ ਬੁੱਧ ਜੀ ਦੀ ਅੱਖ ਥੀਂ ਆਇਆ ਬਚਾਊਂਦਾ,
 ਉਹੋ ਮਨਾਂ ਥੀਂ ਆਇਆ ਮਾਰਦਾ,
 ਉਹੋ ਸਾਈਂ ਦੀ ਅੱਖ ਥੀਂ ਮੁਰਦੇ ਜਿਵਾਉਂਦਾ,
 ਉਹੋ ਮਨ ਥੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕਾਲ-ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ ।

ਪਾਰਸ ਸੀ ਭਾਰਾ ਰਾਜਪੂਤ ਇਕ ਰਾਜੇ ਪਾਸ,
 ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦਦਾ, ਆਖਦਾ, ਪਾਰਸ ਦਿਹ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ !
 ਰਾਜੇ ਕੱਢ ਪਾਰਸ ਦਿਖਾਲਿਆ,
 ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਪੱਥਰ ਸੀ,
 ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਲੈ ਪਾਰਸ ਛੁਹਾਇਆ,
 ਜੇਨੇ ਦੀ ਹੋਈ, ਸਾਰੀ ਚਮਕੀ;
 ਪ੍ਰਿਥਰਾਜ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਮੰਗਦਾ,
 ਪਾਰਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਦਿੰਦਾ ਪਾਰਸ,
 ਪਰ ਪਾਰਸ ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਦੇ ਹੱਥ ਉਹ ਕੰਮ ਨਾਂਹ ਕਰਦਾ;
 ਕਈ ਲੋਹੇ ਆਂਦੇ, ਲੋਹੇ ਦੇ ਲੋਹੇ, ਪਾਰਸ ਪੱਥਰ ਦਾ ਪੱਥਰ,
 ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਘੁਰਦਾ, ਇਹ ਪਾਰਸ ਨਾਂਹ,
 ਰਾਜੇ ਹੱਥ-ਨਾਟਕ ਕੋਈ ਕੀਤਾ,
 ਮੁੜ ਪਾਰਸ ਮਾਲਕ ਹੱਥ ਸਿੰਵਾਣ ਕੇ ਮੰਨਦਾ,
 ਮੁੜ ਸਾਰੇ ਲੋਹੇ ਉਸੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਸੋਨਾ ਹੁੰਦੇ,
 ਮੁੜ ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਪਾਰਸ ਲੈਂਦੇ, ਪਾਰਸ ਮੁੜ ਰੁੱਸਦਾ ।

ਜੋ ਗੱਲ ਪ੍ਰਿਥੀਰਾਜ ਸੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਉਹ ਅਸੀਂ ਸਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ
 ਨ ਸਮਝਦੇ,
 ਪਰ ਉਨਰ-ਕਮਾਲ ਦਾ, ਆਰਟ ਰੱਬ ਦਾ ਭੇਤ ਇਹ,
 ਪਾਰਸ ਦਾ ਕਮਾਲ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛੁਹ ਹੈ,
 ਮਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਾਰਸ ਠੀਕ ਹੈ,
 ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਹੱਥ-ਛੁਹ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਪੱਥਰ,
 ਇਹ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਭੇਤ ਹੈ,
 ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਪਨਿਖਦ ਦੱਸਦਾ,
 ਤੇ ਉਪਨਿਖਦ ਬ੍ਰਹਮ 'ਮੈਂ' ਛਲਸਫੇ ਦੀ ਝਾਤ ਨਾਲ ਹੌਰ ਕੂਕਦੇ,

ਧਾਰਸ ਦੀ 'ਮੈਂ' ਬੋਲਦੇ ਨਾਂਹ,
ਰੁਸਦੀ, ਮਨੀਂਦੀ, ਪਰ ਚੁਪ
ਆਖੇ ਕੁਝ ਨਾਂਹ, ਹੋਈ ਜੂ ਕੁਝ ਨਾਂਹ;
ਗੀਤਾ ਦੀ ਮੈਂ ਵੀ ਬੋਲਦੀ,
ਬੁੱਧ ਦੇ ਬੁਤ ਦੀ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਬੋਲਦੀ,
'ਸ਼ਬਦ ਮੈਂ' ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਚੁਪ ਹੈ,
ਇੱਥੇ ਕੋਮਲ ਉਨਰਾਂ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ,
ਇੱਥੇ ਅਦਾ ਹੈ ਪਿਆਰ ਦੀ,
ਇੱਥੇ ਮਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਾਰਸ ਦੀ ਮੈਂ ਵਿਚ,

ਬੱਸ, ਇੰਨਾਂ ਲਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਭੇਤ ਹੈ
ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਆਰਟ, ਮਨ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਮੈਂ ਤੇ ਕਿਰਤੀ ਮੈਂ ਵਿਚ,
ਆਰਟ-ਕਿਰਤ ਦੀ ਟੋਹ ਜਾਣਦੀ,
ਪਾਰਸ ਕਰਤਾਰ ਹੱਥ ਦੀ ਛੋਹ ਸਵਾਣਦਾ,
ਇਹ ਸਰਵੱਗਯਤ ਆਰਟ (ਉਨਰ) ਦੀ,
ਬੁੱਤ ਵਿਚ ਚਿਤਰ ਵਿਚ,
ਰੰਗ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ, ਸੁੱਤੀ, ਜੀਂਦੀ, ਜਾਗਦੀ,
ਹਿਲਦੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਬੱਸ ਯਾਦ ਤਾਰ ਹੈ !
ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਛੋਹ ਦਾ ਸ੍ਰਾਦ ਹੈ,
ਪਾਰਸ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ,
ਇਉਂ ਸਦਾ ਆਇਆ ਸਦੈਵ ਲਈ,
ਇਕ ਰੰਗ-ਰਸ, ਸ੍ਰਾਦ-ਸੁਖ,
ਇਹ ਸਦੈਵ ਦਾ ਜੀਣ ਹੈ,
ਆਵੇਸ਼ ਹੈ ਰੱਬੀ, ਗੁਪਤ,
ਬੱਸ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਅਨੇਮੀ,
ਨੇਮ ਸਾਰੇ ਡੁਬਦੇ !
ਬੱਸ, ਪਿਆਰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਇਕ ਪੂਰਾ ਸੱਚ ਹੈ,

ਠੈਕ ਹੈ ! ਸਭ ਪੀਰ ਪੈਂਗੰਬਰ, ਅੱਲੀਏ,
 ਇਕ ਸਾਦੀ ਪਾਰਸ-ਗੱਲ ਸਨ ਭੁੱਲੇ,
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮਤਾਂ ਰੁਲੀਆਂ :
 ਡੰਕੇ ਦੀ ਚੋਟ ਵੱਜੀ,
 ਦਮਾਮੇਂ ਦੀ ਸੱਟ ਅਨੰਦਪੁਰੇ ਗੁੰਜਦੀ,
 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਲਿਖਦੇ,
 ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸੱਚ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਂਦੇ :

“ਕੂੜ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭ ਹੀ ਜਗ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਭੇਦ ਨਾ ਪਾਇਓ,
 ਸਾਰ ਕਹੌ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਯੇ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰੰਤ ਪਾਇਓ”
 ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਆਖਦੇ :

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹ-ਭੁੱਲਿਆਂ, ਰੱਬ ਭੁੱਲਿਆ
 ਮਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ, ਕਰਮ ਸਭ ਫੇਕਟ, ਢੰਗ ਸਾਰੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ,
 ਸਭ ਇਹ ਦੁਖ, ਮੌਤ-ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਿਖੋ !

“ਬਿਨ ਕਰਤਾਰ ਨ ਕਿਰਤਮ ਮਾਨੋ”—
 ਇਹ ਮੋਏ ‘ਕਿਰਤਮ ਸੱਚ’ ਪਛਾਣਦੇ;
 ਡਰਮਾਉਂਦੇ :

‘ਸਬਦ-ਅਵਤਾਰ’ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਮੈਂ ਹਾਂ,
 ‘ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ’ ਬੱਸ ਮਾਂ ਮੇਰੀ,
 ਯਾਦ ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਹੈ,
 ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ ਦੀ ਛੋਹ ਦਾ ਰਸ-ਰੂਪ ਯਾਦ ਹੈ,
 ਰਸ ਨਾਮ ਦਾ ਖੁਨਕ-ਪਿਆਰ, ਬੱਸ ਇਹੋ ਜੀ ਜੀਣ, ਇਹੋ ਸੁਖ ਇਹੋ ਸੱਚ ਹੈ ।
 ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਾਹੁੰ, ਬਸ ਇਕ ਇਹ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਹੈ ਅਕਾਲ ਹੈ,
 ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਇਕ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਹੈ,
 ਹੋਰ ਏਕਤਾ ਨਾਹੁੰ ਕੋਈ,
 ਨਾਨਤਾ ਤੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾਮ ਨਾਨਾ-ਏਕਤਾ ਹੈ,
 ਸਤਿਨਾਮ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਆਖਦਾ,
 ਏਕਾ ਪਹਿਲਾ ਲਾਉਂਦਾ ਇਕ ਹੈ,

ਪਰ ਰੁਕੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਰਾ ਇਸ ਇਕ ਰੰਗ ਦੀ ਨਾਨਤਾ,
 ਪਿਆਰ ਵੇਖ, ਪਿਆਰ ਪੀ, ਪਿਆਰ ਛੁਹ,
 ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਿਲ, ਪਿਆਰ ਭੋਗ, ਪਿਆਰ ਜੋਗ,
 ਪਿਆਰ ਗੀਤ, ਪਿਆਰ ਨਿਊਜ, ਪਿਆਰ ਰਸ,
 ਬੱਸ ਪਿਆਰਾਂ ਦੀ ਨਾਨਤਾ !

੫

ਅਣਘੜੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਨ ਖਾ,
 ਪਰੀ ਫੰਝਾਂ ਵਾਲੀ ਬੁੱਤ ਬਣ ਨਿਕਲੀ,
 ਇਹੋ ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤਾ, ਕਰਦੀ 'ਤੂੰਹੀ' 'ਤੂੰਹੀ'
 ਸਾਈਂ, ਸਾਈਂ ਕਰਦੀ, ਉੱਡਦੀ,
 ਵੱਖਰੀ ਨੁਹਾਰ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਛੁਹ,
 ਇਹੋ ਸਦੈਵ ਦਾ ਸੁਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਕੁਕਦਾ ।

ਪਾਰਸ ਮੈਂ

੧

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੰਮਣਾ ਅਮੁੱਲ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ,
 ਇਥੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ 'ਤੀਰ ਸ਼ਬਦ' ਚਮਕਦੇ,
 ਇਥੇ 'ਨਿਹਾਲੀ ਨਦਰਾਂ' ਦਾ ਉਹੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ,
 ਨਦਰਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬ ਖੁਭ ਕੇ, ਸੁਖ ਕੀ, ਜੀਵਨ ਕੀ,
 ਸ੍ਰੂਤੰਤਰਤਾ ਕੀ ਹੈ ?

ਪਾਰਸਿਕ ਮੈਂ ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਕਮਾਲ ਹੈ !

“ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ” ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੈ,

“ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ” ਬੱਸ ਪਿਆਰ ਹੈ,

“ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ” ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਹੈ,

“ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ” ਸ੍ਰੈਤੰਤਰੜਾ ਹੈ,

“ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ” ਕਰਤਾਰ ਹੈ,

ਏਹ ‘ਪਾਰਸ—ਮੈਂ ਸਭ ਜਗ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ,

ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਸਾਹਿਬਾਂ, ਸਾਈਆਂ, ਸਰਕਾਰਾਂ,

ਇਸ ਪਾਰਸ—ਮੈਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਿਖਾਈ,

ਮਨ-ਘੜਤ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਹ,

ਜਦੀਆਂ ਦੀ ਕਠਨ ਮਿਹਰ—ਕਮਾਈ ਹੈ

ਹੋਰ ਮੈਂ “ਕੁਝ ਨਹੀਂ,” ਠੀਕ

ਹੋਰ ਮੈਂ ਸਦਾ “ਹੈ ਨਹੀਂ,” ਠੀਕ,

ਪਰ ‘ਪਾਰਸ—ਮੈਂ’ ਨੇ ਇਸ ‘ਨਹੀਂ’ ਵਿਚ,

“ਸਭ ਕੁਝ” ਤੇ “ਸਦਾ ਹੈ” ਜੋਤ ਜਿਹੀ ਰਖੀ, ਇਕ ਜੀਅ ਜਿਹਾ ਬਾਲਿਆ

ਇਹ ਪਾਰਸਿਕ ਮੈਂ, ਦਿੱਸਣ ਪਿੱਸਣ ਵਿਚ

ਦੂਜੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੱਥਰ, ਪਰ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ
ਇਸ ਕਤਰੇ ਵਿਚ ਕੰਬਦੇ !

ਇਹ ਮੈਂ ਇੰਝ ਤੇ ਉੰਝ, ਆਪੇ ਵਿਕ ਕੁਝ ਨਾਹ, ਮਿੱਟੀ, ਰੱਬ ਵਿਚ, ਕਰਤਾਰ
ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ, ਮਿਹਰ ਦੀ ਬਰਕਤ ਪਾ, ਅਨੰਤ ਹੈ, ਜੀ ਹੈ, ਜਾਨ ਹੈ
ਸਦੈਵਤਾ

ਇਹ ਮੈਂ ਇਉਂ ਇਕ ‘ਕਾਵਯ ਅਲੰਕਾਰ’ ਹੈ,

ਇਹ ਮੈਂ ਢੁੱਪ ਹੈ, ਪਰ ਬੋਲਦੀ, ਕੂਕਦੀ, ਗਰਜਦੀ ਵਾਂਗ ਲੱਖਾਂ ਕੜਕਦਿਆਂ
ਬੱਦਲਾਂ, ਇਹ ਸਮੂਹ ਹੈ ਬਿਜਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇ ਸੁਹਣੱਪਾਂ ਦਾ, ਲਿਸ਼ਕਾਂ
ਇਲਾਹੀ ! ਅਨੇਕਾਂ ਜਵਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚਮਕਦਾ !

ਇਹ ਮੈਂ ਹਿਲਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਿਲਾਂਦੀ, ਹਿਲੂਣਦੀ ਜਗਤ ਸਾਰਾ,
ਕੰਬਦੀ, ਕੰਬਾਂਦੀ ਪੁਲਾੜ ਦੀ ਨੀਂਹਾਂ ਨੂੰ,

ਇਹ ਮੈਂ ਜੜ੍ਹ ਹੈ, ਪਰ ਚੈਤੱਨਯ ਮਯ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ,
 ਜਿਉਂ ਬਰਫਾਂ ਦੀ ਚਿਟਿਆਈ ਵਿਚ ਰੂਪ ਭਬਕਦਾ,
 ਵਾਂਗ ਬੁਦਬੁਦੇ ਖਿਣ ਭੰਗਰ ਹੈ,
 ਪਰ ਅਮਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸਤ ਨਹੀਂ,
 ਮੌਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ, ਵਾਦੀਆਂ, ਸੂਕਦੀ ਲੰਘਦੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ
 ਵਾਂਗ ਹਵਾ ਦੇ, ਵਗਦੀ ਜਲ ਵਾਂਗੂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਮੌਤੇ ਦੇ ਇਧਰ
 ਉਪਰ, ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੀਆਂ, ਮੁੜਦੀ, ਧੁੱਪ, ਛਾਂ ਕਰਦੀ, ਜੀਣ ਮਰਨ ਨੂੰ,
 ਸਦਾ—ਉਡਾਰੂ ਜਿਹੀ, ਲੋਪ, ਲੋਪ ਹੁੰਦੀ,
 ਝਿਲਮਿਲਾ ਸੰਸਾਰ ਇਹਦਾ ਕੱਪੜਾ,
 ਸਭ ਦਿੱਸਣ ਪਿੱਸਣ ਇਹਦਾ ਗਹਿਣਾ,
 ਬੱਸ ! ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਜਾਦੂ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ।

੨

ਠੀਕ, ਘੁਮਿਆਰ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ,
 ਰੀਝ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਬੁੱਤ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਆਪ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ, ਹੋਠ ਤੱਕੀਂ ਨੀ ਲਾਲ, ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਘੜੇ ਦੇ !
 ਘੜਾ — ਇਹ ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ ਸੁਫਨਾ,
 ਸੁਰਾਹੀ—ਗਰਦਨ, ਸੁਰਾਹੀ ਦੀ ਗਰਦਨ ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਘੁਮਿਆਰ, ਦਿਨ,
 ਰਾਤ ਪਿਆਰਦਾ,
 ਬਰਤਨ—ਮਿੱਟੀ ਥੀਂ ਹੱਥ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਅਮਰ ਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਕੱਢਦਾ,
 ਇਹ ਬਰਤਨ, ਇਹ ਕਤਾਰਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਹੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ,
 ਖਿਆਲਾਂ ਥੀਂ ਚੰਗੀਆਂ, ਸੁਫਨਿਆਂ ਥੀਂ ਮਿੱਠੀਆਂ, ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ
 ਚੁੰਮੀਆਂ,
 ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਸਵਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਹੇ ਚੱਲਦੇ,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨੂਰੀ ਚਿਹਰਾ ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ
 ਲਿਸਕਦਾ !

ਛੰਨਾਂ—ਪਾਣੀ ਕਿਸ ਵਿਚ ਪੀਣ ਲੱਗਾ ਹੈ ਸੱਜਨਾਂ ! ਛੰਨਾਂ ਛਿਣ ਛਿਣ ਕੂਕਦਾ,
ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਦਿਲ-ਲੁਕਾ ਗੀਤ, ਸੁੰਝ ਸਾਰੀ ਮਾਰਦਾ ।

ਕੂਜਾ - ਇਹ ਕੂਜਾ ਹੱਥ ਤੇਰੇ ਸੱਜਨਾਂ ! ਠੰਢੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰ ਦੀ ਸੁਰ
ਫੜੀ ਤੂੰ,

ਡੋਹਲ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ ਕੂਜਾ ਜੀਵਨ-ਧਾਰ ਪਈ ਪੈਂਦੀ, ਸਿਮਰਨ ਵਗਦਾ !

ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਕੌਲ ਕੌਲੀਆਂ—

ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਕੌਲ ਕੌਲੀਆਂ ਕਿਸ ਬਣਾਏ, ਗਿਆ ਕਿਥੇ
ਠਠਿਆਰ,

ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜਿਹੇ ਲੱਗਦੇ,

ਠਠਿਆਰ ਦੀ ਰੂਹ ਚਮਕਦੀ,

ਫੁੱਲ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਠਾਂ ਤੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗ,

ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਤੈਨੂੰ ਚੁੰਮਦਾ ?

ਬਾਲੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ—

ਇਹ ਬਾਲੀ ਤੇਰੀ ਸੱਜਨਾ !

ਕੰਡੇ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਪਹਾੜੀ ਰਮਲ ਦੀ ਵਾੜ ਵਿਚ ਘਰੀ ਤੇਰੀ ਵਾਦੀ
ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੂ ਸੱਜਨਾ !

ਇਹ ਵਿਹੜਾ, ਤੇਰਾ ਘਰ, ਪਹਿਰੇ ਦੇਂਵਦੇ;

ਕੀ ਪੈਲੀ ਤੇਰੀ ਵਾਹੀ, ਬੀਜੀ ਦੀ ਵਾੜ ਇਹ,

ਕੀ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸ੍ਰੈਤੰਤਰਤਾ, ਚੋਗਿਰਦਿਓਂ ਬੱਝੀ ਪਈ ਸੌਭਦੀ, ਡੁਲਣ,

ਵੀਟਣ, ਗਵਾਚਣ ਥੀਂ ਬਚਾਅ ਜਿਹਾ ਇਹ ਕੰਢੇ ਇਹਦੇ,

ਕੀ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਚਮਕਦਾ, ਤੇ ਸਾਫ਼ ਦਿਲ 'ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਝਾਵਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ?

ਕੀ ਸਿਮਰਨ ਤੇਰਾ ਇਸ ਵਿਚ ?

ਕੀ ਕਰਤਾਰ ਦਿਤੀ ਰੋਟੀਆਂ ?

ਕੜਛੀ—

ਕੜਛੀ ਸੱਜਨਾ !

ਕੈਂਹ ਦਾ ਹੱਥ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ,

ਕੈਂਹ ਦੀ ਬਾਂਹ ਘਰ ਤੇਰੇ ਲਿਸ਼ਕਦੀ,

ਜਿਵੇਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕਿਰਨ ਚਮਕਦੀ,
 ਜਿਵੇਂ ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ ਕੱਜੀ ਸਾਰੀ,
 ਪਿਆਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਦਿੱਸਦਾ,
 ਉਹ ਇਕ ਸਤਿਸੰਗ ਘੁੰਮਦਾ,
 ਮੇਵਾ ਹੁੰਦੀ ਪਿਆਰੀ ਦੀ,
 ਅੰਨ ਰੱਬ ਦਾ ਵਰਤਦਾ,
 ਕਿਰਤ ਵਰਤਦੀ, ਪਿਆਰ ਵਰਤਦਾ,
 ਹੱਥ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਸੁਹਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ,
 ਗਲ ਦੀ ਵੇਲ ਸੋਨੇ ਦੀ—

ਇਹ, ਵੇਲ ਕੜੇ ! ਸੋਨੇ ਦੀ ਹਮੇਲ ਕੇਈ ਪਾਈ ਹੈ, ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਪਾਨ
 ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਧਰਤ 'ਤੇ ਉਸੇ ਹੀ ਜਿੰਦ, ਉਸੇ ਲਟਕ ਵਿਚ
 ਕੌਣ ਉਗਾਉ ਦਾ !

ਛੁੱਲ ਦੀ ਸੁਹਣੱਪ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਲਦੀ,
 ਤੇਰੀ ਵੇਲ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਗ ਲਟਕਦੇ,
 ਤੇ ਵੇਲ ਸੋਨੇ ਦੀ ਲਟਕਦੀ ਤੇਰੇ ਗਲ ਪਿਆਰੀਏ !

ਨਵੀਂ ਜੁਗਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ—

ਠੀਕ 'ਜਗਨੀ ਕੂਕਦੀ'—ਛਾਤੀ ਉਸ ਉੱਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ,
 ਜਵਾਨੀ ਆ ਜੁਗਨੀ ਵਿਚ ਗੀਤ ਭਰਦੀ,
 ਕੁੜੀ ਕੂਕਦੀ ਜੁਗਨੀ ਚੁੱਪ ਹੈ,
 ਜੁਗਨੀ ਕੂਕਦੀ ਕੁੜੀ ਸਾਰੀ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਹੈ !

ਗਹਿਣੇ—

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਈਆਂ, ਗੱਲ੍ਹਾਂ, ਹੱਥਾਂ,
 ਪੈਰਾਂ, ਕੇਸਾਂ, ਸ੍ਰਾਸਾਂ ਵਿਚ ਗਹਿਣੇ ਸੋਭਦੇ,
 ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੱਛਰਿਆਲੇ ਲਟਕਦੇ, ਹਿਲਦੇ,
 ਸਾਡੇ ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ,
 ਆਹ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੱਢੀਆਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਛਣਕਾਰ, ਛਣ ਛਣ ਬੋਲਦੇ,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਭਰੀ ਗੀਤ ਬਾਹਾਂ ਦੀ ਉਲਾਰ ਮਾਰਦੀ !

ਕਪੜੇ—

ਕਪੜੇ ਤੇਰੇ ਸੁਹਣਿਆਂ ! ਇਹ ਵੀ ਅੰਦਰ ਦਾ ਰਾਗ ਬਾਹਰ ਛੁੱਟਿਆ,
ਮੈਨੂੰ 'ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਕੇ, ਹੇਕਾਂ ਲਾਉਂਦੇ,
ਕਦੀ ਕਦੀ ਡੋਰੇ ਥੀਂ ਵੀ ਸੁਹਣੇ ਤੇਰੇ ਕਪੜੇ !
ਇਹ ਮਿੱਤਰ ਤੇਰੇ ਰੂਹ ਦੇ,
ਤੈਨੂੰ ਕੱਜਦੇ, ਪਰਦੇ ਪਾਉਂਦੇ,
ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਦੇ, ਬਖਸ਼ਦੇ,
ਬਖਸ਼ਾਉਂਦੇ ਤੈਨੂੰ,
ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੱਜਦੇ !

ਮੈਂ ਬੱਸ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਲੀਕ ਹਾਂ,
ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸਵੇਰ,
ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਨੱਚਦਾ, ਕੰਬਦਾ, ਜਲੈਂ;
ਮੈਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਫੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੱਜੀ,
ਉੱਡਦੀ ਉੱਡਦੀ ਹਰ ਘੜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ, ਜਿਹਦਾ ਸਦਾ ਅਮਿੱਟਵਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ
ਮੇਰੀ ਜਨਮ ਘੜੀ ਅੱਜ ਹੈ, ਹੁਣ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ, ਛਿਣ ਹੈ,
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਹ ਲੈਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ !
ਪੱਥਰ ਦੇ ਹੋਣ, ਚਾਹੇ ਕਾਗਤ ਦੇ, ਪਾਣੀ ਦੇ, ਹਵਾ ਦੇ, ਬੱਦਲ ਦੇ,
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਰੂਪ ਸਾਰੇ, ਰੇਗ ਸਾਰੇ, ਮੈਂ ਮੈਂ ਲੱਗਦੇ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ
ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਲੁਕ ਬੈਠੀ ਛੋਹ ਹੈ।

ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਾ ਲੁਕਿਆ ਭੇਤ

ਪਾਰਸ, ਮੈਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਣਾ—ਹਾਂ, ਇਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ,
ਪਾਰਸ, ਮੈਂ ਨੂੰ ਛੁੱਡਣਾ—ਹਾਂ, ਇਸ ਯਾਰ ਦੀ ਪਿਆਰ ਛੁਹ ਦੀ
ਅੰਗ ਅੰਗ ਰਮੀ, ਰਮਣਾ

ਪਾਰਸ, ਮੈਂ ਨੂੰ ਅਮੈਂਗਣਾ— ਹਾਂ, ਇਸ ਲੀਕਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ, ਬੱਝੀ, ਕੱਜੀ,
ਅਨੰਤ— ਜੀ ਨੂੰ;

ਪਾਰਸ ਮੈਂ ਨੂੰ ਭੰਨਣਾ— ਹਾਂ, ਇਸ ਗਾਂਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ,
ਹਉ ਜੀ ਹਉ, ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਤਾਣ ਇਹ, ਬੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ,
ਮੋਮਨ ਜਿਹਾ ਥੀਣ ਨੂੰ,

ਹਉ ਜੀ ਹਉ, ਇਹ ਮੋਈਆਂ ਮਨ ਦਾ ਕਮਲਾ ਯਕੀਨ ਕਉ,
ਹਉ ਜੀ ਹਉ, ਮੋਈਆਂ ਮਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ, ਭਰਮ, ਯੋਗ, ਭੋਗ ਕਉ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਬੂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ, ਉੱਡਦੀ, ਪਰ ਬੱਝੀ ਵਿਚ ਛੁੱਲ ਹਾਂ, ਅਨੇਕ
ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਮੇਰੇ ਉੱਡਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਛਣ, ਛਣ ਕਰਦੀ, ਮਹੀਨ ਬਤੀਕ ਤਰਬ ਜਿਹੜੀ
ਕੰਬਦੀ, ਕੰਬਦੀ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਿਖਰੀ ਨੁਹਾਰ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ, ਵੱਖਰੀ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਮੱਥਾ ਮੇਰਾ
ਆਪਣਾ, ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਜਿਸਮ ਸਾਰਾ ਮੈਂ ਰੂਹ ਹਾਂ,

ਮੈਂ ਨਵੀਂ ਨਿਕੋਰ ਹੁਣੇ ਆਈ, ਹੁਣ ਗਈ, ਹੁਣੇ ਬਣੀ, ਅਮਰ ਇਕ ਸਦੈਵਤਾ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀ, ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੀ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਆਪਣੀ—

ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹਾਂ ਨਾਹ ਹੋਣ ਦਾ;

ਸੁੱਤੀ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਉਹ;

ਜਾਗਦੀ ਹੋਵਾਂ, ਹੋਰ ਉਹ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਾਗਲ ਜਿਹੀ ਹੋਂਦ ਹਾਂ !

ਮੈਂ ਜਦ ਘੁੰਡ ਖੋਲ ਆਉਂਦੀ, ਦਰਿਆ ਥੰਮਦੇ, ਝੁੱਕਦੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਲੰਘਦੇ,
ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਝੁਕ ਝੁਕ ਸਲਾਮ ਕਰਨ, ਹਵਾਵਾਂ ਦੌੜ ਸੌੜ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ
ਝੱਲਣ ਚੰਰੀਆਂ ! ਪਹਾੜ ਦੇਖ ਮੈਨੂੰ ਉੱਛਲਦੇ,

— — —
1. ਭਾਵ ਹੈ ਮੈਂ ਨੂੰ ਅ+ਮੈਂ ਕਰਨਾ ।

ਇਉਂ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਮੈਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਮੋਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਸਭ 'ਤੇ, ਮੋਹਿਤ ਕਰਦੀ
ਆਉਂਦੀ, ਤਖਤਾਂ 'ਤੇ ਹੱਸਦੀ, ਬੇਡਦੀ, ਘਾਹਾਂ ਤੇ ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਸੇਜਾਂ 'ਤੇ
ਰੀਝਦੀ, ਗੁਟਕਦੀ, ਮੁਸ਼ਕਦੀ, ਨੱਸਦੀ, ਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ.....

ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਸਦਾ ਲੁਕਿਆ ਭੇਤ ਇਹ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਦਾ ਵੇਲਾ ਕੋਈ ਕੋਈ
ਵਿਰਲਾ, ਵਿਰਲੀ ਵਿਰਲੀ ਰੂਹ, ਕੋਈ, ਅਨੇਮੀ ਜਿਹਾ, ਭਾਗ ਜਿਹਾ,
ਕਦੀ ਕਦੀ ਦਿੱਸਦਾ ।

ਦੀਵਿਆਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਜਗਮਗ

ਅਨੇਕ ਹੋਣਾ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਅਨਗਿਣਤ ਮੈਂ—ਆਂ ਦੀ ਮਮਤਾ, ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਬਲਦੀਆਂ,

ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ, ਲੱਖ ਲੱਖ, ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਜਗਮਗ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਸੁਹਣੱਪ ਹੈ ।
ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ—ਅਨੇਕ ਕਰਨ, ਇਹਦਾ ਰੂਪ-ਨਾਨਤਾ,
ਸੁਹਣੱਪ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮ ਦੇਣਾ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਸੁਹਣਾ ਕੋਈ ਵੰਨ, ਕੋਈ ਰੰਗ
ਭਰਨਾ ਨੂਰ,

ਦੱਸਦੀ, ਵੱਖ, ਵੱਖ, ਲੱਖ ਲੱਖ, ਨਵੇਂ ਜਨਮ, ਹਰ ਘੜੀ, ਸ੍ਰਾਸ, ਸ੍ਰੂਸ, ਨਵਾਂ
ਸੱਜਰਾ ਆਦਿ ਹੈ ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਪਲ ਛਿਣ ਇਕ ਅਨਾਦਿ ਦਾ !

ਅਨੇਕਤਾ ਸੁਹਣੱਪ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਨਦਰਾਂ ਦਾ
ਭਰਵਾ, ਰੱਜਵਾਂ, ਖਿੱਚਵਾਂ, ਮਾਰਵਾਂ ਸਵਾਦ ਹੈ!

ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਮਹਿਫਲ ਹੈ, ਰਾਗ ਦੀ, ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਨਾਨਤਾ !

ਬੁੱਧ ਜੀ ਦਾ ਬੁੱਤ, ਪਿਆਨੀ ਬੁੱਧ

ਪੱਥਰ ਦਾ ਝੁੱਤ, ਬੱਸ,
ਕਿ ਹੋਰ ਕੁਝ ?

ਇਹ ਬੁੱਧ ਜੀਂਦਾ ਬੁੱਤ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ,
ਵਡੇ ਵਡੇ ਝੁਕਦੇ, ਰਸੀਏ ਮੰਨਦੇ, ਘੜਨ ਹਾਰ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਇਥੇ ਸਾਰਾ, ਉਹਦਾ
ਸੁਖ—ਰਸ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੈ ਵਾਂਗ ਰਾਗ ਦੇ ।

ਰਾਗ ਦੀ ਠੰਢੀ ਠਾਰ ਰੌ ਵਗਦੀ,
ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਦਿਲ ਦੀ ਲੋਅ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ !
ਮੱਬਾ ਕਿਹਾ ਲੱਸਦਾ,
ਨਿਰਵਾਨ ਦ ਅਕਹਿ ਜਿਹੇ ਸੁਖ ਵਿਚ,
ਇਹ ਧਿਆਨੀ—ਬੁੱਧ ਜੀ ਦੀ, ਪਦਮ-ਆਸਣ ਬੈਠੀ ਧਿਆਨ ਸਿਧ ਮੂਰਤੀ !
ਕਿਹਾ ਸਾਂਤ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਰੀ ਦਾ ਵਾਂਗ ਚਾਂਦਨੀ,
ਬਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਗਦਾ ਪਾਣੀ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਕ, ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਮੌਮ ਕਰ ਵਗਦਾ,
ਪਿਘਲੀ ਜਿਹੀ ਆਲਮਗੀਰ ਕੋਈ ਅਹਿੰਸਾ, ਦਇਆ
ਸੰਤੋਖ, ਸਤ, ਜਗ ਸਾਰਾ ਪਿਘਲਾਂਦੀ, ਇਸ ਪਿਆਰ ਵਿਚ;
ਪਦਮ ਆਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰਾ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਸਾਰੀ,
ਰੱਬਤਾ ਇਕ ਛੁੱਲ ਵਰਗੀ ਕੋਮਲਤਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਸਾਜੀ ਹੈ,

ਇਥੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦਾ ?
ਹੱਥ, ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਮੱਥੇ ਦੀ ਢੁਕ ਅਢੁਕ, ਮਿਕ ਅਮਿਕ ਵੇਖਣ ਦੀ ਵਿਹਲ
ਕਿਥੇ ਲੱਗਦੀ ?

ਸੂਰਜ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹਦਾ,
ਨੈਣ ਮੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਬੁੱਧ—ਬੁੱਤ ਦੇ,
ਸੁਖ ਲੈਣ ਦੁਨੀਆਂ ਇਸ ਦਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ,
ਜੀਣ ਜਾਣਨ ਨੂੰ ਲੋਚਦੀ,
ਮੂਰਤ ਕੌਣ ਦੇਖਦਾ, ਦਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਚਦੇ,
ਮੂਰਤਾਂ ਇਸ ਥੀਂ ਲੱਖ ਗੁਣ ਵਧ ਢੁਕੀਆਂ ਸੱਜੀਆਂ, ਪਈਆਂ ਹਨ
ਗਲੀ, ਗਲੀ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਆਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਟੋਲਦੇ,
ਲਭ, ਲਭ, ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ,

ਬੁੱਧ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ।

ਭਰਵੱਟਿਆਂ ਤੇ ਕੇਸਾਂ 'ਤੇ ਬੋਲੀ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਤ੍ਰੈਲ ਹੈ,
ਤੇ ਪਲਕਾਂ ਨਾਲ ਪਾਰਖੀ ਮੌਤੀ ਇਹ ਚੁਣ, ਚੁਣ ਪ੍ਰੇਂਦੇ, ਦੇਖਦੇ ਸੁਹਣਿਆ 'ਤੇ
ਮਸਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਰਸ ਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਪੇਚ ਕਿੰਝ ਪੈਂਦੇ,
ਆਕਾਸ਼ ਕਿੰਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਹੀਂ ਰਾਹੀਂ ਹਿਠਾਹਾਂ ਉਤਰਦਾ,
ਤੇ ਧਰਤ ਕਿੰਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਨੈਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ
ਕਿਰਤ ਦੇ ਪਾਰਖੀ ਰਮਜ਼ਾਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਛਿੱਪੀਆਂ ਨੂੰ ਟੋਲਦੇ
ਨੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਦੇ,
ਲਕੀਰਾਂ ਤੇ ਰੇਖਾਂ ਤੇ ਘੂਰਾਂ ਤੇ ਮੰਦ ਮੰਦ ਨਿਰਵਾਨੀ ਹਾਸੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ।

ਧਿਆਨ ਦੀ ਧੁੰਦ ਜਿਹੀ

੧

ਬੁੱਧ-ਆਰਟ

ਬੁੱਧ - ਆਰਟ (ਉਨਰ) ਥੀਂ ਪੁਚਾਣਾ ਨਵਾਂ ਆਰਟ ਵੀ ਪੂਰਬ ਦਾ ਬਹੂੰ ਸਾਰਾ,
ਕੁਝ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਗੁਫਾ ਦਾ ਹਨੈਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਦੀ
ਧੁੰਦ ਜਿਹੀ ਨਾਲ, ਨਾਲ,
ਹਾਲੇ ਪੂਰਾ ਠੀਕ ਨਾਂਹ, ਹੋਰ, ਹੋਰ, ਨਵਾਂ ਹੋਵਣਾ,
ਪਿਛੇ ਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗੁਜਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਹਣੱਪ ਠੀਕ ਹੈ,
ਪਰ ਸੱਚ ਪੁਰਾਣਾ ਮੁੜ ਨਵਾ, ਨਵਾ ਘੜਨਾ, ਅਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ, ਅਵੇਸ਼ ਰੱਬੀ
ਮੁੜ ਲੋਚਣਾ,
ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨਰ ਦੀਆਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੋੜਨਾ, ਬੋਲੀ
ਜਿਹੀ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ,

ਪਰ ਨਵੇਂ ਦਿਨ ਦੇ ਮੱਬੇ 'ਤੇ ਰੇਖ ਨਈ, ਓਪਰੀ, ਜਿਹੜੀ ਹਾਲੇ ਪਿੱਛੇ
ਮੁੜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਤੱਕੀ ਨਾਂਹ, ਹਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ ਤੱਕਣਾ,
ਆਰਟ ਪੂਰਬ ਦਾ, ਪੱਛਮ ਦਾ ਇਕ ਰੌਂ, ਨਵਾਂ, ਨਵਾਂ ਹੋਣਾ ।

੨

ਐਲੀਫੈਂਟਾ ਦੀ ਤ੍ਰੈ-ਮੂਰਤੀ

ਐਲੀਫੈਂਟਾ ਦੀ ਤ੍ਰੈ-ਮੂਰਤੀ,
ਤ੍ਰੈ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਏ ਸਿਰ ਤ੍ਰੈ,
ਆਰਟ ਦੇ ਪਾਰਖੀ, ਇਸ ਪੱਥਰ ਦੀ ਧਾਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਸੁਹਣੀ
ਉਠ, ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੇ ਤ੍ਰੈ ਸੂਰਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ, ਅਗੰਮੀ
ਦਿੱਸੀ ਪਿਆਰ-ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਦੈਵਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ,
ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਸਿਰ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦੇ¹
ਤੇਲ ਅਡੇਲ ਸਾਰਾ ਛਬੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹਦਾਦੀ ਸੁਹਣੀ,
ਇਕ ਡਾਢੇ, ਉੱਚੇ, ਮੁਕਟ-ਧਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦੇ,
ਪਾਰਖੀ ਮੁਕਟ ਦੇ ਲੜੀ ਤ੍ਰੈ-ਜੜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ, ਧਿਆਨ ਅੰਦਰ ਵੱਸੇ ਦੀ
ਉਚਾਈਆਂ ਦੀ ਸੇਧ ਲਾਉਂਦੇ ।

ਪਰ ਪਾਰਖੀ ਵੀ ਛਲਸਫੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਜੇਹੀ ਧੁਦ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਖਣ:
ਸਰੀਰ ਤ੍ਰੈਹਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਬੁੱਤ ਗਏ, ਸਿਰ ਲਿਸ਼ਕਦੇ, ਸਰੀਰ ਕੂੜ ਦੱਸਦੇ,
ਮਨ ਦੀ ਸਚਾਈ ਬਾਪਦੇ,
ਪਰ ਠੀਕ ਗੱਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹਾਲੇ ਸਿਰ ਤ੍ਰੈ-ਮੁਕਟਧਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਪਰੋਤੇ,
ਧਿਆਨ-ਸਿਧ ਹੋ ਉਪਜੇ ਹਨ ਇਸ ਮੂਰਤ ਵਿਚ,
ਹਾਲੇ ਸਰੀਰਾਂ, ਤ੍ਰੈਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਚਮਕਾਂ ਖਾ, ਖਾ, ਜਾਗਣਾ,

1. Stella Kramrisch : Indian Art : Its Creative Power, Modern Review August 1922.

ਹਾਲੇ ਧਿਆਨ ਚੀਰਮਾਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਹਨ, ਪਿਆਰ-ਕਣੀਆਂ ਖਾ, ਖਾ ਸਭ ਨੇ
 ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਣਾ,
 ਪੱਥਰ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮ ਮੈਂ ਵਾਲੀ, ਛੜ, ਛੜ ਉੱਡਨਾ — ਵਿਚਰਨਾ,
 ਇਸ ਤ੍ਰੈ-ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਗਲੀ, ਗਲੀ ਟੁਰਨਾ, ਤੇ ਹਾਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਪਿਆਰ-ਧਿਆਨ ਬੱਡੀ-ਬੜਾਈ, ਸਥਿਤ ਸਾਰੀ ਪੂਰਣਤਾ,
 ਮੁਕਟਾਂ ਤੇ ਰੂਹ ਦੀ ਕਿਰਨ ਵੱਜੀ ਪਈ ਹੈ,
 ਹਾਲੇ ਰੂਹ ਨੇ ਕੁਲ ਸਰੀਰ ਹੋਵਣਾ, ਚਮਕਣਾ ।
 ਹਾਲੇ ਸਹਿਜ ਯੋਗੀ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਨੇ ਲੱਸਣਾ,
 ਤ੍ਰੈ-ਮੂਰਤੀ ਕੱਲ੍ਹੁ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ,
 ਅੱਜ ਹੁਣੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਕੱਲ੍ਹੁ ਨੇ ਆਵਣਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੇ,
 ਐਲੀਫੈਂਟਾ ਤੇ ਇਲੰਗਾ ਥੀਂ ਨਿਕਲ ਹਰ ਗਗਨ ਚਮਕਣਾ !

ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਖਦੇ :

ਮੇਰੀ “ਰੱਬੀ ਯਾਦ” ਦਾ, ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ, ਇਹਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ,
 ਕੋਮਲ ਉਨਰਾਂ ਦਾ, ਨਵੇਂ ਹੜ੍ਹ ਵਗਣੇ,
 ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਲੰਮੀ ਸਾਂਈਂ ਹੱਥ ਦੀ ਘਾੜ ਚਲਦੀ,
 ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਚੱਲਣਾ, ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਚੱਲਣਾ, ਮਨ ਨੇ ਚੱਲਣਾ, ਸਹਿਜ-ਛੁਲ ਦਿਲ
 ਵਿਚ, ਅੱਖ ਵਿਚ, ਸਿਰ ਵਿਚ ਵਸਣਾ !
 ਮੈਂ ਘੜੇ, ਮੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ, ਜਿਵੇਂ ਸੁੰਦਰੀ ਵੇਖੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਰਸੀ, ਮੱਤੀ
 ਆਪਣੇ ਸੁਹਣੱਪ ਦੀ,
 ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ ? ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾਂਹ ਮੈਨੂੰ
 ਰਸਤਾ ਆਪ ਸਦਾ ਦੱਸਦਾ ਟੁਰੇਗਾ ਮੇਰਾ ਕਿਰਤ ਉਨਰ ਦਾ,
 ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਸੱਚੀ ਦੱਸਣ ਦਾ,
 ਬਾਕੀ “ਹਉਮੈ ਝੱਖੜ” ਜਾਣ ਸਿਖਾ ਮਾਰਿਆ !

ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ, ਕਾਦਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਚੁੰਮਦਾ, ਪਾਣੀਆਂ ਥੀਂ, ਹਵਾਵਾਂ ਥੀਂ,
 ਤ੍ਰੈਲਾਂ ਥੀਂ, ਛੁੱਲਾਂ ਥੀਂ ਵਧ, ਛਿਣ ਪਲ ਛਾਈ ਮਾਈ, ਹੋਣ ਵਾਲਾ

ਬੁਦਬੁਦਾ, ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕਰੋ ਇਸ ਬੁਦਬੁਦੇ ਨੂੰ ਅਮਰ, ਇਕ ਕਿਰਨ ਜਿਹੀ ਵਿਚ
ਪਰੋ ਕੇ, ਜੋਤ ਆਪਣੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ-ਦਿਲ ਬਾਲਣੀ,
ਨਿਰਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਮ-ਲੋਅ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ, ਬਾਹਰੋਂ
ਦਿੱਸਦਾ ਭਖਾ ਹੈ ।

ਪਿਆਰੀ 'ਸਿੱਖ—ਮੈਂ' ਹੋਈ ਕਰਤਾਰ ਦੀ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਘੜਨਹਾਰ ਦੇ, ਹਥੌੜੇ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਸੱਟ ਦੀ ਸਦ ਨੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਚੁਣੇ ਇਕ ਸ਼ੋਖ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਸ਼ੋਖੀ ਸ਼ੋਖੀ ਭਖਨੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਦੇ ਬੁਰਸ਼ ਦੀ ਖਿੱਚੀ ਲਕੀਰ ਨੀ, ਛਕੀਰ ਨੀ,
ਮੈਂ ਉਸੀ ਲਕੀਰ ਦੀ ਝਰੀਟ ਦੀ ਕੇਮਲ, ਕੇਮਲ, ਛਿਪੀ, ਛਿਪੀ ਨਿੱਕੀ,
ਨਿੱਕੀ ਪੀੜ ਨੀ,
ਮੈਂ ਉਹਦੀਆਂ ਮੌਜ਼ਾਂ ਤੌਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜ, ਮੁੜ ਜੁੜੀ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਚੱਕਰਾਂ ਥੀਂ ਨਿਕਲੀ, ਸਿਰ ਚੱਕੀ, ਤਾਰ-ਖਿੱਚੀ ਫੁੱਲ ਦੀ
ਸੁਹਜ ਦਾ ਮਾਣ ਨੀ;

■ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੀਤ ਹਾਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਕੰਬਦਾ, ਖੜਾ ਬੱਗਰਾਂਦਾ ਮਧਯ ਅਸਮਾਨ ਨੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਲਟਕਦੀ ਛਬੀ ਦਿਲ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨੀ, ਮੈਂ ਤੱਕਦੀ, ਹੱਸਦੀ,
ਪਿਆਰ ਦੀ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਾਂਦੀ ਉਹੋ ਪਿਆਰ ਨੀ !

ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਦਰ ਦੀ ਲੇਟੀ, ਲੇਟੀ ਮੁਹਾਰ ਨੀ, ਲੇਟੀ, ਵਿਛੀ ਵਾਂਗ ਵਿਛੀਆਂ
ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਦਰ ਦੀ ਖਾਲੀ ਦਿਲ ਖੁਲਾਣ ਜਿਹੀ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀ ਬਾਹਾਂ
ਅੱਡੀਆਂ ਸਦਾ ਖੜੀ ਅੱਡੀਆਂ, ਭਾਰ, ਭਰਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਸਾਰਾ ਵਿਰ ਪਾ
ਆਪਣੀ ਜੱਫੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਕਦੀ, ਰੱਬ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਵਸੀ ਨੀ !

ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਰੌਸ਼ਨੀ, ਜੀ ਆਉ, ਜੀ ਆਉ ਆਖਦੀ,
 ਵਿਹੜੇ ਉਹਦੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਰਸ ਹਾਂ,
 ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਲੱਖ ਗਹਿਮ ਗਹਿਮ ਹਾਂ, ਗਹਿਣੇ ਪਾਈ, ਸਜੀ
 ਧਜੀ, ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ, ਲਾੜੀ—ਸੁਹਣੱਪ ਹਾਂ, ਭੀੜਾਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ
 ਵਿਚ ਫਸੀ ਖੜੀ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਨਵੀਂ ਜਵਾਨੀ ਚੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਦੇ
 ਮੇਡੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਕੱਜਿਆ !

ਆ ਤੱਕ ਨਿਰਕਾਰੀ ਜੋਤ ਜਿਹੜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਗਾਈ ਆਹ !
 ਉਹ ਧੂਰ ਅੰਦਰ, ਦਿਲ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ, ਨੀਂਕੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਲ ਰੰਗ
 ਮਸਤ ਲਹਿਰਾਂ 'ਤੇ ਜਗਦੀ
 ਸੂਰਜ ਰੋਜ਼ ਨਿਕਲਦਾ, ਇਹ ਉਹਦਾ ਘਰ ਹੈ !
 ਦੇਵੀ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਅਦ੍ਰਿਸ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਲੈਣ ਆਉਂਦੇ,
 ਦੇਖ, ਦੇਖ, ਉਸ ਜੋਤ ਨਾਲ, ਛੁਹ ਜੀਵੀ, ਛੁਹ ਪੀਵੀ, ਛੁਹ ਥੀਵੀ, ਮੈਂ
 ਇਕ ਜੋਤ ਹਾਂ !
 ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਜਗੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰਦੀ, ਜੋਤਾਂ ਜਗਦੀਆਂ
 ਤੱਕਦੀ, ਜਗਾਂਦੀ, ਹੱਸਦੀ, ਖੇਡਦੀ,
 ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ, ਬਉਰਾਨੀ ਜੀ, ਰਾਣੀ ਮੈਂ !

ਮੰਜਲ ਅਪਤਿਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਮੰਜਲ

ਸੁਹਣੱਪ ਦੇ ਸੁਹਣੇ ਹੋਣ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾਂਹ,
 ਸੁਹਣੇ ਸਦਾ ਹੋਰ ਸੁਹਣੇ ਹੁੰਦੇ,
 ਜਵਾਨੀ ਸਦਾ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੀ,
 ਰਸ ਰਸੀਂਦਾ, ਇਹੋ ਤਾਂ ਜਪ ਦਾ ਜਪਣਾ,

ਮੰਜਲ ਮੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾਂਹ,
 ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਨਿਖਰਦੀ, ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਵਾਂ, ਸਵਾਦ ਨਵਾਂ, ਦੀਦਾਰ ਨਵਾਂ,
 ਨਵਾਂ ਹੋਵਦਾ,
 ਮੰਜਲ ਤਾਂ ਮੋਇਆਂ ਦੀ ਮੁੱਕਦੀ,
 ਜੀਂਦਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸਦਾ ਤੁਰਦੀ,
 ਤੁਰਨ ਤਾਂ ਸਵਾਦ ਹੈ,
 ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਸੀਜਣਾ, ਰੀਝਣਾ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਰਸੀਣਾ, ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਸਫਰ ਬਸ
 ਪਿਆਰ ਹੈ ।

ਘਰ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ, ਮੰਜਲ ਦਾ ਅਪੜਨਾ,
 ਮੰਜਲ ਇਉਂ ਅਪੜਿਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਮੰਜਲ ਸਵਾਦਲੀ,
 ਟੁਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਖਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਲੇ
 ਘਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਥੀ ਦੂਰ ਹਨ,
 ਦਰ ਮਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਤੌਖਲਾ ।

ਘਰ ਵਾਲੀਆਂ, ਸਾਈਆਂ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਸੋਹਣੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ,
 ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਛਤਹਿ ਗਜਾਉਂਦੀਆਂ ।
 ਹੱਸਦੀਆਂ ਖੇਡਦੀਆਂ, ਪੀਂਘਾਂ ਝੂਟਦੀਆਂ, ਸਭ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕੰਤ ਮਿਲਵੜੀਆਂ ।

ਗੱਡਰੀਏ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ,
 ਮੰਜਲ 'ਤੇ ਅਪੜਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ,
 ਚਿੱਟੀਆਂ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਇਹ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ,
 ਪਹਾੜਾਂ ਹੇਠ ਭਾਵੇਂ ਵਿਚ ਵਾਦੀਆਂ,
 ਭੇਡਾਂ ਫਿਰਨ ਚਰਦੀਆਂ, ਫਿਰਦੀਆਂ,
 ਸਾਵੇ ਘਾਹ ਉਤੇ, ਸਿਰ ਨੀਵੇਂ ਕੀਤੇ,
 ਆਪ ਮੁਹਾਰੀਆਂ, ਦੌੜਦੀਆਂ,
 ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰ ਲੱਗੇ, ਮੁਸ਼ਕਦੀਆਂ

ਸੱਦ ਪਵੇ, ਦੌੜਦੀਆਂ, ਆਉਂਦੀਆਂ, “ਪਾਣੀ ਘਾਹ ਮੁਤੈ ਨੇ”
ਝਰਮਟ ਪਾਣ ਵਾਂਗ ਪਰੀਆਂ,
ਗੱਡਰੀਏ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ,
‘ਮੈਂ’ ‘ਮੈਂ’ ਕਰਦੀਆਂ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਤੇ ਬੱਚੀਆਂ !
ਵਾਹ ! ਕਿਹੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ! ਸੁਹਣੀਆਂ !

ਰੱਬ ਨੂੰ ਅੰਕੜ ਬਣੀ ਆਣ ਇਕ ਦਿਨ

੧

ਠੀਕ ! ਫਲਸਫਾ ਵੀ ਕਦੀ ਇਕ ਉਨਰ ਸੀ,
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰਟ ਨੂੰ ਬਿਨ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਜੀਉਣ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਖੂਆਂ ਫਲਸਫਾ
ਮੁੜ ਕਰ ਮਾਰਨਾ,
ਆਰਟ ਨੂੰ ਖੜ ਕਿਸੇ ਭੈੜੀ ਜਿਹੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕਰ ਫੂਕਣਾ,
ਇੰਜ ਹੋਣਾ ਸੀ—ਸੱਚੀਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ :

ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਸੁਹਣੱਪ ਬਣਾ ਸਾਰੀ ਰੱਖੀ ਇਕ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬੁੱਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ
ਮਤੇ ਦੇਖ ਅਨੰਤ ਨਾਨਤ੍ਰ ਨੂੰ ਬੁੱਤ ਜਾਗੇ ਜਿੰਦ ਹੋ,
ਪਰ ਬੁੱਤ ਹਾਲੇ ਨਿਰਜਿਦ ਸੀ,
ਰੱਬ ਵੇਖਿਆ—ਨ ਆਰਟ, ਨ ਫਲਸਫਾ,
ਨ ਇਲਮ, ਨ ਬੇ-ਇਲਮੀ,
ਨ ਰਾਗ, ਨ ਰੰਗ, ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਢੇਲੇ ਦੇ
ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਜਿੰਦ-ਸੱਟ ਮਾਰਦੀ,
ਰੱਬ ਨੂੰ ਅੰਕੜ ਇਹ ਬਣੀ ਸੀ, ਤਦ ਮੁੜ ਸਿਖਿਆ ਰੱਬ ਆਪ ਲਈ,
ਇਸ ਥੋਂ ਤੰਗ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ, ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਬੁੱਤ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ, ਅੰਦਰ ਧੁਰ
ਵੱਡਿਆ, ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਝੁਣਦਾ।

੬੯

ਖਾ ਝੰਝੂੜਾ ਜਾਗਿਆ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ,
 ਨੂਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ, ਚਮਕਦਾ।
 ਤੇ ਜਦ ਜਾਗਿਆ ਬੁੱਤ ਮਿੱਟੀ ਦਾ,
 ਸ਼ਾਦਿਆਨੇ ਚੌਹਾਂ ਕੁੰਟਾਂ ਤੇ ਵੱਜੇ,
 ਤੇ ਵੱਜੀਆਂ ਲੱਖ ਢੁੰਬਕ ਢੇਰੀਆਂ,
 ਗਗਨ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਹੋ ਵਗੇ, ਬਰਖਾ ਹੋਈ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੀਆਂ,
 ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਜੱਗ ਪਰਣ ਹੋਇਆ, ਸੰਖ ਵੱਜੇ,
 ਦਮਾਮਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟ ਲੱਗੀ,
 ਸਭ ਸਾਜ਼ ਆਣ ਹੋਏ ਇਕ ਸੁਰ,
 ਜਗਤ ਸਾਰਾ ਪਿਆਰ-ਰਾਗ ਜਾਗਿਆ,
 ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਆਖਿਆ :
 ਇਸ ਜੀਉਂਦੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਮੇਰੇ,
 ਜੀਉਂਦਾ ਬਸ ਰੱਖਣ ਲਈ
 ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦਾ, ਤੇ ਮਨ ਦਾ ਸਾਜ਼, ਰੰਗ-ਰਾਜ ਬਖਸ਼ਿਆ।

੨

ਸੋ ਤਦ ਥੀ ਜੀਉਂਦੇ ਲਈ
 ਸਭ ਆਰਟ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਹੈ,
 "ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗ" ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ।

ਪਰ ਮਤੇ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਵੱਜੇ !

ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਸਾਧਨ, ਤਪ,
 ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਰਾਗ, ਰੰਗ,
 ਨਾਚ, ਮੁਜਰਾ, ਨਟੀ, ਨਾਟਕ,
 ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਗਾਇਣ,
 ਬੁੱਤ-ਪੂਜਾ, ਰੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ,

ਮੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋਖਨਾ,
 ਆਰਟ, ਯੋਗ, ਫਲਸਫਾ :
 ਇਹ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੱਖ ਦੇਣ, ਬੋਲੇ ਨੇ ਕੰਨ ਦੇਣ,
 ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਦੇਣ, ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ।

ਇਹ ਸਭ ਵਸਤੂ ਹਨ,
 ਨਹੀਂ, ਸਾਮੱਗਰੀ,
 ਜਿਹੜੀ ਰੱਬ ਨੇ ਬਖਸ਼ੀ,
 ਰੱਬੀ ਤਾਰ ਵਿਚ ਲਟਕਦੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ,
 ਆਵੇਸ਼ ਦੀ ਨੈਣ ਨੂੰ,
 ਸੱਜੀ ਰੱਬ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ,
 ਬੰਦਾ ਐਵੇਂ ਮਰਦਾ, ਲਾਲਸਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ,
 ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਭ ਇਹ ਦੁਖ ਹੈ, ਮੌਤ ਹੈ,
 ਰੱਬ ਦੀ ਸਭ ਇਹ ਸੁਖ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਸਵਤੰਤ੍ਰਤਾ,
 ਇਹ ਬੇਤਰਸ ਜਿਹਾ ਸੂਖਮ ਕੋਈ ਭੇਤ ਹੈ,
 ਮਨ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ !

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ ਦੀ ਚੁੱਪ ਕੂਕਦੀ

੧

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ, ਨਿਰਾ, ਨਿਰੋਲ, ਨਿਰਮਲ, ਸਫਟਕਮਣੀ ਵਰਗਾ, ਰੱਬੀ
 ਆਵੇਸ਼ ਹੈ ।

ਸੁਨੇਹੇ ਚਮਕਣ ਦਮ ਬਦਮ ਇਥੇ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪਿਆਰ ਦੇ,

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕਰਤਾਰੀ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ, ਸੁੱਟੇ ਬਾਹਰ ਅਨੰਤ ਅਕਾਸ਼ ਉੜੋ,
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਾਲ, ਲਾਲ, ਅੰਦਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਦਾ,
 ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਇਉਂ ਖੜਾ ਸਾਹਮਣੇ, ਨਕੋ-ਨਕ ਭਰਿਆ, ਰਸ ਦਾ ਕੇਵਲ
 ਕਟੋਰਾ ।

ਮੈਂ ਆਪ ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਹਣੱਪ ਵਿਚ,
 ਛੁੱਲ—ਵੇਲ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਝੂਮਦਾ, ਰਸ-ਕ੍ਰੇਲ ਭੁਹਲਦਾ, ਨੈਣਾਂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ
 ਕਿਸੇ ਦੇ ਗਈਆਂ ਗੱਡੀਆਂ,
 ਮੈਂ ਲਾਲ ਭਖ ਭਖ ਕਰਦਾ ਝੂੜੂ ਝੂੜੂ ਕੀਤੀ ਨਦਰ ਹਾਂ ।
 ਮੈਂ ਵਗਦਾ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰ ਹਾਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਹੱਸਦਾ ਮੇਰੀ ਡੂੰਘੀ, ਡੂੰਘੀ ਛਾਤੀ
 ਵਿਚ, ਮੈਂ ਇਕ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਉਛਾਲਦਾ ।

ਧਿਆਨ ਦੀ ਸੁਹਣੱਪ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੈਣ ਖੋਲ ਵੇਖਦਾਂ ਮੇਰੇ ਨੈਣ ਉਹ ਛੁੱਲ ਦੋ
 ਬਨਫਸਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਰਸਮੀ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ।

ਬਣਨ, ਹੋਣ, ਜੀਣ ਦਾ ਕਰਿਸਮਾ,
 ਥੀਣ ਅਥੀਣ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਰੱਬ-ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ,
 ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਹੋ ਵੇਖਦਾ,
 ਜਿਹੜਾ ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਵੀ ਸਦਾ ਲੁਕਿਆ ।

੨

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ ਪੁੱਛਦਾ :

ਦਸ ਖਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ।
 ਤੂ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨਾਂ ਹੈਂ ?
 ਮਨੁੱਖਤਾ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਆਈ ਤੇਰੇ ਵਿਚ
 ਉਹ ਕੀ ਦੇਖਣਾ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਨੈਣ ਤੱਕਦੇ,

ਦਸ ਖਾਂ ਤੂ ਜੇ ਬੰਦਾ ਆਜਾਦ ਹੈ? ?
 ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ ਡੁਪਿਆ? ?
 ਤੈਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ? ?
 ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਦੱਸੀ, ?
 ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਸਵਾਲ ਸਾਰੇ ਬੰਦ ਪੈਂਦੇ,
 ਰਸ ਚੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਥੀ, ?
 ਨੈਣਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਪੈਰਾਂ ਰਾਹੀਂ, ?
 ਤੇ ਮੁੜ ਪੁੱਛ ਕੇ ਹੋਠਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ ਮੁਹਰ ਵੱਜਦੀ! ?
 ਦੇਖੀਂ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਨ ਛੇੜੀਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਛਿੜ ਆਪੇ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਛੇੜਦੀਆਂ,
 ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜੀ—ਪੇਟ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ।

ਦੇਖਣਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ,
 ਦਿਖਾ, ਜਿਹੜਾ ਤੂ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ
 ਤੈਰੇ ਵਿਚ ਦੇਖ ਅਸੀਂ ਮੰਨੀਏ? ?

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ ਆਖਦਾ :

ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਬਲਦੇ ਦੀਵੇ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹਾਂ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖਲੋ
 ਜਲੈ ਵੇਖਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਹੈ ਨਹੀਂ !
 ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਆਪ ਪਛਾਣ ਨ ਸਕਦਾ,
 ਪਤਾ, ਕੌਣ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹੈ ?
 ਆਪ ਲਿਖ, ਮੈਂ ਆਪ ਵਾਚਦਾ,
 ਆਵੇਸ਼ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ?
 ਉਹ ਲਿਖਦਾ, ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ।

ਮੈਂ ਉਹ ਆਵੇਸ਼ ਹਾਂ,
 ਗਾਉਂਦਾ ਆਉਂਦਾ,
 ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗੱਤ ਰੋਕਦਾ,

ਵਜਾਏ ਉਹ 'ਆਸਾ' ਵੱਜੇ 'ਸੁਹਣੀ',
 ਮੁੜ ਵਜਾਏ 'ਆਸਾ' ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਜੇ 'ਸੁਹਣੀ'।
 ਮੈਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਬੁਰਸ਼ ਆਪ ਫੜਦਾ, ਰੰਗ ਮੈਂ ਘੋਲਦਾ, ਮੇਲਦਾ,
 ਅਸਲ ਚਿੱਤਰ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਆਏ ਖਿੱਚ ਕੇ ਗਏ ਹੁਣੇ
 ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਆਖੇ ਮੈਂ ਖਿੱਚਿਆ !

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ ਆਖਦਾ :
 ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ,

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸ੍ਰੈਤੰਤ੍ਰਤਾ,
 ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੇਰੀ ਪੂਰਾ ਭਰਿਆ ਰਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਚਖਾਉਂਦਾ,
 ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੇਰੀ ਖੁੱਸੇ,
 ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਟੁੱਟਦੇ,
 ਅੰਗ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ,
 ਗੁਰੂ ਛਰਮਾਉਂਦਾ।

ਉਹ ਫੁੱਲ ਭਾਵੇਂ ਡੰਡੀ-ਜਕੜਿਆ,
 ਪੂਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤ੍ਰੇਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਬੋਲ ਨ ਸਕਦਾ,
 ਦੂਆ ਫੰਫ ਖਲਿਆਰ ਉੱਡਿਆ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸੁੱਕ ਕੇ ਢੱਠਾ ਭੋਂ 'ਤੇ,
 ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋਇਆ।

ਮੋਇਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਸ ਚੱਖਣਾ ?
 ਰਸ ਭਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਿਸ ਜੰਜੀਰਾਂ ਘੱਤਣੀਆਂ।

ਕਿਰਤ-ਉਨਰ ਆਖਦਾ :
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁੱਤਾਂ ਸੁੱਤਾਂ ਨੂੰ
 ਮਤੇ ਕਿਸੀ ਦੇ ਚਰਨ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਉਹਦੇ ਚਰਨ ਹੋਣ,

ਜਿਹਦੀ ਤਲਾਸ ਮਾਰਦੀ,
 ਖਾਲੀ ਪੁਲਾੜਾਂ ਨੂੰ ਫਾੜ ਫਾੜ,
 ਅੱਖਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਾਂਦੀ,
 ਤੇ ਫੜਾ ਫੜਾ ਮੁੜ, ਮੁੜ ਹੱਸਦੀ,
 ਹੋਣੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣੀ,
 ਖਿਚਕਿਲੀ ਮਚਾਊਂਦੀ, ਮਜਾਖਾਂ ਕਰਦੀ !
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਨੀਝ ਲਾ,
 ਮਤੇ ਬੇ-ਪਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਦੇ ਉੱਠੇ,
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੀ, ਮਿੱਠੀ ਤਾਨ ਦੀ ਹਵਾਈ ਲਚਕ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ।

ਸੁਰਤਿ ਤੇ ਹੁੰਕਾਰ

(Consciousness and Ego)

੧

ਮੈਂ ਸੱਚੀਂ, ਬਾਲਦੀ 'ਮੈਂ' ਵਾਂਗ,
 ਆਪਾ ਭੁੱਲੀ ਵਿਚਰਦੀ,
 ਬਲ ਮਰਦਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਤਦ ਹੀ,
 ਜਦ ਉਹ ਮੈਂ-ਪੁਣਾਂ, ਮੈਂ-ਹੋਣਾ ਵਿਸਰਦੀ,
 ਬੇਹੋਸ਼ ਜਿਹੀ 'ਮੈਂ' ਪੂਰੀ ਹੋਸ਼ ਵਾਲੀ,
 ਸੁੱਤੀ, ਸੁੱਤੀ ਮੈਂ, ਠੀਕ ਤਾਂ ਜਾਗਦੀ ।

ਜਿਸਮ ਜਿਵੇਂ ਨੀਂਦਰ ਪਾਲਦੀ,
 ਤਿਵੇਂ ਮੈਂ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਇਕ ਰਸੀਲੀ ਅਸਚਰਜਤਾ,

ਨੈਣ ਅੱਧੇ ਮੀਟੇ, ਅੱਧੇ ਲਗਨ ਜਾਂ ਰਸ ਭਾਰੇ ਛੱਪਰਾਂ ਹੇਠ ਹੇਠ, ਆਪਣਿਆ,
ਅੱਧੇ ਜਾਂ ਲੱਗਦੇ ਗਗਨਾਂ ਹੇਠ, ਹੇਠ ਉਸ ਦਿਆਂ ।

ਇਕ ਸੁਖ ਦੀ ਲਾਟ ਨਿਕਲਦੀ,
ਉਰਧ-ਕਮਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ,
ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਕੀਰ-ਪਾਰਖੀ,
ਅੱਧ-ਮੀਟੀ ਅੱਖ, ਧਿਆਨ
ਸਥਿੱਤ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪਛਾਣਦੇ ।

ਅਨੰਦ-ਸਾਗਰ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਕਿੰਗਰੀਆਂ 'ਤੇ ਵੱਜਦਾ,
ਕੰਵਲ ਸਾਰੇ ਖਿਲਦੇ, ਤਰਦੇ, ਹੱਸਦੇ,
ਧਿਆਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ—ਸਰਵੱਗਯਤਾ,
ਮਸਤੀ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਲਾਲੀਆਂ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਤਰਦੀਆਂ ।

ਰੌਣਕ ਅੰਦਰ ਦੀ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੋੜਦੀ,
ਦਿਲ ਜੋੜਦੀ, ਸੁਹਣੱਪ ਖੁਲ੍ਹੀ ਫਿਰਦੀ,
ਇਹ ਬੱਝਣ ਕਲੀ—ਅੱਧਖਿੜੀ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਇਹ ਸਰਮਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ
ਰਹੱਸ ਜੀਣ, ਥੀਣ ਦਾ ।

ਭਰੀਆਂ ਨਕੋ-ਨਕ ਮੇਰੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਟੋਰੀਆਂ,
ਤੇ ਸੁਹਣੱਪ ਵਸੇ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਮੀਂਹ ਹੋ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ।

ਅੱਧੇ ਮੀਟੇ ਨੈਣ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ,
ਤਾਰੀਆਂ ਲੈਣ ਉਹ ਸੁਕਰ ਸੁਕਰ ਕਰਦੀਆਂ, ਮਿਹਰ ਦੀਆਂ ਛਹਿਬਰਾਂ ।
ਤੇ ਖਿੱਚਦਾ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ, ਨਾਲ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਡੋਰੀਆਂ ।
ਖਿੱਚੇ ਨੈਣਾਂ ਥੀਂ ਸਵਾਦ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਪਕਦਾ,
ਸੁਰਤਿ ਮੰਗਦੀ, ਉੱਠਦੀ, ਸਿੱਧੀ ਹੁੰਦੀ,
ਚੁੰਮਦੀ ਚਰਨ ਸੁਹਣੇ ਸੁਹਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ।

ਸੁਰਤਿ ਇਸ ਖਿੱਚੇ ਖਿੱਚੇ ਸਵਾਦ ਵਿਚ,

ਸ੍ਰੈ-ਸਿੰਘਾਸਨ ਬੈਠੀ, ਲਹਿਰ ਦੀ,

ਅੱਧ-ਮੀਟੇ ਨੈਣ ਇਹ

ਖਿਚੀ, ਖਿਚੀਂਦੀ ਤਰਬ ਦੀ ਤਾਨ ਜਿਹੀ,

ਇਹ ਤਾਰ ਰਬਾਬ ਦੀ,

ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਾਂਈਂ ਕੱਸਦਾ,

ਮੁੜ ਮੁੜ ਕਸੀਂਦੀ, ਕੰਬਦੀ,

ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਸਵਾਸ ਛੇੜਨ,

ਦਿਨ ਰਾਤ ਗਾਂਦੀ ਅੱਠ ਪਹਿਰੀ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਇਹ,

ਇਹ ਨਸੀਲੀ, ਰੰਗੀਲੀ, ਭੁੱਲੀ, ਭੁੱਲੀ ਸੂਪਨ-ਫੁੱਲ ਕੱਜੀ ਕੱਜੀ ਸੁਰਤਿ ਇਹ,^੧

ਬੱਝੀ ਬੱਝੀ, ਖਿੜੀ ਖਿੜੀ, ਹਰੀ, ਹਰੀ, ਰਸੀਲੀ, ਸੁਰਤਿ ਇਹ,

ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਣਗਉਲੀ ਜਿਹੀ, ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ, ਰੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਇਹ 'ਸਾਧ-ਮੈਂ' ਪਿਆਰੀ,

ਚਰ, ਅਚਰ ਵੇਖ ਖੁਸ਼ਦੇ ।

ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਦੇ ਸਿੰਫ ਇਹਦੀ ਨੰਗੀ-ਪਿੱਠ ਖੁਰਕਦੇ,

ਚਿੜੀਆਂ ਇਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਥੀਂ ਰਸ-ਬੂੰਦਾਂ ਟਪਕਦੀਆਂ, ਪੀ, ਪੀ,

ਰੱਜਦੀਆਂ, ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਚੱਕਦੀਆਂ ਤੱਕਦੀਆਂ ਘੁੱਟ, ਘੁੱਟ ਭਰਦੀਆਂ,

ਸਵਾਦ ਦੇ, ਲਿਓ ਭਰਥਰੀ ਜੀ ਵੀ ਆਖਦੇ :

ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਧਮੀਟੀ ਅੱਖ ਵਾਲੀ ਸੁਹਣੀ ਰਾਣੀ ਨੂੰ,

ਸਭ ਥਾਂ, ਸਭ ਚਾਅ, ਸਭ ਰਸ ਸਤਿਕਾਰਦੇ,

ਚੁਗਿਰਦੀ ਚਲਦਾ ਇਹਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕ ਠੰਢ ਦਾ
 ਇਹ ਰਾਣੀ ਟੁਰਦੀ ਸੁਖ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪਾਂਵਦੀ,
 ਇਹਦੀ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਉਲਾਰ ਥੀਂ ਰਸ-ਬੂੰਦਾਂ ਢਹਿੰਦੀਆਂ,
 ਇਹਦੀ ਹੰਸ-ਚਾਲ, ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਮਾਰ ਚੱਲਦੀ !

ਬੁੱਧ-ਵੇਲੇ ਦੀ ਉਨਰ ਦੀ ਅੱਖ ਇਹ,
 ਨਿਰਵਾਨ ਸੁਖ ਪਾਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੱਖ,
 ਇਹ ਮੈਂ ਦਾ 'ਅਮੈਂ' ਜਿਹਾ ਸੱਚਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ।

ਇੱਥੇ 'ਮੈਂ' 'ਮੈਂ' ਨ ਸੋਭਦੀ,
 ਇੱਥੇ 'ਮੈਂ' 'ਮੈਂ' ਨੂੰ ਨਾ ਪਾਲਦੀ,
 ਮੈਂ ਬੱਸ ਇਕ ਮੌਜ ਅਕਹਿ ਅਨੰਦ ਦੀ, ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਰਵੀ, ਰੁਮਕੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ 'ਤੇ,
 ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਬੱਝੇ ਖੜੇ ਅਧਮੀਟੀ ਅੱਖ ਵਿਚ !
 ਅਨੰਤ ਜੋ, ਅਨੰਤ 'ਹੈ', ਅਨੰਤ ਰਸ ਇਥੇ ਸਖੋਪਤ ਰਸ ਮਾਣਦਾ,
 ਬਲਵਾਨ ਰੱਬ ਸਾਰਾ ਬੇਅੰਤ, ਬੇਨਿਆਜ਼ ਪਿਆਰਾ, ਇਸ ਅਧਿੜੇ ਫੁੱਲ ਦੀ
 ਗੋਂਦ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸਮਾਉਂਦਾ !

8

ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਗਾਣਾ,
 ਹੈ ਕਮਜ਼ੀਰ ਕਰਨਾ ਬਲਵਾਨ ਨੂੰ,
 ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਸ਼ੇਰ ਤੂੰ,
 ਇਹ ਟੇਕ ਕੱਖ ਦੀ ।

ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਉਠਾਣਾ ਇਸ ਨੂੰ,
 ਨਿੱਕੇ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ,
 ਮਾਰ, ਮਾਰ, ਕੀ ਸੁਰਤਿ ਪਲਦੀ ?

ਹੰਕਾਰ ਪਲਦਾ, ਮੋਟਾ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਂਗ,
ਬੱਕਰਾ ਕਾਲਾ ਠੀਕ ਇਹ ਜੰਮਦਾ !

ਸੁਰਤਿ ਤਾਂ ਗੁਲਾਬ ਦੀ, ਸੁਬਕ ਕਹਿਰ ਦੀ, ਹੱਸਦੀ ਆਂਦੀ, ਹੱਸਦੀ ਜਾਂਦੀ
ਢਹਿੰਦੀ ਵੀ ਸੁਗੰਧ ਖਿਲਾਰਦੀ,
ਰੱਤ ਪੀਣੀ, ਮਾਸ ਖਾਣੀ ਚੀਤੇ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਨੇ, ਕੀ ਪਿਆਰ ਸੁਗੰਧ ਪਛਾਣਨੀ,
ਹਾਂ ਸੁਰਤਿ ਤਲਵਾਰ ਹੈ, ਬਿਜਲੀ ਹੈ, ਬੱਝੀ ਕਿਸੀ ਹੁਕਮ ਦੀ,

ਪੱਕੀ ਰਬੀਲੀ, ਤਸੀਝੀ, ਕਿਸੀ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ, ਲੈ,
ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇਣੇ,
ਇਹ ਨਿਗੁਰੀ ਬੱਸ ਚਾਲ ਹੈ ।

ਜੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਖੜਾ ਹੈ ਸੁਰਮਾਂ,
ਸਿਦਕ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦਰ ਸੈਣਾਂ ਬੱਸ ਕਮਾਲ ਹੈ,
ਝੋਲ ਰੱਬ ਅੱਡਦਾ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ,
ਇਹ ਬਾਲ-ਸੁਰਤਿ ਦੁੱਧ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀਓਂ ਪਿਲਾ ਪਿਲਾ ਪਾਲਦਾ,
ਸੁਰਤਿ ਪੱਲਦੀ ਸਦੀਆਂ ਲੰਮਾ, ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰ, ਖਾ, ਖਾ,
ਨਿਰੀ ਗੀਤ ਦੀ ਫੁੰਕਾਰ ਕੀ ਸੰਵਾਰਦੀ ?

ਸੁੱਤਿਆ ਸੁੱਤਿਆਂ ਆਵੇਸ਼ ਕੌਈ ਬੱਸ ਬਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਨਿਤਸੇ' ਤੇ
'ਇਕਬਾਲ' ਵੰਗਾਰਦਾ, ਆਪਣੇ ਕੀ ਵੱਸ ਹੈ, ਸੁੱਕੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ,
ਸੁਰਤਿ ਸੁੱਤੀ ਵਿਚ ਆਵੇਸ਼ ਆਵੇ,
ਇਹਦਾ ਹੜ੍ਹ, ਕੌਣ ਬੰਮੁਦਾ ? ਕਦੀ ਕਦੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਸੁੱਤੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ
ਬਲ-ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ !

ਫਰਾਸ ਦੀ ਕੰਵਾਰੀ ਆਰਲੀਨ ਦੇ ਆਵੇਸ਼ ਵਾਂਗ,
ਭੇਡਾਂ ਚਰਾਂਦੀ ਪੇਂਡੂ-ਕੁੜੀ, ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ ਸੁਬਕ ਜਿਹੀ ਪੁਤਲੀ,

ਪੈਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀ, ਰੱਬ, ਰੱਬ ਕਰਦੀ,
 ਸੁੱਤੀ, ਸੁੱਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ—ਉੱਠ ਕਾਕੀ ! ਫੜ ਤਲਵਾਰ, ਬੀਰ ਤੂੰ,
 ਲੈ ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਮੈਂ ਦਿੰਦਾ, ਫੜ, ਜਾ, ਕੱਪੜੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਪਾ ਤੂੰ !
 ਮਾਰ ਵੈਰੀ, ਧਰ ਪਿਛੇ, ਮਰ ਜਾਹ ਤੂੰ ਫਰਾਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅੰਕੜ ਥੀ-
 ਬਚਾ ਤੂੰ !

ਉੱਠੀ ਡਰਦੀ, ਡਰਦੀ,
 ਗਈ, ਕੜਕੀ ਵਾਂਗ ਲੱਖਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ,
 ਛੌਜਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਫਰਾਸ ਦੀਆਂ,
 ਤੇ ਗਈ ਲੜਦੀ ਫਤਹਿ ਗਜਾਂਦੀ ।

ਸਰੀਰ ਲੋਕਾਂ ਭੁੰਨਿਆਂ ਅੱਗ ਵਿਚ,
 ਆਖਿਆ—ਇਹ ਜਾਦੂਗਰਨੀ,
 ਪਰ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਵਿਚ, ਇਕੋ ਉਹੋ ਲਾਟ ਬਲਦੀ ਬਾਕੀ ਘੜ ਅੱਗਾਂ
 ਹਿਸੀਆਂ (ਬੁਝੀਆਂ) !
 ਫਤਹਿ ਫਤਹਿ, ਗਜਾਂਦੀ ਗਈ ਟੁਰ, ਦੇਸ ਉਸ ਜਿਬੋਂ ਉਹ ਸੱਦ ਆਈ ਸੀ ।

ਸੁਰਤਿ ਇਕੱਲੀ ਨਾਂਹ ਕਦੀ,
 ਹੰਕਾਰ ਸਦਾ ਇਕੱਲਾ,
 ਇਹੋ ਨਿਸਾਨੀ, ਇਹੋ ਛਰਕ,
 ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਰੱਬ ਪਿਆਰੇ, ਅਣਡਿਠੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਉਪਕਾਰੀ,
 ਠੀਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦੇ,
 “ਉਥੇ ਜੋਧ ਮਹਾਂ ਬਲ ਸੂਰ”
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਛਿਆ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ,
 ਸੁਰਤਿ ਕਦੀ ਇਕੱਲੀ ਨਾਂਹ,
 ਇਹ ਭੇਤ ਜਾਣਨਾ :

ਸੁਰਤਿ ਰੱਬ ਦੀ ਜੋਤ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ,
ਹੰਕਾਰ ਭੈੜਾ ਹੈਵਾਨ ਜੰਗਲੀ ।

੫

ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ਼ ਪਛੋਤਾਇਆ,
ਉਪਨਿਖਦਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ—ਮੈਂ ਕੌਣ ਸਮਝੇ ?
ਕਦੀ 'ਗੋਇਟੇ' ਵਰਗੇ, 'ਥੋਰੋ' ਵਰਗੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ,
'ਵ੍ਰਿਟਮੈਨ' ਜਿਹੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਬ੍ਰਹਮ—ਮੈਂ ਜਿਹੀ ਦਾ ਰਸ ਕੋਈ
ਰਤਾ ਕੁ, ਆਉਂਦਾ
ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਦੀਆਂ,
ਮੈਂਇਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਇਹ ਸਿਆਣੇ,
ਉਥੇ ਸੁਰਤਿ ਕਿਥੇ, ਹੰਕਾਰ ਬੋਲਦਾ,
ਉਲਟਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਜੇ, ਹੰਕਾਰ ਚੇਤਦਾ,
ਇਉਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ੇ ਸਾਰੇ,
ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਕਰਨ,
ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ,
ਠੀਕ ਹੈ ! ਇਹ ਮਾਰਨਾ ਹੈ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਵਾਂਗ ਇਕ ਛੌਜ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਕੇ,
ਪਿੱਛਾ ਕੱਟ ਵੈਰੀ ਮਾਰਦੇ,
ਵਧਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦਿਸਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ,
ਇਹ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਵਹਿਮ ਝਾਵਲਾ ।

ਇਹੋ ਵਧਣਾ ਇਕ ਮੌਤ ਹੈ ।

ਪਿਛੇ, ਅੰਦਰ, ਅੰਦਰ ਛਿਪੇ ਲੁਕੇ ਅਨੰਤ ਜੀ ਛੌਜ 'ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ' ਦੀ,
ਉਸ ਨਾਲ, ਨਾਲ, ਕਦਮ, ਕਦਮ, ਦਮ, ਬਦਮ, ਜੁੜ, ਜੁੜ ਰਹਿਣਾ, ਢੁਕ,
ਢੁਕ, ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹਿਣਾ,

੮੧

ਤੇ ਮਾਰਚ ਕਰਨਾ ਪਿੱਛਾ ਸਾਰਾ ਸਾਂਭ ਕੈ,
 ਤਾਂ ਇਸ ਮਾਰਚ ਇਕੱਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰਚ ਕਰਨ ਲੱਖਾਂ ਫੌਜਾਂ ਸੱਚੀ
 ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ,
 ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਨੰਤ ਇਹ ਬਲ ਇਕ,
 ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ,
 ਸੁਰਤਿ ਇਕੱਲੀ ਨਾ,
 ਸੁਰਤਿ ਇਕ ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਹੈ,
 ਫੌਜਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ,
 ਸੁਰਤਿ ਇਕ ਨਾਂਹ,
 ਤਾਈਂ ਬਾਬਾ ਆਖਦਾ :
 “ਇਕ ਨਹੀਂ, ਸਵਾ, ਸਵਾ ਲੱਖ ਹੈ,
 ਇਕ ਸੱਚਾ ਬਲ ਹੈ ਸੁਰਤਿ ਦਾ,
 ਇਹ ਕਦੀ ਨਾਂਹ ਡੋਲਦਾ !”

ਕੌਮਾਂ ਉਹ ਮਰਦੀਆਂ,
 ਜਿਹੜੀਆਂ ਦਿਲ ਵਧਾ, ਵਧਦੀਆਂ,
 ਇਹ ‘ਦਿਲ ਵਧੇ’ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ,
 ਡਰਿਸਤਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ,
 ਸੱਚ ਦੀ ਟੇਕ ਛੱਡ ਟੁਰਨਾ,
 ਆਪ ਜਿਹਾ ਵੱਖ ਕਰ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਰਨਾ ।

ਮਾਰੇ ਕੌਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਰੱਖਣਾ ।

ਸਾਈਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ’ਤੇ ਖੂਬ ਗਾਹੜੀ ਨੀਂਦਰ ਸੈਂ;

ਕੌਮਾਂ ਸਦਾ ਜਾਗਦੀਆਂ, ਉੱਠਦੀਆਂ, ਹੰਕਾਰ
ਦੇ ਜਗਰਾਤੇ ਕੱਟ ਮਰਦੀਆਂ ।

ਜਿਹੜੇ ਮਾਰਨ, ਸੋ ਮਰਨਗੇ,
ਹੁਕਮ ਪਾਲਣ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦਾ,
ਤੇਹ ਫਤਹਿ ਗਜਾਂਦੇ ਸੱਚ ਦੀ,
ਫੜਾਏ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਫੁੱਲ ਹੱਥ ਬਾਲ ਦੇ,
ਫੁੱਲ ਉਹ ਵਰਸਾਉਂਦਾ, ਉਹਦਾ ਕੀ ?
ਤਰ ਆਰਲੀਨ ਦੀ ਕੰਵਾਰੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ,
ਤੁਢਨੇ ਵਿਚ ਫੜਾਏ ਤਲਵਾਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਜਦ,
ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਕੀ ? ਜਿਸ ਫੜਾਈ, ਉਹ ਚਲਾਉਂਦਾ,
ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਵਰਤਣਾ, ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਬਲ ਹੈ,
ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਡਾਂਗ, ਤੋਪ, ਬਰਛੀ, ਭਾਲਾ,
ਤੌਰ ਕਮਾਨ ਕੀ ?

੭

ਅਸੂਲ ਜਿਹੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹਿ ਬਣਾਨਾ ਇਹ ਹੰਕਾਰ ਹੈ,
“ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ”—ਇਹ ਕੀ ਆਖਣਾ,
ਤੇ “ਮਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਮਜ਼ੂਰ ਨੂੰ”—ਇਹ ਕੀ ਭਾਵਣਾ,
ਦੁਖ ਦੇਣਾ ਜਾ—ਸਹਿਣਾ ਜਾਣ ਜਾਣ,
ਇਹੋ ਕਾਫਰ ਹੰਕਾਰ ਹੈ,
ਮਨ-ਜੰਮੇ ਚੋਚਲੇ, ਧਿਆਨ ਸਿੱਧ ਗੱਲ ਨਾਂਹ,
ਬੰਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਦੇ,
ਹੱਥ ਪੈਰ ਰੱਖ ਦੇ, ਦਮ ਬਦਮ ਹੁਕਮ ਪਾਲਦੇ,
ਉਹ ਆਪ ਬੇਹੋਸ਼ ਸਾਰੇ, ਨੈਣ ਅੱਧ ਮੀਟੇ ਜਿਹੇ,
ਜਗਤ—ਜਿੱਦਾਂ ਕਰਾਣ ਸੋ ਕਰਦੇ,

੮੩

ਉਹ ਉਪਰਲੇ ਲੋਕੀ ਤ੍ਰੈਕਾਲ ਦਰਸੀ ਜਾਨਣ, ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਘੜਨਾ,
 ਗੰਦਾ, ਬੰਦਾ, ਹੈਵਾਨ-ਵਹਿਸ਼ੀ ਮਨ ਦੀ
 ਤ੍ਰੈਖੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਤਰ, ਕਤਰ, ਲੁਤਰ, ਲੁਤਰ ਸੁਟਦਾ
 ਆਖੇ ਇਹ ਅਸੂਲ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ।
 ਮਨ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਦਰਜੀ,
 ਘੜਦਾ ਮਨ ਦੀਆਂ ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਮੁੜ, ਮੁੜ,
 ਆਖੇ ਇਹ ਅਸੂਲ ਰੱਬ ਦੇ,
 ਜੀਵਨ ਇਹ, ਨੇਮ ਇਹ ਅਟੱਲਵੇ,
 ਈਸਾ, ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਸੁੱਟੇ,
 ਨਕਲਾਂ ਬਣਾਵੇ, ਅਸਲ ਨਕਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਿੱਕੀ ਫਿੱਕੀ ਦਸੇ, ਚੰਚਲ ਭਾਰਾ
 ਮਨ ਦਾ ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਕਲ-ਗੱਲਾਂ ਇਥੇ ਨਾ ਚੱਲਣ,
 ਇਹ ਜੀਵਨ-ਖੇਤਰ ਰੱਬ ਦੀ ਪੈਲੀ,
 ਇਥੇ ਬੀਜ ਉਗੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਸੱਤਾ ।

ਮਨ ਘੜਤ ਗੱਲਾਂ ਕੂੜੇ ਟੋਂਬੂ ਸਾਰੇ,
 ਸਿੱਕਾ ਦਿਲ ਦੀ ਬਸਤੀ ਚਲੇ, ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ।

੯

ਸੈਣਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ,
 ਥੀ ਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਦਾਰ ਦੀਆਂ ਪਿਆਲੀਆਂ,
 ਜਾਗਣਾ ਉਥੋਂ ਅੰਕਾਰ ਹੈ,
 ਹੋਸ਼ ਪਰਤਣੀ ਪਾਪ ਹੈ
 ਬੋਹੋਸ਼ ਜਿਹਾ ਲੇਟਣਾ ਸਦੀਆਂ, ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ,
 ਇਥੇ ਉਹ ਬਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਕ ਵਿਚ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਲੱਖਾਂ ਤਖਤ ਤੇ ਤਾਜ,

ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਨਾ ਇਥੇ ਪਰਤ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ,
ਇਥੇ ਦੀ ਤਲੀ ਖਾਕ ਸੁਰਜ ਮੱਥੇ ਲਾਉਂਦੇ ।

ਛੁੱਲ ਮਾਲਤੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਹਸੌ ਹਸੌ ਕੇ,
ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਸਲਾਹਣ,
ਬੱਦਲ ਦੀ ਗਰਜ ਸੁਣ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ,
ਨਾਗ ਦੀ ਫਣ ਨੂੰ ਮੰਜ-ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਦੇਖ ਵਿਗਸਣ,
ਬਿਜਲੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਲਗਣ, ਛੁਪਾ ਛੁਪਾ ਰਖਣ ਆਪਣੀਆਂ ਬਗਲਾਂ ਹੇਠ,
ਲੁਕਾਣ ਤਹਿਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਵਿਚ, ਬੇਅੰਤ ਦੀਆਂ ਗਰਜਾਂ; ਕੜਕਾਂ, ਕਸਕਾਂ,
ਲਿਸ਼ਕਾਂ, ਜਲਾਲੀਆਂ;

ਪਰ ਅੱਧੀ ਮੀਟੀ ਅੱਖ ਵਾਲੇ
“ਬੇ—ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਬੋਲਦੇ”,
ਖਲੋਤੀਆ, ਰਾਣੀਆਂ, ਮੋਤੀਆਂ, ਹੀਰਿਆਂ, ਚੂਨੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਲੈ ਪੂਜਾ ਨੂੰ,
ਉਹ ਹੱਥ ਬੱਧੇ ਗੁਲਾਮ ਚਾਕਰ ਖੜੇ, ਲੱਖਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ,
ਹੰਕਾਰ ਦੇ 'ਕੱਠੇ' ਕੀਤੇ 'ਇਕਬਾਲ' ਦਾ, ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਸੋਖੀ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਲ
ਪੈਂਦਾ ਇਥੇ—ਭਾਰੇ ! ਭਾਰੇ !—
“ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਬੋਲਦੇ”

ਓਏ ! ਕੂੜ ਦੀ ਗਰਜ ਪਿਛੇ,
ਕਿਸੇ ਤਖਤ ਤਾਜ ਦੇ ਮਗਰ ਹੋ,
ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮੋਟਾ ਤਾਜਾ ਕਰਨ ਪਿਛੇ,
ਕਿਸੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਦੀ ਵਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ,
ਸੁਰਤਿ ਦੇਵੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ, ਲੈ,
ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦਸ ਦਸ,
ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ, ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਛੁਰੀਆ ਹੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਤੇਜ਼,
ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ?

ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੀ ਅਸਰਾਰ ਹੈ ?

ਚੜ੍ਹੀ ਸੁਰਤਿ, ਭਰੀ ਸੁਰਤਿ,
ਰੰਗੀ ਸੁਰਤਿ, ਸਾਈਂ ਜੁੜੀ ਸੁਰਤਿ,
ਹੈ ! ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਡਰਾਉਂਦੀ ? — ਹੈ !
ਤੇ ਫਿਰ ?

ਮੌਤ ਥੀਂ ਬਚਣ ਲਈ :

ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਟੇਕ ਦੀ ਲੋੜ ਇਸ ਨੂੰ, ਇਸ ਨੂੰ ?
ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਦੀ ਟੋਲ ਇਸ ਨੂੰ, ਇਸ ਨੂੰ ?
ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਪਨਾਹ ਦੀ ਤਲਾਸ ?
ਤਖਤਾਂ ਤੇ ਤਾਜਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਸ ਲਈ ਰਖਿਆ ?
ਬੰਦਿਆਂ, ਗੰਦਿਆਂ ਦੇ ਹੜਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦੋਸਤੀ ?
ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧੜੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ?
ਭੁਖ, ਨੰਗ, ਦੁਖ, ਪੀੜ ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਇਸ ਨੂੰ, ਇਸ ਨੂੰ ?
ਓਏ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ, ਖੋਲ ਘੁੰਡ ਸੁਣ ਤੂੰ,
ਸੁਰਤਿ ਭਰੀ ਅਲੂਅ ਆਪ ਹੈ !
ਖੁਦਾ ਹੈ, ਖਾਲਕ ਹੈ, ਕਰਤਾਰ ਹੈ,
ਸੁਰਤਿ ਜੁੜੀ ਆਪ ਹੈ !
ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਅੱਗ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੱਸਣੀ,
ਭੁਖ ਨੰਗ, ਗੁਲਾਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?
ਜਾਨ ਜਿਥੋਂ ਆਈ ਸਾਰੀ
ਇਹ ਉਹ ਹੈ ! ਇਹ ਉਹ ਹੈ !

ਕੋਈ ਲਾਲਚ ਨਾਂਹ,
ਕੋਈ ਕਾਂਪ ਨਾਂਹ,
ਕੋਈ ਭੈ ਨਾਂਹ,

ਰੱਜੀ ਸੁਰਤਿ ਖਾਉਂਦੀ,
ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੈ,
ਬੱਬ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੀ,
ਫੱਥ ਹੈ ।

੯

ਤ੍ਰੈ—ਲੋਕੀ ਨਸ਼ਟ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਵੇ ।
ਸੁਰਤਿ ਟਿਕੀ ਕਾਪ੍ਚ ਨਹੀਂ ਖਾਉਂਦੀ,
ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੀ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧੀਮੀਟੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ 'ਛੱਪਰਾਂ' ਹੇਠ,
ਰਸ ਭਾਏ ਛੱਪਰ ਅਪ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਸਭ, ਸਦਾ ਕੱਜਦੇ ।

ਤ੍ਰੈ-ਲੋਕੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਇਕਬਾਲ ਸਾਰਾ,
ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਨ ਦੇਵਦੀ,
ਅਨੰਤ ਹਨੇਰਾਂ ਰਾਤ ਦਾ,
ਕੀ ਡੇਟਾ ਦੇਵੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਨੂੰ ?
ਨਿੱਕੀ ਬਲਦੀ ਬੱਤੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਸਮਾਉਂਦਾ,
ਬਲਣ ਬੱਸ ਇਕ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ,
ਤਾਰਾ ਕੋਈ ਨਾਂਹ ਦੇੜਦਾ,
ਡਿੱਗਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇਣ,
ਹੁਕਮ ਖੇਡ ਵਰਤਦੀ,
ਬੂਹੇ ਸਾਰੇ ਛੁੱਲ ਦੇਣ ਆਪੋ ਆਪਣਾ, ਖੜੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਿਥੇ ਕਰਤਾਰ
ਖਿਲ੍ਹਾਰਣਾ, ਭੱਜਦੇ ਨਾ ਲੈ ਲੈ ਛੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਕਰੀਆਂ ।

ਸੇਵਾ ਦਾ ਵੀ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜੇ ਲੋਕਾਂ,
ਕੀ ਅੱਧੀਮੀਟੀ ਅੱਖ ਹੋਣਾ

੧੧

ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਚਰਨ-ਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰੇਣਾ,
 ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਵੱਸਣਾ ਸੇਵਾ ਦਾ ਰਹੱਸਯ ਨਹੀਂ,
 ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਘੱਟ ਹੈ ?
 ਬੱਦਲ ਜਿਦਾ ਵੱਸਣਾ,
 ਜਿੱਥੇ ਸਾਈਂ ਆਖੇ, ਵੱਸ ।

੧੦

ਪੁਰਾਣੇ ਉਨਰਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਮੀਟੀ, ਖਲੂੰ ਵੇਦਾਂ ਵਾਲੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਅੱਖ,
 ਇਹ ਅੱਖ ਨਾਂਹ ।

ਸੂਨਯ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਜੁੜੀ, ਮੀਟੀ, ਖੁਲ੍ਹੀ ਅੱਖ ਵਹਿਸ਼ੀ, ਹੈਵਾਨ ਅੱਖ ਹਾਲੇ,
 ਯੋਗ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ?

ਦੂਜਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਨਾਂਹ,
 ਜੁੜੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੈ ?
 ਪਿਆਰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ?

ਬੁੱਧ ਵਾਲੀ, ਨਿਰਵਾਨ-ਸੁਖ ਰੱਤੀ ਅੱਖ ਇਸ ਅੱਖ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ,
 ਧਿਆਨ ਸਥਿਤ ਬੋਧੀ ਸਤਵਦੀ ਅੱਖ, ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸਿੱਧ ਹੈ,
 ਸਿੱਖ ਨੈਣ ਲਪਟੇ ਹਨ ਧਾ ਵਾਂਗ ਭੋਰਿਆਂ, ਕਰਨ ਕੰਵਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ,
 ਕੰਵਲਾਂ ਦੀ ਪਤੀ ਚਿੱਟੀ ਵਿਚ, ਅੱਧੇ ਦਿੱਸਦੇ, ਅੱਧ ਛਿਪੇ, ਰਸ ਲੀਠ
 ਭੌਰੇ ਦੋ ਇਹ ਸਹਿਜ-ਯੋਗ, ਪਿਆਰ ਯੋਗ ਧੀ ਧਿਆਨੀ ਅੱਖ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਇਥੋਂ ਬਣਦਾ, ਮਸਤਕ ਹੱਥ ਮਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ,
 ਹੈਵਾਨ ਸਾਰਾ ਝਾੜਿਆ,
 ਦਿੱਵਯ, ਅਲੋਕਿਕ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਸਾਰਾ, ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ, ਕੱਢ,
 ਮਨੁੱਖ-ਮਾਸ ਨੂੰ ਲਚਿਕਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ, ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋੜਿਆ
 ਮਿੱਟੀ-ਆਦਮੀ ਦੀ ਘਾੜਾਂ ਘੜੀਆਂ, ਰੱਬ ਦਾ ਬੁਤ ਸਥਾਪਿਆ ।

ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹਥ ਲਾ ਪਲਾਸਟਿਕ (ਮੌਮੀ) ਬਣਾਇਆ, ਸਦੀਆਂ ਘਾੜ
ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਉਨਰ ਦੀ,

ਫਰਮਾਉਣ ਇਸ “ਧਰਮਸਾਲ” ਪ੍ਰਬਹੀ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਚਿਤਰ ਹੋ—ਸਭ ਆਦਮੀ,
ਠੰਢੇ ਠਾਰ, ਰੱਬਲੀਨ—ਸੁਖ—ਅੱਖ

ਛੁੱਲ ਹੋਣ ਮੁਸ਼ਕਦੇ —ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਬੱਦਲ ਹੋਣ ਮੀਂਹ ਪਾਣ ਵਾਲੇ —ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਨੈਣਾਂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਗੱਡੀਆਂ ਹੋਣ —ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ—ਲਪਟਾਂ ਭਰੀ, ਹੋਣ —ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਾਟ ਚੜ੍ਹੇ

ਮਸਤਿਕ ਭਰੇ,

ਦਸਵੇਂ ਦਵਾਰ, ਜਗੇ, ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦੇ,

ਲਾਟਾਂ ਇਉਂ ਜਗਾਣ ਰੱਬ ਦੀਆਂ

—ਸਭ ਆਦਮੀ

ਟਕ, ਟਕ, ਠਕ, ਠਕ,

ਬੁੱਤ ਸ਼ਾਲਾ ਰੂੰਜੇ,

ਦਮ ਬਦਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,

ਘੜਨਹਾਰ ਘੜੇ ਮਿੱਟੀ ਪਲਾਸਟਿਕ (ਮੌਮੀ) —ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਆਕਾਸ਼ ਭਰੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਗੀਤ ਨਾਲ,

ਹੱਥ ਚਲੇ ਛਾਤੀਆਂ 'ਤੇ, ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ,

ਦਿਮਾਗਾਂ 'ਤੇ ਘੜਦਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ,

ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹਥੌੜੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਵੇ,

ਰੋਮ, ਰੋਮ ਵਸੇ ਪਿਆਰ, ਹੋਣ

—ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਭੂਗੋਲ ਭਰੇ, ਹਵਾ ਭਰੇ,

ਆਕਾਸ਼ ਭਰੇ, ਹਨੇਰਾ ਤੇ

ਆਕਾਸ਼ ਭਰੇ, ਹਨੇਰਾ ਤੇ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਰੇ-ਨੂਰ, ਨੂਰ

—ਸਭ ਆਦਮੀ,

ਰੱਬ ਛਿਪੇ ਲੁਕੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਦੇ,
 ਜਾਦੂ ਜਿਹੇ ਬੁੱਤ ਸਾਰੇ,
 ਹਿੱਲਣ, ਜੁੱਲਣ,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਘੜੇ ਹੇਠ ਹੱਸਣ,
 ਬੋਲਣ ਤੇ ਹਾਸੇ, ਤੇ ਬੋਲ ਭਰਨ
 ਸਾਰੀ ਵਿਹਲ ਨੂੰ,
 ਰਹੇ ਨਾ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਕੋਈ,
 ਥਾਂ, ਥਾਂ, ਦਿਲ, ਦਿਲ,
 ਜਾਨ, ਜਾਨ ਦਮ, ਦਮ, ਸਰੂਰ, ਸਰੂਰ

—ਸਭ ਆਦਮੀ

ਅੱਧੀ ਮੀਟੀ ਅੱਖ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ

ਅਮੀਰ, ਚੁੱਪ ਗਾਊਂਦੀ ਅੱਧੀ ਮੀਟੀ ਅੱਖ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੀ :
 ਇਹ ਨੈਣ ਤੱਕਣ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬਾ।
 ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੇ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
 ਤੈਂ ਥੀਂ ਸੁਹਣਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਂਹ ।

ਘਰ ਛੱਡ ਆਏ ਅਸੀਂ,
 ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਮੁੜਨਾ ?
 ਤਖਤ, ਤਾਜ ਆਸ਼ਕ ਅੱਖ ਤੇਰੀ ਤੱਕੇ ਨਾਂਹ ਪਰਤ ਕੇ,
 ਸਾਰਾ ਇਕਬਾਲ ਅੱਜ ਇਸ ਤੱਕ ਵਿਚ,
 ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਤੇ ਓ ਸੁਹਣਿਆਂ ਦੇ ਸੁਹਣਿਆ !
 ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
 ਤੈਂ ਥੀਂ ਸੁਹਣਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਂਹ !

ਮੰਤਾਂ ਸਭ ਰਹੀਆਂ ਪਿੱਛੇ,
 ਤੇ ਹੈਵਾਨ-ਜੀਣ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਰਿਹਾ,
 ਮਨੁੱਖ-ਜੀਣ ਦੀ ਵੀ ਵਿਹਲ ਨਾਂਹ,
 ਤਾਂਘ ਕੋਈ ਨਾ ਖਿੱਚੇ ਹਿਠਾਹਾਂ ਨੂੰ,
 ਤੂੰ ਜੇ ਦਿੱਤੇ ਸਦਾ ਸਾਹਮਣੇ,
 ਖਿੱਚੀਆਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ,
 ਹੋਣ ਤਰਬਾਂ ਤੇਰੀਆਂ,
 ਨਾੜਾਂ ਮੇਰੀਆਂ, ਦਰਸਨ ਖਿੱਚੀਆਂ,
 ਹੋਣ ਸਦਾ ਸਿਤਾਰਾਂ ਤੇਰੀਆਂ,
 ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਓ ਉੱਚਿਆ ਬਲਵਾਨ ਸੂਰਮਿਆਂ !
 ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
 ਤੈਂ ਥੀਂ ਸੁਹਣਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਹ !
 ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਨਰਗਸਾਂ ਵਿਚ ਭਰੀ ਤ੍ਰੇਲ ਮਿਹਰ ਦੀ,
 ਦੀਦਾਰ ਤੇਰਾ ਆ ਵਸਿਆ,
 ਨਰਗਸ ਦੀ ਨੈਣਾਂ ਹੁਣ ਅੱਧ-ਮੀਟੀਆਂ,
 ਖੋਲ੍ਹੇ ਕੌਣ ਹੁਣ, ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਸਣਾ,
 ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਹਿਦ-ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਪੂਰਿਆ !
 ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
 ਤੈਂ ਥੀਂ ਸੁਹਣਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਹ !

ਸੁਹਣੀ ਜਿਹੜੀ ਸ੍ਰੈ ਹੈ
 ਕੋਈ ਕਿਧਰੇ,
 ਤੂੰ ਰਾਗ ਮਿੱਠਾ, ਨਿੱਕਾ ਹੋ,
 ਹਿਰਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ,
 ਦਿਲ-ਬੰਨ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਬਹਾਲਦਾ,
 ਚਮਕ ਸਾਰੀ ਜੁੜਦੀ ਇਥੇ ਰਸ ਵਿਚ,
 ਰੰਗ ਸਾਰਾ ਜੁੜਦੀ ਅਮਨ-ਤੇਰੇ ਜੰਗ ਵਿਚ,

ਆਕਾਸ਼ ਉਤਰਦਾ, ਧਰਤ ਸਾਰੀ ਕੰਬਦੀ, ਆ ਰੰਗ ਵਿਚ ਤੰਬੂਰਾ ਸਾਈਂ ਤੇਰਾ
ਜਦ ਅੱਧ-ਮੀਟੀ ਨੈਣ ਮੇਰੀ ਵਿਚ ਵੱਜਦਾ ।

ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਓ ਪਿਆਰ—ਰਾਗੀਆ ।

ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?

ਤੈਂ ਥੀਂ ਸੁਹਣਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਂਹ ।

ਨਰ-ਨਾਰੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਭਾਰੀ ਸਾਰੀ ਖਿੱਚਦੀ,
ਸਰੀਰ ਸਾਰੇ ਨੰਗ-ਮੁਨੰਗੇ, ਬਾਹਾਂ, ਟੰਗਾਂ ਨੰਗੀਆਂ, ਛਾਤੀਆਂ ਜਵਾਨੀ ਸਭ
ਉੱਭਰੀਆਂ, ਕੰਬਦੀਆਂ ਕਮਲੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਭਾਰੇ ਦੇਖ
ਨਿੱਕੇ ਚੰਨ ਨੂੰ ।

ਇਹ ਬਾਹਾਂ ਹਿੱਲਣ,

ਇਹ ਟੰਗਾਂ ਨੱਚਦੀਆਂ,

ਸਿਰ ਹਿੱਲਣ ਸਹੰਸਰ ਸਾਰੇ,

ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਕੰਵਲ ਭਾਰੇ,

ਗਰਦਨਾਂ ਹਿੱਲਣ ਜਿਵੇਂ ਕੰਵਲ ਡੰਡੀਆਂ,

ਤੇ ਨਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਲਿਪਟੀਆਂ, ਨਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਵੇਲ
ਨਾਲ ਕਲੀਆਂ ਲਿਪਟੀਆਂ,

ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਨੱਚਣ ਮਿਲਵੀਆਂ, ਮਿਲਵੀਆਂ, ਲਗ ਸਹੰਸਰ ਲਹਿਰ
ਨਾਚ-ਤਾਲ ਵਿਚ,

ਨੰਗੇ, ਚਿੱਟੇ, ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਨੱਚਣ ਪੇਚ ਪਾਂਚੀਆਂ ।

ਬਾਹਾਂ ਨੰਗੀਆਂ, ਜੰਘਾਂ ਨੰਗੀਆਂ,

ਨੰਗੀਆਂ, ਨੰਗੀਆਂ, ਰਲ ਮਿਲ ਨੱਚਣ, ਮਿਲਵੀਆਂ, ਮਿਲਵੀਆਂ !

ਕਹਿਰ ਜਿਹਾ ਮੱਚਿਆ ਅਕਾਸ਼, ਪੁਲਾੜ ਕੁਝ ਰਿਹਾ ਨਾਂਹ ਖਾਲੀ,

ਇਕ ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਦੀਆਂ ਲੱਖ ਲੱਖ ਤੀਵੀਅਂ ! ਲੱਖਾਂ ਬਾਹਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਹੱਥਾਂ,

ਲੱਖਾਂ ਜੰਘਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੱਚਦੇ ਮਰਦ ਤੇ ਤੀਵੀਅਂ, ਅੰਗ

ਸਾਰੇ ਲਹਿਰਾਂ ਹੋ, ਮਿਲਵੀਆਂ, ਮਿਲਵੀਆਂ,

ਪੁਲਾੜ ਸਾਰਾ ਭਰਿਆ,

ਹਾਸੇ ਟੁਰਦੇ ਹੱਸਦੇ ਮਲਦੇ ਲੱਖਾਂ, ਲੱਖਾਂ,

ਸਭ ਹਾਸੇ ਮਿਲਵੇਂ, ਮਿਲਵੇਂ, ਖੜਕਦੇ, ਖੜਕਦੇ,
ਦਿੱਸੇ ਕੁਝ ਨਾਂਹ ਪਰ ਨਿਤਯ ਰਾਗ ਹੋਵਦਾ, ਖੜਕਦੇ ਸਾਜ਼ ਸਾਰੇ ਵੱਜਦੇ !

ਸਰੀਰ ਲੱਖਾਂ ਤੁਲੇ ਤੇਰੀ ਬਾਂਸਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਤੇ
ਕੜੇ, ਕੱਸੇ, ਲਿਸਕਣ ਨੱਚਦੇ, ਨੱਚਦੇ ਵਾਂਗ ਵਜਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ, ਸਿਤਾਰਾਂ ਦੇ,
ਸਭ ਕੰਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਫੁਲੀਆਂ ਸਵੇਰ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਸਹੰਸਰ
ਝਣਕਾਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਝਣਕਾਰਾਂ, ਛਾਣ, ਛਾਣ, ਤਾਣ, ਤਾਣ,
ਤਮਾ, ਝੰਮ ਤਮ, ਥਮਾਂ ਥੰਮ ਥੰਮ,
ਥਰ, ਥਰ ਕੰਬੇ ਅਸਮਾਨ ਸਾਰਾਂ ਨਾਚ ਨਾਲ,
ਕਾਲ ਸਾਰਾਂ ਗੁੰਜਦਾ,
ਇਹ ਸਹੰਸਰ-ਨਰ, ਸਹੰਸਰ-ਨਾਰੀ ਦਾ, ਤੇਰੀ ਵੱਜੀ ਬਾਂਸਰੀ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ,
ਨਰ-ਨਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਵਹਿੰਦੀ ਨਦੀਆਂ ਤੇਰੇ ਸੁਪਨੇ ਦੀਆਂ ਸੂਰਾਂ ਦਾ ਅਲਾਪ ਹਨ,
ਦਿਲ ਲੱਖਾਂ ਧੜਕਦੇ,
ਨੈਣਾਂ ਨੱਚਦੀਆਂ,
ਇਹ ਸਾਰੀ ਥਰਥਰਾਹਟ ਪਿਆਰੀ,
ਤੇਰੇ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਮੀਟੀ ਅੱਖ, ਵਾਰੀ, ਵਿਚ ਸਾਰੀ, ਨਾਚ ਹੈ !
ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਨਿਤਯ ਆਚਾਰੀਆ ।
ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
ਤੈਥੀਂ ਸੁਹਣਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਂਹ !

ਮੰਡਲ ਸਾਰੇ ਭਰੇ ਪਏ,
ਰੂਪ ਰੰਗ, ਵੰਨ ਸਾਰਾਂ ਭਰਪੂਰ,
ਤਾਰੇ ਉਪਰ ਜੜੇ ਚਮਕਦੇ,
ਘਾਹਾਂ ਗਲੇ ਤ੍ਰੇਲ-ਫੁੱਲ ਲਟਕਦੇ,
ਬਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨੇ ਪਾੜੀਆਂ,
ਸਰਬ ਸਾਵੀ ਮਿੱਠੀ ਉਚਾਈ ਲੈ ਤੁਰਿਆ,
ਚੰਬਾ ਕਿਹਾ ਹੱਸਦਾ, ਮੋਤੀ-ਦੰਦ, ਦੱਸ, ਦੱਸ ਕੇ

ਪੋਸਤ ਦੇ ਛੁੱਲ ਨੇ ਬੱਧੀ ਲਾਲ ਪਗੜੀ,
 ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲਾ ਦੱਸੋ ਕਿਸ ਦਾ ?
 ਤੇਰੇ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੀ ਅੱਧੀ ਮੀਟੀ ਅੱਖ ਵਿਚ,
 ਹੁਸਨ-ਰਜ ਸਾਰਾ ਅਜ ਹੈ !
 ਤੈਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਹੁਸਨ ਦੀ ਡਹਿਬਰਾ ।
 ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਤੱਕਣਾ ?
 ਤੈਥੋਂ ਸੁਹਣਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਹ !

ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਸੁਰਤਿ

੧

ਸੂਰਜ ਜੇ ਅੱਖ ਨੂਟੇ,
 ਜਗਤ ਮਰਦਾ, ਜੀਵਨ-ਆਸ ਟੁੱਟਦੀ,
 ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਸੁਰਤਿ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ,
 ਸਹੰਸਰ ਨੈਣਾਂ ਬਲਦੀਆਂ !
 ਦਿਨ ਰਾਤ ਸੂਰਜ ਨੈਣਾਂ ਤੱਕਦੀਆਂ ।
 ਮਨੁੱਖ ਸੁਰਤਿ ਜੀਵਦੀ, ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ, ਕੰਵਲ-ਨੈਣਾਂ, ਸੂਰਜ-ਨੈਣਾਂ
 ਸਦਾ ਸਦਾ ਗੱਡੀਆਂ !.....

.....ਦੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਰਤਿ ਪੂਰਣਤਾ,
 ਸਰਬ ਸਫਲਤਾ, ਚਰਨ ਪੂੜ ਵਿਚ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ,
 ਗੁਰੂ ਨਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ—ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਛਿਪੀ ਸਭ ਅਦਭੁਤਤਾ, ਅਗੰਮਤਾ,
 ਅਕਾਲਤਾ, ਮਹਾਂਕਾਲਤਾ, ਅਨੰਤਤਾ, ਅਟੱਲਤਾ, ਸਰਵ-ਸਿੱਧਤਾ,

ਗੁੜੂਤਾ, ਗੁੜੂ ਭੇਦਤਾ, ਸਦੈਵਤਾ, ਖੁਲ੍ਹੀ-ਡੁਲ੍ਹੀ ਦੀਦਾਰਤਾ, ਨਾਲੇ
ਸਦਾ-ਅਦਿਸ਼ਟਤਾ ।

ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਗਰੀਬੀ ਲਈ ਧੁਰੋਂ,
ਫਿਰ ਜਗ ਸਾਰਾ ਬਣ ਸਿੱਧਾ ਇਕ ਆਦਮੀ
ਇਹ ਰੰਗ ਵਰਤਦਾ,
ਜੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਉਹ,
ਭੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਭੋਗੀ ਉਹ,
ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਪਿਆਰ ਦਾਤਾ ਬਖਸ਼ਦਾ,
ਪਤਾ ਬਸ ਵਧ ਘਟ ਲਗਦਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਅਣੋਖਤਾ,
ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਸਭ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ !
ਖਾਵੇ, ਪੀਵੇ, ਸੋਵੇ ਹੋਵੇ ਵਾਂਗ ਆਦਮੀ,
ਗਰੀਬੀ ਕੱਟੇ, ਅਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਸਭ ਝਾਗਦਾ,
ਦੁਖੇ, ਦਰਦੇ, ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ, ਰਵੇ, ਵਰਤੇ ਵਾਂਗ ਆਦਮੀ !

ਦੁਖ, ਸੁਖ, ਧੁੱਪ, ਛਾਂ ਲੰਘੇ ਸਾਰੀ,
ਜਿਰਾਂਦ ਭਾਰੀ, ਸਵੇ ਸਭ ਕੁਝ, ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ।

ਸਿਪਾਹੀ ਇਕੱਲੀ ਹੰਕਾਰ ਦਸ ਆਇਆ ਹਾਂ,
ਛੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆਂ ਉਹੋ ਸੁਰਤਿ ਸਿੱਖ ਦੀ,
ਪਰ ਸੁਰਤਿ ਸਾਰੀ ਬੱਝੀ ਹਾਲੇ ਹੁਕਮ—ਫਿਰਦੀ,
ਹੁਕਮ ਪਾਲਦੀ, ਹੁਕਮ ਹਾਲੇ ਨਾ ਜਾਣਦੀ,
ਹੁਕਮ ਪਿਆਰਦੀ, ਸੁਖਾਰਦੀ, ਹੁਕਮ ਪਾਲੱਸਦੀ,
ਹੁਕਮ ਮੰਗਦੀ, ਹੁਕਮ ਲੈਂਦੀ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਬੰਦੀ ।

ਛੌਜਾਂ ਸਹੰਸਰਾਂ ਦੀ ਇਕਠਵੀਂ ਸੁਰਤਿ,
ਮਿਲਵੀਂ ਸੁਰਤਿ, ਨਾਲ ਮਿਲੀ,
ਵੱਖਰੀ—ਸੁਰਤਿ ਜਰਨੈਲ—ਸੁਰਤਿ ਉਤੇ ਚਲਦੀ,

ਛੈਜਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਉਹ ਹਿਲਦੀ,
 ਪਰ ਅਹਿਲ ਇਕ ਟਿਕਾਉ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ,
 ਉਥੇ ਹੁਕਮ ਵੱਸਦਾ,
 ਭਵਵੱਟੇ ਜਿਹਦੇ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਸੈਨਤ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਵਸਦੀਆਂ, ਪ੍ਰਲੈਅਂ
 ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾਂ !
 ਤੇ ਉਸ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪੇਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰੀ, ਹੁਕਮ-ਸੁਰਤਿ ਚਮਕਦੀ
 ਇਸ ਸੁਰਤਿ-ਦੇਸ਼ ਵਿਚ,
 ਅਣਡਿੱਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਮਬਦਮ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਆਣ, ਜਾਣ, ਦਮਬਦਮ ਇਲਾਹੀ
 ਡਾਕ ਚਲਦੀ !

ਇਥੇ ਲੱਖਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ, ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜ, ਤੋੜ, ਦੀ ਸਭ-ਜੋੜ ਠਿਕਵੀਂ !
 ਇਸ ਮੱਥੇ ਸੁਹਣੇ ਵਿਚ ਸਭ ਸਿਆਣ ਵਸਦੀ, ਇਥੇ ਸਭ ਤ੍ਰਾਣ ਵਸਦੀ,
 ਇਸ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤੇ ਉਡੀਕਦੇ, ਉੱਡਦੇ ਜਿਵੇਂ ਡਾਰ ਇਕ ਲਾਲ
 ਪਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਚਿੱਟੀਆਂ ਘੁੱਗੀਆਂ ਦੀ ਕੂਕਦੀ—ਗੁਰੂ-ਗੁਰੂ-ਗੁਰੂ !

ਛੈਜਾਂ ਹੁਕਮ ਲੈਣ, ਦੇ ਨਾਂਹ ਸਕਦੀਆਂ, ਜਰਨੈਲ ਸੁਰਤਿ ਦੱਸਦੀ ?
 ਖਬਤ ਸਾਰੀ ਵਾਲੀ,
 ਹੁਕਮ ਸਾਰੇ ਵਾਲੀ,
 ਸੁਰਤਿ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ।
 ਇਹ ਸਹੰਸਰ ਨੈਣੀ,
 ਸਹੰਸਰ ਬਾਹੂਈ,
 ਮਿਹਰਾਂ ਨਾਲ, ਸਿਖ ਸੁਰਤਿ ਪਾਲਦੀ ।
 ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਾਂ-ਮਜੂਰੀ ਕਰਦੀ ਪੂਰੀ-ਪਿਆਰ ਦੀ,
 ਪਿਆਰ-ਪਹਿਰੇ ਦਿੰਦੀ,
 ਸੁੱਤਾ ਹੋਵੇ ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਜਾਗਦਾ,
 ਭੁੱਲਾ ਹੋਵੇ ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਵੜ ਦਿਲ ਉਹਦੇ,
 ਸਿਖ-ਪ੍ਰਾਣ ਕੱਸਦਾ,

ਖਿੱਚਦਾ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ-ਪੀੜ ਪੀੜਦਾ,
 ਗੁਰੂ ਆਵੇਸ਼ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਟੋਰਦਾ,
 ਸਿਖ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਚੜ੍ਹੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋੜਦਾ, ਬਾਰੀਆਂ ਖੋਲ ਅੰਦਰ
 ਵੜਦਾ, ਮਲੋ ਮਲੀ, ਜੋਰੇ ਜ਼ੋਰੀ, ਜਾਂਦਾ ਧੱਸਦਾ,
 ਸਿਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਵਿਚ ਬੇਬੱਸ ਕਰਦਾ, ਮਾਰਦਾ, ਪਿਆਰ
 ਡੋਬ ਦੇਂਵਦਾ ।

੨

ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਅਥਾਹ ਸਾਗਰ,
 ਚੁੱਪ, ਬੇਅੰਤ, ਬੇਨਿਆਜ਼ ਸਾਈ,
 ਹੱਸੀ ਨਰਮ, ਨਰਮ, ਬੋਲ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ,
 ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਛੁਹਾਂ ਵਿਚ ਮਿਹਰਾਂ ਵੱਸਦੀਆਂ,
 ਕੇਵਲ ਇਕ ਨਾਮ ਦੱਸਦਾ, ਸਤਿਨਾਮ ਆਖਦਾ, ਬੋਲੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ !
 ਗੀਤਾ ਦੀ ਮੈਂ ਆ ਏਥੇ ਚੁੱਪ ਖਾਂਦੀ,
 ਇਥੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਧੂਨੀ ਉੱਠਦੀ,
 ਮੈਂ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੂਕਦਾ,
 ਬ੍ਰਹਮ ਸੱਤਾ ਨਿਰੋਲ ਮਨੁੱਖ-ਰੂਪ ਬੈਠੀ ਚੁੱਪ-ਬੌਲਦੀ, ਚੁੱਪ-
 ਸ਼ਬਦ ਗਾਊਂਦੀ,
 ਸੱਤਾ ਸਾਰੀ ਇਥੇ,
 ਸਭ ਕੁਝ ਇਹ, ਇਥੇ
 ਕੁਲ ਇਹ, ਇਥੇ
 ਜੁੜ ਇਹ, ਇਥੇ
 ਸੁਣਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਇਹ,
 ਬੋਲੇ ਕਿਉਂ ? ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਕਿਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ?
 ਦਰਸਨ, ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਅਚੀਜ਼ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,
 ਰਚਨ ਹਾਰ, ਰਚਨਾ, ਵਖ ਕੁਝ ਨਾਂਹ, ਸਭ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,

੯੭

ਗੈਤ ਗਾਣਾ ਬਣਦਾ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਭਦਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਜ ਨਿਰੋਲ ਉਹਦਾ
ਨਾਮ ਹੈ !

ਇਸ ਰਾਗ ਰੰਗ ਵਿਚ 'ਮ' 'ਮੈਂ' ਸਭ ਕਰੂਪ ਦਿੱਸਦੀ, ਕਰੂਪ ਹੁੰਦੀ, ਸਰਮਾਂਦੀ,
ਨੱਸਦੀ, ਭੈੜੀ, ਭੈੜੀ, ਛਿੱਕੀ, ਛਿੱਕੀ, ਪੈ ਪੈ ਕੇ,
ਇਥੇ ਅਗੌਮ ਦਰਬਾਰ ਉੱਚਾ,
ਇਥੇ ਸੱਚ-ਰਸ ਵਰਤਦਾ,
ਨਾਮ ਰਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,
ਨੀਵੀਂ ਨੀਵੀਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਭ ਬੇਅਦਬੀ !

੩

ਗੈਤਾ ਬੋਲੀ ਮੈਂ —

ਹੈਵਾਨ—ਹੰਕਾਰ ਤਲੂ ਬੋਲਿਆ 'ਮੈਂ' !
ਕੌਣ ਪਛਾਣੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਮੈਂ ਹੋਰ, ਇਹ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੈ,
'ਵਾਜ ਇਕ ਕਾਲਾ'—ਅੱਖਰ ਇਕ,
ਧੁਣੀ ਉਹੋ ਗੁੰਜਦੀ,
ਤੇ ਕਾਲ—ਗ੍ਰਿਸਿਆ ਮਨ ਬੋਲਦਾ ਠੀਕ ਇਕੋ ਹੈ,
ਅਰਜਨ ਦੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਭਗਤੀ,
ਅਜ—ਜਗ ਰਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੂਰਤ ਸਾਰੀ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਸਾਧੇ ਕਾਲੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ
ਵਿਚ ਬਸ ਉਹੋ ਸੱਚ ਸਾਰਾ ਬਾਕੀ ਛਲਸਫਾ, ਤੇ ਉਹੋ ਕੁੜ ਦਿੱਸਦਾ !
ਜਾਦੂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਦਾ !

ਕਵੀ ਉੱਚੇ ਲੱਖ ਬ੍ਰਹਮ—ਸੱਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੰਤ ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਰਸ ਲੀਣ
ਹੋ ਰਸ ਪੀ, ਪੀ, ਕਦੀ, ਕਦੀ, ਕੁਝ ਬੋਲਦੇ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸੀਲੀ ਅੱਖ ਕੁਝ ਦੇਖਦੀ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਚੰਗਾ ਕਦੀ ਹੋਵਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਆਖਦੇ ।
ਇਹ ਕਵੀਆਂ ਰੰਗੀਲਿਆਂ, ਰਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਮੈਂ, ਬ੍ਰਹਮ—ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਸ ਦੀਆਂ

੯੮

ਝਲਕਾਂ, ਝਾਵਲੇ, ਇਹ ਕੀ ਸੰਵਾਰਦੇ ?
 ਇਹ ਨਿਰੇ ਕਵੀ-ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਫੁਹਾਰ ਵੇ !
 ਲੋਕੀਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਸਮਝਦੇ,
 ਹੰਕਾਰ ਅਗੇ ਵਧਦਾ,
 ਬੇਰਸ ਉਹੋ ਹੇਕਾਂ ਲਾਉਂਦਾ,
 ਬੇਰਸ ਹੋ ਡਿੱਗਦਾ, ਢਹਿੰਦਾ,
 ਪਰ ਮਨ ਆਖ ਠੀਕ ਕੀ ਗੀਤਾ ਕਦੀ ਕੂੜ ਆਖਦੀ ?
 ਕਵੀ-ਕਬਨਾਂ ਵਿਚ ਫੜ,
 ਰਸ ਪੀਣ, ਰਸ ਬੀਣ, ਰਸੀਣ ਦਾ, ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸਵਾਦ ਹੈ,
 ਪਰ ਨਸ਼ੇ ਭਰੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਕ ਬੁਹਕ ਉਹ, ਜਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਚੀਖ ਵੱਜਦੀ,
 ਕਵੀ ਬੁਹਕ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ,
 ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਚਾਹੜੀ ਹੈ, ਲੋਕੀਂ ਇਸ ਬੁਹਕ ਨੂੰ ਫੜ
 ਫੜ ਕੁੱਟਦੇ, ਨਸ਼ਾ ਪੀਣਾ ਨਹੀਂ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਅਸਰ ਨਿਰੇ ਬੀਂ ਦਾਰੂ ਕੱਢਣ
 ਦੀ ਕਰਦੇ,
 ਪਰ ਨਸ਼ਾ ਅਸਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਨਸ਼ਾ ਆਂਦਾ ਸੁਰਤਿ ਜਦ ਪਿਆਲਾ ਆਕਾਸ਼ੀ ਕਦੀ ਕੋਈ ਪੀ ਲੈ,
 ਸੋ ਕਵੀ ਰਚਨਾ ਨਸ਼ੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ,
 ਵੇਲੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੋਭ ਹੈ; ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨਾ ਜਦ ਨਸ਼ਾ ਕੋਈ ਪੀ ਲੈ !

ਉਪਨਿਖਦਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਸਾਡਾ, ਬ੍ਰਹਮ-ਸੱਤਾ ਸਾਰੀ
 ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਮੂਰਤੀ,
 ਉਥੋਂ ਦਿੱਵਧ ਵਿੱਦਿਆ ਮਨੁੱਖ ਮਨ ਵਲ ਕਰ ਰੁਖ ਟੁਰੀ ਹੈ,
 ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸੁਰਤਿ,
 ਅਨੰਤ ਅਸਰਰਜ ਨਾਲ ਭਰ ਉੱਠੀ,
 ਕਿਸੇ ਅਕਹਿ ਖੇੜੇ, ਆਵੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਗ ਸਾਰਾ ਆਗਮਨ ਹੈ।
 ਉਸ ਨੂੰ ਫਲਸਫਾ ਬਣਾਉਣਾ ਗੀਤਾ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ,
 ਇਹ ਭੁੱਲ ਆਖਰ ਹੁਣ ਜਾ ਵੱਜਦੀ ਬੁੱਢੇ ਉਪਨਿਖਦ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ,

ਪੁਰਖ ਸੂਕਤ ਦਾ ਅਗੰਮ ਗੀਤ ਹਾਏ ! ਕਿੰਜ ਗੁੰਜਦਾ,
 ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਭਰਿਆ ਦਿਲ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਤਾਰ ਵਿਚ ਫਟਦਾ,
 ਹਾਂ, ਰੱਬ ਆਪ ਬੋਲਦਾ,
 ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੂਣਾਮ ਹੈ ॥

ਪਰ ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ ਸੁਰਤਿ
 ਦੀ ਅੰਦਰ ਥੀ ਵੀ ਅੰਦਰ,
 ਕਿਸੇ ਅਥਾਹ, ਅਸਗਾਹ,
 ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਸਾਰਾ
 ਸਿਫਤ ਗੀਤ ਹੈ,
 ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਵੇਦ ਰਿਚਾ ਗਾਉਂਦੀ,
 ਇਹ ਹਾਲਤ, ਕੋਈ ਅਕਹਿ ਸਿਫਤ-ਗੀਤ ਦੀ ਲਖਯਤਾ ਥੀ ਵੀ ਸਦਾ ਪੜੇ
 ਦੂਰ, ਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਵੱਸਦੀ,
 ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਸਿਫਤ,
 ਸਾਰੇ ਉਪਨਿਖਦ ਗਾਉਂਦੇ,
 ਹੇਕਾਂ ਬਹੁੰ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਚ,
 ਪਰ ਨਿਰੋਲ ਸੋਨੇ ਦੀ ਧਾਰੀ ਵਗੀ ਹੈ ।
 ਪੁਰਖ-ਕਰਤਾਰ ਨਾਮ ਸੋਹਣਾ,
 ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿੱਦਿਆ ਗੁਰੂ ਛਾਤੀ ਦੱਬੀ ਜਵਾਹਰਾਤ ਦੱਸੀ ਹੈ ॥

ਇਥੇ ਆਣ ਕਲਮ ਟੁੱਟਦੀ
 ਲੂਣ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਜਾਣੇ ਭਾਵੇਂ ਗੁੰਮ ਕੇ ਸਾਰੀ,
 ਪਰ ਆਖੇ ਕੀ ਸਾਗਰ ਦੀ ਥਾਹ ਕਿੰਨੀ ਹੈ,
 ਮੁੜੇ ਕੌਣ ਦੱਸਣ ਲੂਣ ਸਾਰਾ ਘੁਲਦਾ,

ਹੰਕਾਰ ਕੀ ਦਸੇ ਸੁਰਤਿ ਕੀ ?
 ਸੁਰਤਿ ਕੀ ਦਸੇ, ਹੁਕਮ ਕੀ ?

ਜਿਆਹੀ ਜਰਨੈਲ ਹੋਣ ਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁਕਮ ਕਰੇ ਵੀ ਤੇ ਮੌਲੇ ਕੌਣ ?
ਸਿਆਣਾ ਫਿਰ ਕਰੇ ਕਿਉਂ ?

ਜੱਚ ਹੈ ਪੱਕ, ਪੱਕ,
ਸਿੱਖ-ਸੁਰਤਿ ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਹੋਵਦੀ,
ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ ਹੈ ।
ਪੁੱਤ ਇਕ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਪਿਉਂ ਬਣਨਾ,
ਪਰ ਚੇਲਾ-ਸੁਰਤਿ ਕੱਚੀ, ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਪੱਕਦੀ,
ਜਾਹਿਬ ਆਖਦੇ—ਤੇਲ ਸਰ੍ਹਿਊਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਕੱਚੀ ਪੀੜਨ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ,
ਯੋ ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਜਾਣਦੀ,
ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਕੀ ਹੈ,
ਕਿਰਤਮ ਕੀ ਜਾਣੇ ਭੰਤ ਕਰਜਾਰ ਦਾ ?

ਕਵੀ ਸਾਰੇ ਜਗਾਨ ਦੇ,
ਉਸੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀਆਂ ਲਿਸਕਾਂ, ਝਲਕੇ, ਭਾਵਲੇ ਪਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਊਂਦੇ,
ਗੀਤ ਸਭ ਸਿਫਤ ਹੈ, ਸਥਦ ਰੂਪ ਦਾ,
ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਹਣੱਧ ਦੀ ਝਲਕ ਪਾ ਮਸਤ ਹੋਣ, ਖੁਸ਼ੀ ਚੀਖਾਂ ਦੇਵਦੇ !
ਕਿਰਤਮ-ਗਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਰੀ ਅਨੰਦ ਚੀਖ ਹੈ ਪਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਸ ਸੈਡੰਗ
ਪਿਆਰ ਦਾ,
“ਗੋਇਟੇ” ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਗਾਊਂਦਾ, ਮਿੱਠਾ, ਉਹ ਕਵੀ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਦਾ,
ਛਰਾਂਸ ਦਾ “ਬੋਰੇ” ਪੀਂਦਾ ਰਸ ਰੀਤਾ, ਉਪਨਿਖਦ ਕਾਵਯ ਦਾ,
“ਐਮਰਸਨ” ਤੇ “ਵਿਟਮੈਨ” ਇਸੇ ਕਾਵਯ ਰਸ ’ਤੇ ਮੋਹੇ ਪਏ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ ਸਿੱਖ-ਸੁਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚਮਕਾਂ, ਦੂਰ ਕਦੀ ਕਦੀ
ਵੇਖਦੀਆਂ ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਲਿਸਕਾਰੇ ਕਰਾਰੇ ।

“ਨਿਤਸੇ” ਨੂੰ ਝਲਕਾ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਢਾਢਾ ਵਜਿਆ ਸੁਰਤਿ ਕਿਸੇ ਝਾਰੀ
ਬਲਕਾਰ ਦਾ,

ਉਹਦਾ ਆਖਰ ਪਾਗਲ ਹੋਣਾ ਦਸਦਾ,
 ਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋਇਆ, ਸਿੱਖ-ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਥੀਂ ਚਲੇ ਕਿਸੇ ਹੜ੍ਹ
 ਉਪਰ,
 ਸਮਝਦਾ, ਆਖਦਾ, ਇਹ ਹੜ੍ਹ ਸਾਰੀ ਸੁਰਤਿ ਹੈ,
 ਬਲ ਹੈ, ਰੂਹ ਹੈ,
 ਧਰਮ, ਕਰਮ ਇਹੀ,
 ਫੜ ਕੁਹਾੜਾ ਪੁਰਾਣੇ ਬੁੱਤ ਚੀਰਦਾ,
 ਦੂਜਾ ਗੁਸੇ ਵਾਲਾ ਪਰਸੁਰਾਮ ਹੈ,
 ਪਰ ਅਵਤਾਰ-ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਥੀਂ ਵੰਡਿਆ,
 ਆਏ ਆਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀਟਦਾ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਹੰਮਦ 'ਇਕਬਾਲ' ਸਾਡਾ ਯਾਰ,
 ਬੈਠਾ ਦੇਖ ਕੋਈ ਹੋਰ ਝਾਵਲਾ,
 ਇਹਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ 'ਨਿਤਸੇ' ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਖੁਭਦਾ,
 ਨਾਲੇ ਖੁਭਦੀ ਸਾਧ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ,
 ਨਾਲੇ ਕਿਸੇ ਅਣਡਿੱਠੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਹਦਾ ਸਿੱਖ-ਆਵੇਸ਼ ਸਾਰਾ,
 ਬੈਠਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ! ਆਖਰ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ,
 ਇਉਂ ਇਸ ਵਾਂਗੂ ਕਿਉਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਇਰ ਕਦੀ ਨਾ ਕੂਕਿਆ !
 ਖੁਭਦਾ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਭਰਾ, ਭਰਾ ਦਾ,
 ਸੇਵਾ ਦਾ, ਪਿਆਰ ਦਾ ਭਾਵ ਵਾਚਦਾ ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ ਵਿਚ,
 ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਵੇਖਦਾ,
 ਨਾਲੇ ਵੇਖਦਾ ਸਾਦੇ ਸਿਧੇ ਹੂਸ਼ ਲੋਕ ਅਰਬ ਦੇ,
 ਬਣੇ ਸਨ ਕਿਹੇ ਸਿੱਖ ਸੁਹਣੇ ਰਸੂਲ ਦੇ,
 ਤਾਕਤ ਵੇਖਦਾ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਦੀ,
 ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਅਰਬ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ਛਤਹਿ ਕੀਤੀ,
 ਰਸੂਲ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਿਹਾ ਖਾਇ ਕੇ,
 ਇਹ ਫੌਜ ਵੇਖਦਾ,

ਇਹ ਜਰਨੈਲ ਵੀ,
 ਪਰ ਧਾਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਗੁੰਝਲ ਖਾਉਂਦੇ,
 ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਛਲਸਫ਼ਾ ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ,
 ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਕੁੜੀ ਸੱਚੀ ਲਗਦੀ,
 ਇਤਿਹਾਸ ਕੁੜ ਸਦਾ ਸਾਰਾ, ਸਭ ਗੱਲ ਬਾਹਰ, ਬਾਹਰ ਦੀ,
 ਗੁਰ ਜਿੱਖੀ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਉਹ ਸਾਡ ਨਾਂਹ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ,
 ਹੁਕਮ ਖੇਡ ਦੇ ਬੰਗ ਉਹਦੀ ਅੱਖ ਦੇ ਉਹਲੇ,
 ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਬਰਬਰ ਜਿਹਾ ਦੇਖਦਾ,
 “ਈਗੋ”, “ਅਹੰਮ” ਨੂੰ ਸੁਰਤਿ ਪਛਾਣਦਾ,
 ਚੱਕਰ ਖਾਂਦਾ, ਕਦੀ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿਧਾ ਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰਤਿ ਆਖਦਾ;
 ਕਦੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਆਖੇ ਨਸ਼ੀਲੀ ਉਹ ਕਿਉਂ ਹੈ,
 ਜਾਗਦੀ, ਗਰਜਦੀ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗੂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?
 ਨਾਲੇ ਆਖੇ ਮੁਸਲਮਾਣੀ ਕੇਵਲ ਖਿਆਰ ਹੈ,
 ਨਾਲੇ ਆਖੇ ਸੁਰਤਿ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਪਲਦੀ,
 ਵਧਾਉ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਵਧੋ ਅਗੇ, ਮੈਂ ਮੈਂ ਆਖਦੇ ।
 ਹੰਕਾਰ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਭੇਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾਂਹ,
 ਗੱਲ ਖੋਹਲ; ਖੋਹਲ ਠੱਪਦਾ, ਮੁਕਦੀ ਨਾਂਹ, ਵੜਦੀ ਮੁੜ ਉਥੇ,
 ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰਦਾ,
 ਠੀਕ ਇਹ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁਝ ਹੈ,
 ਗੱਲਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਝ ਹਨ ਵੀ ਮਿਲਵੀਆਂ, ਮਿਲਵੀਆਂ,
 ਅਕਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਖੋਹਲ ਨਾ ਸਕਦੀ, ਸਿਦਕ ਖੁਹਲਦਾ, ਸੁਰਤਿ ਆਪੇ
 ਪਛਾਣਦੀ, ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾਂਹ,
 ਕਹਿਣ ਕੁਹਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਂਹ,
 ਵੇਲੇ, ਵੇਲੇ ਦੀ ਖੇਡ ਕੋਈ,
 ਹਾਂ ਵੀ, ਨਾਂਹ ਵੀ, ਗੱਲ ਵਿਚੋਂ ਅਸਲਾਂ ਹੋਰ ਹੈ ! ਹੋਰ ਵੀ !

ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਸਰਤਿ ਦੀ ਜਨਮ-ਕਬਾ

ਪਰ ਸੁਰਤਿ ਚੀਜ਼ ਰੱਬੀ
 ਹੰਕਾਰ ਮਾਦੇ ਦੀ ਇਕ ਉੱਭਰਵੀਂ, ਹਾਲਤ ਜਿਹੀ,
 'ਸਿਵਨਬਰਨ' ਜਿਸ ਨੂੰ, "ਡਾਰਵਨ" ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮੈਂ ਗਾਉਂਦੇ
 ਉਹ ਨਿਰਾ, ਨਿਰੋਲ ਠੀਕ ਹੰਕਾਰ ਹੈ, ਇਹ ਸਬੂਲ ਜਗ ਠੀਕ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ
 ਮਾਦਾ ਜਦ ਦਾ ਵੱਡਾ ਡਰਾਉਣਾ ਹੰਕਾਰ ਏ,
 ਇਹਦੇ ਦੰਦ ਤੇ ਪੰਜੇ ਸ਼ੇਰ ਦੇ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਖਾਣਾ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਪੰਛੀਆਂ,
 ਜੋਥ ਵਾਲਾ ਦਿੱਸਦਾ,
 ਇਹ ਸਬਲ ਬ੍ਰਹਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ,
 ਸਬਲ ਬ੍ਰਹਮ ਬੱਸ ਮਾਦੀ, ਵੱਡੀ, ਮੌਟੀ, ਡਾਢੀ, ਭਾਰੀ ਇਕ ਮੈਂ ਹੈ,
 ਲੱਕੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੂਕ, ਕੂਕ, ਸਮਝਣ ਇਹ ਭਜਨ ਹੈ,
 ਬ੍ਰਹਮ ਸੱਤਾ ਇਹ ਨਹੀਂ,
 ਸ਼ੰਕਰ ਜੀ ਠੀਕ ਆਖਦੇ !

ਸਬਲ ਬ੍ਰਹਮ ਇਕ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਮ੍ਰਿਗ ਤਿਸ਼ਨਾਂ ਵਾਂਗ ਅੱਖ ਦੀ
 ਗਲਤ-ਦੀਦ ਜਿਹੀ, ਤੈ-ਕਾਲ ਨਾ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਨਾ ਕਦੀ ਹੋਵਸੀ,
 ਡਾਰਵਨ ਤੇ ਸਿਵਨਬਰਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਢੱਠੇ, ਭੱਜੇ ਗੁੰਝਲਾਂ ਮਨ ਦੀਆਂ
 ਵਿਚ ਫਸੇ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਫੇਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਮੇ ਗੁੰਮੇ ਸਾਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ
 ਮੈਂ ਮੈਂ ਕੂਕਦੇ,

ਭੁਲਦੇ ਸਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਮਿਲਵੀਆਂ, ਮਿਲਵੀਆਂ,
 ਡਾਢਿਆਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਸੱਚ ਜਾਦੂ ਸੱਚ ਦਿੱਸਦੇ !

ਸਬਲ - ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਛੋਂ ਛੋਂ, ਆਖਦੇ ਮਾਇਆ ਸ਼ੰਕਰ ਜੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ,
 ਹਾਇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ, ਰੱਬ, ਕੂਕਦੇ !

ਇਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਇਹੋ ਨਾਸਤਕਤਾ,

ਇਸ ਸਬਲ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸੈਂ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ, ਨਾਨਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੇ
ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਰੋਝਿਆ,
ਰੋਝਿਆ ਯੂਰਪ ਭਾਰਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਰੁੜ੍ਹੁ ਗਿਆ,
ਕੌਣ ਆਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਪੋਥੀ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ?
ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਵਾਂਗ ਬ੍ਰਹਮ ਟੋਲਦਾ,
ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ, ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ, ਰਹਿਣੀ ਸਾਰੀ ਯੂਰਪ ਵਾਲੀ ਕੁਝ ਢੱਠੇ
ਗਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਛਿਪੇ ਲੁਕੇ ਨਾਲ ਵਾਂਗ ਕਾਇਰਾਂ, ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੀ
ਰਹਿਣੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ !

ਇਹ ਮਾਦੇ ਦਾ ਬੁੱਤ ਬ੍ਰਹਮ,
ਅਸਾਂ ਦੂਰ, ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,
ਇਹ ਨਾਮ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਪੈਸਾ ਪੂਜਣਾ, ਅਸਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,
ਇਹ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮੰਦਾ ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਲੱਗਣਾ, ਇਸ ਮਨੁੱਖਤਾ
ਨੂੰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,
ਹੋਣਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਸਲੀ, ਤੇ ਬਿਰੂਪ ਜਿਹਾ ਭਰ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋ ਹੋ ਦੱਸਣਾ,
ਇਹ ਢਠਾਣ ਅਸਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,
ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਇਹ ਵਸਤ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੀ, ਸਭ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ,
ਹੋਈ ਨਾਂਹ, ਹੋਸੀ ਨਾਂਹ,
ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਇਸ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ, ਵੱਡਾ ਨਿੱਕਾ ਮਾਦਾ ਮਾਇਆ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਕਰ ਆਖਦੇ !
ਅਸਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,
ਹੰਕਾਰ ਕਾਲਾ ਸਿਆਹ ਹੈ !

ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਜਨਮ ਸਿਦਕ ਵਿਚ,
ਜਿਥੇ ਰੱਬ ਹੀ ਰੱਬ ਕੁਲ ਚਾਨਣਾ,
ਮਾਦਾ ਉਥੇ ਸਦਾ ਦੀ 'ਨਹੀਂ' ਹੈ !
ਮਾਦਾ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਤੱਕਣਾ, ਦੂਰ, ਦੂਰ, ਪਿਛੇ, ਪਿਛੇ ਰੱਖਣਾ, ਕੰਡ ਸਾਡੀ ਤੱਕੇ

ਉਹ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਤੱਕਣਾ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ !

ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ,
ਸੂਖਮ ਜਿਹਾ ਭੇਤ ਇਥੇ ਵੀ,
ਮਾਦੇ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ,
ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਕ ਬਿਰੂਪ ਜਿਹਾ ਸਿਦਕ ਜੰਮਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਦਕ
ਸਿਦਕ ਕਰ ਪੁਕਾਰਦੇ,
ਮਨ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆਂ ਸਿਦਕ ਨਾਂਹ,
ਇਹ ਭੁੱਲ ਹੰਕਾਰ ਦੀ !
ਇਸ ਸਿਦਕ ਦੇ ਬਿਰੂਪ ਨੂੰ,
ਦੂਰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ,

ਪਛਾਨਣਾਂ ਬਿਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਇਹਦਾ ਗਲੀਆਂ ਦਾ ਮੰਗਣਾ ।

ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ ਜਦ ਕਲੇਜੇ ਤੀਰ ਵੱਜਦਾ,
ਪਲ ਛਿਣ, ਘੜੀ ਘੜੀ, ਕਦਮ ਕਦਮ,
ਦਮ ਬਦਮ-ਚੁਭਦਾ, ਖੋਡਦਾ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰਖੀ, ਤ੍ਰਖੀ ਅਣੀ, ਆਖਦਾ ਦਸ,
ਪੀੜ ਠੀਕ ਹੈ ?
ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !

ਮਨ ਮੇਰਾ ਹਨੇਰਾ ਗੁਪ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕਰਦਾ,
ਹੰਕਾਰ ਦੈਵ ਵਾਂਗੂ ਵਿਚ ਆਣ ਵੜਦਾ,
ਮਾਰਦਾ ਵਡੇ ਵਡੇ ਗੁਰਜ ਹਨੇਰੇ ਦੇ,
ਮੇਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਆਈਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਨੂਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮੀਆਂ ਨੂੰ,
ਆਖਦਾ ਮੇਰਾ ਘਰ, ਨਿਕਲੋ, ਤੁਸੀ ਕਿਬੋਂ ਆਈਓ ?
ਪਰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਤੀਰ ਵਾਂਗੂ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਰੋਂਦੀਆਂ, ਲਿਪਟਦੀਆਂ ਗੁੜਲਾਂ ਖਾ,
ਖਾ, ਸੋਨਾ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਡੋਹਲਦੀਆਂ,

ਸਿਹ ਕਿਰਨਾਂ ਵੀ ਤੀਰ ਹਨ ਕਿਸੇ ਡਾਢੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਦੇ,
 ਦੇਖ ਦੇਖ ਅਮਨ-ਜੰਗ ਸਿੱਖ ਰੀਝਦਾ,
 ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !
 ਲੱਖਾਂ ਵੈਰੀ ਟੁਰ ਮਾਰਨ ਆਉਂਦੇ,
 ਸਿੱਖ ਇਕੱਲਾ, ਡਰਦਾ, ਸਹਿਮਦਾ,
 ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗੁਰੂ ਆਉਂਦਾ,
 ਲੱਖਾਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਅਸਮਾਨ ਸਾਰੇ ਭਰਦੇ !
 ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕਰਦਾ, ਜਿੱਤਦਾ
 ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ,
 ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ, ਡਰਾਉਂਦੀ,
 ਹਾਲੇ ਕੱਚਾ, ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਗੁਰੂ-ਦੇਸ ਜਾਣ ਨੂੰ,
 ਅੱਗੇ ਦੀ ਸੁਹਣੀ ਗੁਰੂ-ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਜੀਣ-ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਮੌਤ ਆਖਦਾ,
 ਇਹ ਯਾ ਇਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ, ਜਦ ਦਿੱਸਦਾ ਜੀਉਂਦਾ,
 ਮੁੜ ਇਹਦਾ ਨਵਾਂ-ਆਇਆ ਸਿਦਕ ਕੰਬਦਾ,
 ਕਹਿੰਦਾ, ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਰਖਦਾ,
 ਦੇਖ ਸ਼ਕ ਇਹ ਹਨੇਰ ਮੁੜ ਪੈਂਦਾ,
 ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਮੁੜ ਦੇਵਦਾ, ਬਚਾਉਂਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾ ਜਿਸ ਨੂੰ
 ਇਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ,
 ਇਧਦੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਤ ਡਰਦੀ, ਨੱਸਦੀ, ਉੱਡਦੀ,
 ਜਿਵੇਂ ਕਾਲਾ ਹਿਰਨ ਭੱਜਦਾ,
 ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !

ਸੁੱਤਾ, ਸੁੱਤਾ ਲੱਗਦਾ,
 ਲੋਕੀਂ ਬੜੇ ਚਤੁਰ, ਪੰਡਤ ਪੜ੍ਹੇ ਦਿੱਸਦੇ,
 ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਲੱਗਦਾ,
 ਲੋਕੀਂ ਬੜੇ ਵੱਡੇ, ਵੱਡੇ ਲੱਗਦੇ,

ਲੋਕੀਂ ਬੈਠਣ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਆਸਨਾਂ, ਸਿੰਘਾਸਨਾਂ,
 ਇਹ ਘਾਹ ਖਨੋਤਰਦਾ,
 ਇਹ ਦਿੱਸੇ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਆਪਾਂ ਨੂੰ, ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ,
 ਗੁਰੂ ਕੰਡੀ ਹੱਥ ਜਦ ਰੱਖਦਾ,
 ਪੰਡਤ-ਜਗਤ ਸਾਰਾ ਪੰਡਤਾਈ ਭੁੱਲਦਾ,
 ਵੱਡਾ-ਜਗਤ ਸਾਰਾ ਨਿੱਕਾ, ਨਿੱਕਾ ਹੋਵਦਾ,
 ਇਹਦੇ ਸੁਣ ਵਚਨ, ਸਾਦੇ ਸਾਦੇ ਗੀਤ ਸਾਰੇ,
 ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਵੇਖਦਾ, ਅਨਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿਆ ਬੋਲਦਾ :
 ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !

ਸਾਰੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਗੁਰੂ ਝਾਗਦਾ,
 ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਇਹਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਰਦਾ,
 ਸੇਵਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਰੀ ਇਹਦੀ ਗੁਰੂ ਚੱਕਦਾ,
 ਗੁਰੂ ਦੇਂਦਾ ਦੀਦਾਰੇ ਮੁੜ, ਮੁੜ,
 ਅੱਗ ਜਲ, ਮੁਸ਼ਕਲ ਪਈ ਭਾਰੀ ਥੀ ਬਚਾਊ : --
 ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਿੱਖ ਦਾ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਜੜਦਾ,
 ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਿਸ਼ਕਦਾ,
 ਫਿਰ ਵੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋਇਕੇ ਹਨੇਰਾ ਮਨ ਵਿਚ ਵੜਦਾ,
 ਕਾਰਨ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਲੱਖਾ ਹੋਰ ਹੋਰ ਦੱਸਦਾ ਕਰਾਮਾਤ ਨੂੰ ਅਣਗਉਲੀ
 ਜਿਹੀ, ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਪਲਟਦਾ, ਹੋਇਆ ਕੀ—
 ਇੰਜ ਹੀ ਸੀ ਹੋਵਣਾ ?
 ਘੜੀ, ਘੜੀ ਭੁੱਲਦਾ, ਹਨੇਰਾ ਚੱਕਰ ਮਾਰਦਾ,
 ਮੁੜ, ਮੁੜ ਗੁਗੂ ਥੀ ਮੁਨਕਰ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਹੋਵਦਾ,
 ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਅਣਭਜਵੀ,
 ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਪੂਰਾ, ਅਨੰਤ ਸਾਰਾ,
 ਵੱਡੀ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕੀਤੀ ਪਿਆਰ ਦੀ,

ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਵੀ ਕਰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਪਿਓ ਖੇਡਦਾ ਰਿਧੀ ਸਿੱਧੀ
ਦੱਸਦਾ, ਤੇ ਘੜੀ, ਘੜੀ, ਪਲ ਛਿਣ,
ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਮਾਸ ਨਾਲ ਪਾਲਦਾ,
ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !

ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਖ ਸਿੱਖ ਭੁੱਲਦਾ,
ਕਰਾਮਾਤ ਸਾਰੀ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਮਬਦਮ ਮਿਹਰ ਸਾਰੀ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾ ਸਾਰੀ,
ਇਕ ਪਲਕ ਵਿਚ ਭੁੱਲਦਾ ।

ਨੱਸਦਾ ਮੁੜ ਮਾਦੇ ਭੁੱਲੇਖੇ ਵੱਲ,
ਮੁੜ, ਮੁੜ ਭੁੱਲਦਾ, ਲੋਚਦਾ ਸੁੰਦਰ ਅੰਗਨੀਆਂ, ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਚੰਨ ਮੂੰਹਾਂ ਦੇ,

ਗੁਰੂ ਲੱਖ ਤਰਕੀਬ ਕਰਦਾ,
ਅਗੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਛੁਪ ਛੁਪ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿਚਾਂ ਦੇ ਧਾਗੇ ਕੱਟਦਾ, ਭੁੱਲੇਖਾ
ਤੋੜਦਾ, ਭੁੱਲਾਂ ਮੋੜਦਾ, ਮਾਰ ਮਾਰ ਤੌਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ! ਮਾਇਆ-ਸੁਹਣੱਪ
ਤੋੜਦਾ, ਰੂਹ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫਿਰ ਮੁਹਾਰਾਂ ਮੋੜਦਾ, ਖਾ, ਖਾ ਮਾਯੂਸੀਆਂ,
ਗੁਰੂ ਲੱਖ ਵੇਰੀ ਇਉਂ ਚਿੱਕੜ ਫਸੇ ਨੂੰ ਕੱਢਦਾ, ਧੋਂਦਾ ਭਰੇ ਅੰਗ ਸਾਰੇ, ਮਾਂ
ਵਾਂਗ, ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ ਛਿਪ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਰ ਚੱਕਦਾ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ
ਬਰਫ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ,

ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਿਰਨ—ਛੁਹਾਰ ਸੁੱਟਦਾ, ਸੌਨਾ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਇਸ
ਨਵੇਂ—ਕੰਕਣੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਿਰ ਛਤਰ ਰੱਖਦਾ,

ਮੁਕਟ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਆਖਦਾ—ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਸੁਹਣਾ ਅਜ ਓ ਬਰਫ ਲੱਦਿਆ !
ਪਰਬਤਾਂ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਨ ਤੇਰੀ ਬਰਫ ਵਿਚ ਖੇਡਦੀ,
ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਉੱਚਾ !

ਤਾਂ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ !

ਫਿਰ ਸਿਦਕ ਕਣੀ ਕਣੀ ਬੱਝਦਾ, ਕਣੀ, ਕਣੀ ਵੱਧਦਾ,
ਕਈ ਵੇਰੀ ਨਵਾਂ ਅੰਗੂਰਿਆ ਸੜਦਾ, ਮੁੜ ਬੀਜਦਾ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰ, ਮੁੜ

ਅੰਗੂਰਦਾ, ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਲੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਕਿਰਤ ਉਨਰ ਹੈ !
 ਸਦੀਆਂ ਲੰਘਦੀਆਂ, ਦੌਰ ਲੰਘਦੇ, ਇਕ ਪੂਰੀ ਸਿਖ ਸੁਰਤਿ ਬਣਾਨ, ਹਾਂ
 ਇਹ ਰੀਣਕੁ, ਰੀਣਕੁ ਵਧਦੀ, ਬਣਦੀ,
 ਲਿਸ਼ਕ ਮਾਰਦੀ,
 ਜਿਸ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਚੁਮਣ ਦੌੜਦੇ ਇਹ 'ਨਿਤਸੇ' ਤੇ 'ਇਕਬਾਲ' ਤੇ
 ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ !

ਇਹ ਸਨਾਅੱਤ ਕੀ ਸੌਖੀ ।
 ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜਾਗ ਕੇ ?
 ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਸਚਾ,
 ਏਸਾਈ, ਬੋਧੀ ਇਕੇ,
 ਬੰਦਾ ਹੋਵੇ ਰੱਬ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ,
 ਪਰ ਪੁੱਛੇ ਕੋਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ,
 ਕਦੀ ਹੀਰੇ ਲੱਭਣ ਗਲੀ ਗਲੀ,
 ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਵੇਰੀ ਆਖੋ-ਆਓ ਹੀਰਿਓ ਨਿੱਤਰੋ !
 ਕਦੀ ਸੁਰਤਿ ਬੋਲਦੀ ਇਉਂ ਬੁਲਾਵੇ ਤੁਸੀਂ ਲੱਖ ਵੇਰੀਆਂ ਘੜੀ ਘੜੀ,
 ਹੰਕਾਰ ਬੋਲਸੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਬੋਲਸੀ ਆਸੀ ਲੱਖ, ਲੱਖ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਪਾ ਕੇ !

੫

ਗੁਰੂ ਇਸੇ ਛੁਪੇ ਭੇਤ ਦੇ ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਦਾ,
 ਪਰ ਚੁੱਕੇ ਘੁੰਡ ਵੀ, ਤੱਕਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ !
 ਇਹ ਭੇਤ ਨਿਰੀ ਸਿਦਕ—ਪੱਕੀ ਅੱਖ ਵੇਖਦੀ,

ਜਦ ਗੁਰੂ—ਸਿਦਕ ਦੀ ਅੱਖ ਖੋਲਦਾ,
 ਸਿੱਖ ਇਹ ਜਾਣਦਾ,

ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ,
 ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਪ ਪਹਿਲੇ ਪਿਆਰਦਾ,
 ਇਉਂ ਤਾਂ ਅਜ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਘਰ, ਘਰ ਬਰਾਜਦਾ,
 ਪਰ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ, ਗੁਰੂ-ਸੁਰਤਿ ਕਿਥੇ ਬੋਲਦੀ,
 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿੰਜ ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਦਾ, ਪੀਰਾਂ ਦੇ, ਛਕੀਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੇ,
 ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ,
 ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ; ਤੇ ਕਿੰਜ ਖੋਹਲਦਾ ਆਤਮ-ਸੁਰਤਿ ਭੇਤ ਨੂੰ,
 ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੁਹਣੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦੇ ?
 ਉਹ ਰੰਗੀਲਾ ਗੁਰੂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੱਸਦਾ, ਹਾਏ ! ਕੌਣ ਤੱਕਦਾ ?
 ਸਾਡੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਅੱਜ ਖਬਰੇ ਕਾਗਤ ਖੜਕਦੇ,
 ਦੇਸ ਸਾਰੇ ਹੱਥ ਅਖਬਾਰ ਹੈ, ਦੇਸ ਸਾਰਾ ਮਨ ਫਸਿਆ,
 ਮੁੜ ਹਨੇਰੇ ਰੋੜਿਆ,
 ਬਾਬਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇ !
 ਘਰ, ਘਰ, ਗੁਰੂ ਵੱਸਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ,
 ਘਰ, ਘਰ ਬਰਕਤ ਵੱਸਦੀ,
 ਪਰ ਨੈਣ ਸਾਡੇ ਮੁੜ ਮਨ—ਬੰਦ ਨੈਣ ਹੋਏ,
 ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ! ਨੈਣ ਮੋੜਦੇ !
 ਇਥੇ ਅਜ ਜਾਹਰਾ ਜ਼ਹੂਰ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ
 ਗੁਰੂ ਇਹ ਆਪ ਜਰਨੈਲ ਹੈ,
 ਲੱਖਾਂ ਛੌਜਾਂ ਤਾਂਬੇ ਇਸ ਗੁਰੂ ਸੂਰਮੇ,
 ਵੱਖਰਾ ਸਿੱਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਨਹੀਂ ਵੱਖਰਾ ਅੰਧਕਾਰ ਹੰਕਾਰ ਹੈ !
 ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਰਾ,
 ਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ
 ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਭੇਤ ਦਾ,
 ਸੁਹਣਾ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਹੈ !
 ਛਬੀ ਸਾਰੀ ਮਿਲਵੀਂ, ਮਿਲਵੀਂ,
 ਵੱਖ ਵੇਖਣਾ ਪਾਪ ਹੈ,

ਗੁਰੂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਰਾ,
ਗੁਰੂ ਕਿਰਤ ਸਾਰੀ,
ਗੁਰੂ-ਕਰਨੀ ਮਿਲਵੀਂ, ਮਿਲਵੀਂ,
ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਲਾਪ ਹੈ ।

ੴ

ਹੁਣ ਅਗੇ ਬੋਲਣਾ,
ਮੁੜ ਫਲਸਫਾ ਤੋਲਣਾ,
ਸਿਖ-ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਬਸ ! ਬਸ !
ਵਾਹ, ਵਾਹ ਗਾਵਣਾ !
ਹਲ ਫੜ ਜੋਵਣਾ,
ਮਹੀਆਂ ਨੂੰ ਚੋਵਣਾ,
ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣਾ ਪੀਣਾ, ਬੀਣਾ, ਬਸ ! ਬਸ ! ਬਸ !
ਸਿਪਾਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋਵਣਾ,
ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਨਾਲ ਕੰਮ,
ਸੁਰਤਿ ਠੰਢੀ ਠਾਰ, ਲਿਪਟੀ ਸਾਈਂ ਦੇ ਚਰਨ,
ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ, ਚਾਉ ਵਿਚ, ਰਸ ਵਿਚ,
ਹੁਕਮ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ,
ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਸਿੱਖ ਦੀ,
ਅਟੁੱਟਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਦ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਤਰਦੇ, ਕਦੀ ਕਦੀ ਡੁੱਬਦੇ,
ਆਪਣੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਨਾ;
ਸੁਕਰ ਸੁਕਰ ਕਰਨਾ, ਗਾਉਣਾ ਦਮ ਬਦਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਬਸ, ਬਸ, ਬਸ,
ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੰਗਣਾ—
ਸਿਦਕ ਤੇ ਸਿੱਖੀ,
ਮਨ ਨੀਵਾਂ, ਮੱਡ ਉੱਚੀ,

ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਨਾਮ ਦਾ ਜਪਣਾ
ਨਾਲ ਉਚਿਆਈ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨਾ,
ਪਰਬਤਾਂ 'ਤੇ ਵੱਸਣਾ, ਨੀਵੀਂ ਨੀਵੀਂ ਗੱਲ ਨਾਹੁੰ,
ਤੇ ਕਦਮ ਕਦਮ ਤੁਰਨਾ, ਸਹਿਜ ਇਕ ਮਿੱਠੇ, ਨਿੱਕੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ,
ਟੁਰਨਾ ਤੁਰਨਾ, ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਅਗੇ ਲੰਘ ਗਈਆ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਹੁਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਠੀਕ ਕਦਮ ਮਿਲਾਵਾਂ,
ਤੇ ਕਦਮ ਸਿੱਖ ਦਾ ਪਵੇ ਪਿਛੇ ਆਉਂਦੀਆ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ
ਪੂਰਾ, ਪੂਰਾ

ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ,
ਸਵਾ ਲੱਖ ਕਦਮ, ਇਕ ਕਦਮ ਦਾ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਸਵਾ ਲੱਖ ਸੂਅਸ, ਇਕ ਸੂਅਸ ਭਰਦਾ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਸਵਾ ਲੱਖ ਹੱਥ, ਇਕ ਹੱਥ ਦਾ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਸਵਾ ਲੱਖ ਸਿਰ, ਇਕ ਸਿਰ ਦਾ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਇਕ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ, ਫੌਜਾਂ !
ਫੌਜਾਂ ਭਾਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ ਟੁਰਨਾ,
ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ ।

ਇਹ ਭੇਤ ਸਿੱਖ-ਆਵੇਸ਼ ਦਾ,
ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ,
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ,
ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰ-ਅਵਤਾਰ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ।
ਕੁਝ ਕੁਝ, ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਕਦੀ ਕਦੀ ਭਖਦਾ,
ਸਦੀਆਂ ਛਿੱਪ ਛਿੱਪ ਰਹਿੰਦਾ, ਮੁੜ ਉੱਘੜਦਾ,

ਪਲ ਛਿਣ ਲਈ ਬਸ ਘੁੰਡ ਉੱਠਦਾ, ਫਿਰ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦਾ,
ਇਉਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਤੇ ਸਿਖ-ਸੁਰਤਿ ਖੇਡਦੀ,
ਅਗੇ, ਪਿਛੇ, ਅਜ, ਕੱਲ੍ਹੂ, ਭਲਕੇ ਦੇ
ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਕਦਮਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ,
ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ,
ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ, ਟੁਰਨਾ, ।

—੦—

B-7780

